

UDK: 338.124.4 (497.11)

Originalni naučni rad

Mladen Kovačević

Akademija ekonomskih nauka

Uzroci duboke ekonomske krize u Srbiji

Apstrakt

Premijer Vlade i mnogi akademski ekonomisti već mesecima tvrde da je Srbija izašla iz ekonomske krize. U skladu sa tim, najavljuju, projektuju ili planiraju rast bruto domaćeg proizvoda u 2011. godini od 3,7 %, a za čitav period 2011-2020. godine prosečnu stopu njegovog rasta od čak 5.8 posto. Nažalost, vrlo veliki broj pokazatelja govori u prilog tvrdnji da je privreda Srbije u vrlo ozbiljnoj ekonomskoj krizi. Uz to, Srbija je u vrlo ozbiljnoj društvenoj krizi i te dve krize se međusobno pothranjuju. Zvaničnici i mnogi ekonomisti ističu da je glavni uzrok ekonomske krize u zemlji, koja se posebno ispoljila 2009. i 2010. godine, svetska ekonomska kriza. Ta kriza je neosporno pogodila Srbiju, kako po osnovu smanjenja izvoza, tako i po osnovu pada deviznog priliva, ali i po drugim osnovama. Međutim, Srbija je imala i koristi od svetske ekonomske krize, pre svega po osnovu drastičnog pada cena na svetskom tržištu nafte, ali i niza drugih sirovina koje ona uvozi. Uz to, svetska ekonomska kriza je imala za posledicu krizu poljoprivrede u nizu razvijenih zemalja, što je, uz druge uslove, dovelo do vrlo dinamičnog rasta cena mnogih poljoprivredno-prehrambenih proizvoda na svetskom tržištu, a po tom osnovu i do osetnog rasta izvoza ovih proizvoda iz Srbije i rast suficita u njihovoj spoljnotrgovinskoj razmeni. Zbog

pogrešnog koncepta privrednih reformi, Srbija je od početka 2001. godine pa do pojave svetske ekonomske krize srljala u ekonomsku krizu i u njoj se našla još pre pojave svetske ekonomske krize, a ona se samo osetno pojačala tokom 2009. i 2010. godine.

Od kraja 2009. godine, zvaničnici i brojni ekonomisti ističu da se model tranzicije praktikovan od 2001. godine „istrošio“ i da se mora zameniti novim modelom koji će se zasnivati na reindustrijalizaciji, rastu izvoza i stranih direktnih investicija, ali su njihovi argumenti za mogućnost realizacije takvog modela vrlo neubedljivi.

Ključne reči:

ekonomska kriza, društvena kriza, uzroci, koncept reformi, nerealna obećanja

Uvod

Do početka oktobra 2008. godine zvaničnici Srbije, ali i brojni akademski ekonomisti isticali su da je od 2000. godine ostvaren vrlo visok rast bruto domaćeg proizvoda (BDP), impresivan rast *per capita* dohotka, veoma visok rast plata, bitno smanjenje stepena spoljne zaduženosti i visok nivo privredne stabilizacije, a posebno bitno smanjenje inflacije. Početkom oktobra 2008. godine, dva potpredsednika Vlade, mr Božidar Đelić i mr Mladen Dinkić, isticali su da svetska finansijska kriza neće pogoditi Srbiju i da će zemlja čak imati koristi od nje jer će, navodno, potencijalni investitori preorijentisati svoje aktivnosti iz zemalja zahvaćenim krizom – na Srbiju. Nakon velikih ekonomskih nedaća u koje je Srbija upala u poslednjem kvartalu 2008. i tokom 2009. godine, veliki broj zvaničnika, ali i brojnih akademskih ekonomista ističe da je za sve te nedaće kriva svetska

ekonomska kriza. Međutim, već krajem 2009, a posebno početkom 2010. godine, ministar za privredu i regionalni razvoj i tadašnji guverner Narodne banke Srbije (u daljem tekstu NBS; prim. aut) izjavljuju na brojnim mestima, pa i na međunarodnim skupovima, da je Srbija izašla iz ekonomske krize. Tokom novembarskog zasedanja Skupštine Srbije, premijer i ministarka za finansije više puta su isticali da Srbija više nije u ekonomskoj krizi i u skladu sa tim obećavaju osetno ubrzanje privredne aktivnosti u 2011. godini, a pogotovo u periodu 2012-2020.godine. Osnova tih njihovih tvrdnji je jedan obiman rad koji se pojavio krajem leta 2010. godine pod nazivom *Postkrizni model ekonomskog rasta i razvoja Srbije 2011-2020*, a koji je uradio tim ekonomista i matematičara okupljenih u Fondu za razvoj ekonomske nauke i u Ekonomskom institutu, iz čijeg naslova *a priori* sledi zaključak da je Srbija zaista izašla iz ekonomske krize. U skladu sa ovim ubeđenjem, projektuje se vrlo visoka stopa rasta BDP-a za period 2010-2020. godine od čak 5.8 posto, zatim veoma izražen rast investicija po prosečnoj stopi od čak 9.7 posto, kako domaćih tako i stranih, te povećanje broja novih radnih mesta za čak 428.000 lica, bitno smanjenje stope nezaposlenosti i dinamičan rast životnog standarda građana Srbije. Premijer Srbije je najavio da će Vlada usvojiti taj dokument do kraja tekuće godine i uputiti ga na javnu raspravu.

Imajući u vidu sve prisutnije priče da je 2010. godina poslednja krizna godina, odlučio sam da na početku rada u najkraćim crtama i bitnim podacima pokažem dubinu ekonomske krize u Srbiji, kao i činjenice koje dokazuju da se ona u mnogim segmentima čak i pojačava. Iako se profesionalno ne bavim društvenom krizom, ipak sam smatrao nužnim da ukažem na neke njene elemente, pogotovo one koji najnegativnije utiču na jačanje ekonomske krize. Takođe, smatrao sam potrebnim da ukažem na to da se društvena i ekonomska kriza međusobno prepliću i pospešuju. Naravno, najveći deo rada posvećen je uzrocima

ekonomske krize koja je dugo prisutna u Srbiji, a koja je posebno eskalirala od druge polovine 2008. godine.

1. Pokazatelji ekonomske krize u Srbiji

Zvaničnici i neki akademski ekonomisti ističu tri pokazatelja kojim „dokazuju“ da je Srbija tokom 2010. godine izašla iz ekonomske krize: rast bruto domaćeg proizvoda, izvoza i industrijske proizvodnje. Oni ističu da je u 2010. godini ostvaren rast BDP-a od oko 1.5, a moguće i 1.8 posto, dok je prošle godine zabeleženo smanjenje od 3.1 posto, i da je taj rast veći od rasta u zemljama našeg okruženja. Međutim, oni prećutkuju da su mnogo veće zemlje koje imaju znatno viši nivo BDP-a, tj. znatno višu statističku osnovu, kao što su Kina, Indija, Japan, Nemačka, Brazil ili Poljska, ostvarile znatno veći rast. Uz to, trebalo bi naglasiti da je taj rast nastao po osnovu rasta robnog izvoza, a rast robnog izvoza je, sa druge strane, nastao pre svega po osnovu visokog rasta vrednosti svetske trgovine, što je ostvareno nakon njenog smanjenja u 2009. godini za čak 23 posto. Na kraju, taj rast BDP-a je nastao po osnovu neke vrste „dopinga“ državnim sredstvima, a doping, baš kao i u sportu, može trenutno, ali ne i trajno povećati konkurentnost privrede. Uostalom, kada se govori o rastu BDP-a u 2010. godini, trebalo bi podsetiti da je pre nekoliko godina bila prihvaćena projekcija njegovog rasta od 2006. do 2012. godine po prosečnoj godišnjoj stopi od čak 7 posto. Da je ta projekcija ostvarena, Srbija bi u 2010. godini imala za oko 14.5% viši nivo BDP-a nego što je imala 2008. godine, a ona će, u stvari, imati oko 1.5% niži nivo – tj. Nivo koji je bio ostvaren po osnovu razlika između ranije prihvaćenih projekcija i stvarnog nivoa BDP-a u 2010. godini iznosi čak 16%. Dodajmo da će veličina BDP-a Srbije u 2010. godini dostići samo oko 70% njegovog iznosa iz daleke 1989. godine i da veći zaostatak u odnosu na tu godinu imaju samo tri zemlje u tranziciji, pa je isticanje tog rasta znak da zvaničnici, osim rasta BDP-a i rasta

izvoza, nemaju čime da se hvale, ali u isto vreme prećutkuju vrlo veliki broj negativnih pokazatelja koji govore u prilog tvrdnji da Srbija ne samo što nije izašla iz ekonomske krize, već da i dalje u nju tone.

Najveći doprinos rastu izvoza nije nastao po osnovu rasta konkurentnosti privrede, već zahvaljujući rastu svetske trgovine i rastu cena na svetskom tržištu, proizvoda crne i obojene metalurgije, kao i poljoprivredno-prehrambenih proizvoda koji imaju visoko učešće u strukturi robnog izvoza Srbije. Oko 40% prirasta izvoza u prvih deset meseci 2010. godine nastalo je po osnovu rasta izvoza proizvoda crne i obojene metalurgije.

Dodajmo da je izvoz komercijalnih usluga, obračunat u evrima, u prvih deset meseci povećan za samo 4.5%, a zbir izvoza robe i usluga za 15.8%. Po obračunu u dolarima, izvoz roba i usluga povećan je za samo oko 10.5%. Uz to, prećutkuje se da se dinamika izvoza tokom 2010. godine osetno usporava, što je posledica više statističke osnove u drugoj polovini prošle godine, ali i sve većih problema nelikvidnosti, pa je verovatno da će u 2010. godini izvoz roba i usluga biti skromno povećan i biće osetno manji nego što je bio 2008. godine. Na kraju, navedimo podatak da je Srbija na najnovijoj rang-listi Svetskog ekonomskog foruma po kvalitetu robnog izvoza pala za čak 22 mesta i da se nalazi tek na 133. mestu, tj. da je samo 6 zemalja sa te liste imalo nepovoljniju strukturu izvoza, u kojoj dominiraju resursno i radnointenzivni proizvodi. Dodajmo da je rast izvoza poljoprivredno-prehrambenih proizvoda nastao i po osnovu rasta poljoprivredne proizvodnje u 2009. godini, a to je ostvareno pre svega zahvaljujući povoljnim klimatskim uslovima. Klimatski uslovi su i u 2010. godini bili povoljni, pa su oni velikim delom kompenzirali štete od poplave. Uz to, važno je istaći činjenicu da je poljoprivreda u nizu razvijenih zemalja zapala u krizu, pa je ponuda poljoprivredno-prehrambenih proizvoda na svetskom tržištu smanjena, a tražnja u Kini, Indiji i nekim drugim zemljama je nastavila da raste, zbog čega su cene proizvoda ovog sektora na

svetskom tržištu znatno povećane, što je imalo za posledicu rast izvoza poljoprivredno-prehrambenih proizvoda iz Srbije. Uz sve to, i osetniji porast vrednosti stranih valuta, pre svega evra, odnosno pad vrednosti dinara, delimično je stimulisao izvoznike poljoprivredno-prehrambenih proizvoda da povećaju obim izvoza ovih proizvoda, što je rezultiralo povećanjem suficita u spoljno trgovinskoj razmeni ovih proizvoda.

Nema opravdanja ni za isticanje rasta industrijske proizvodnje od oko 3 posto. On je, pre svega, posledica rasta izvoza, a taj rast je, kao što smo napomenuli, nastao sticajem povoljnih eksternih i internih okolnosti. Uz to, u prvih deset meseci 2009. godine nivo industrijske proizvodnje bio je za oko 14% niži nego u istom periodu 2008. godine, što znači da je statistička osnova iz 2009. godine bila znatno smanjena. Uz sve to, industrijska proizvodnja je u poslednjih nekoliko meseci ostvarila vrlo skroman rast, a u oktobru i u novembru čak i smanjenje, te je vrlo verovatno da će tako biti i u decembru. Procenjujem da će industrijska proizvodnja u celoj 2010. godini biti povećana za oko 3% i u tom slučaju biće za oko 9% manja nego što je bila 2008. godine, odnosno biće za čak 12.5% na nižem nivou nego što je bila 1998. godine, a čak za oko 49% manja nego što je bila daleke 1989. godine. Ne verujem da postoji neka druga zemlja u tranziciji koja je u periodu 2000-2010. godine ostvarila tako nepovoljne rezultate u sektoru industrije, kao što je slučaj sa Srbijom. Sve u svemu, samohvale o rastu industrijske proizvodnje, kako u periodu 2000-2010. godine, tako i za 2010. godinu, apsolutno nemaju osnovu. Poljoprivreda se takođe nalazi u sve većoj krizi, što pokazuje činjenica da ni u jednoj godini posle Drugog svetskog rata nije zasejano manje površina pod pšenicom. Stočni fond, koji se godinama sistematski smanjuje, i u 2010. godini je dodatno osetno smanjen. Nestašica niza osnovnih poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, kao što su mleko, brašno, ulje, šećer i sl. sve je prisutnija.

Zvaničnici prećutkuju da je nakon prošlogodišnjeg drastičnog smanjenja od čak 30% vrednost građevinskih radova u prvih deset meseci smanjena za oko 14% u odnosu na isti period prošle godine, što je jedan od pokazatelja da je Srbija još uvek u teškoj ekonomskoj krizi.

Do pre nekoliko meseci zvaničnici su isticali da je Srbija ostvarila visok nivo stabilizacije. Sada to manje ističu, što nije slučajno. Priče o visokoj stabilnosti koje smo slušali gotovo deset godina nisu imale, niti sada imaju realnu osnovu. Naprotiv, Srbija spada u nekoliko zemalja sa najvišim nivoom ekonomske nestabilnosti. Sama činjenica da se Srbija na najnovijoj rang-listi zemalja, koju je početkom septembra 2010. godine publikovao Svetski ekonomski forum, po stepenu privredne stabilnosti nalazi tek na 109. mestu, tj. da je za samo jednu godinu pala za čak 23 mesta, sama po sebi puno govori. Uz to, inflacija će u Srbiji u tekućoj godini, merena potrošačkim cenama, dostići oko 10.5 posto, a merena proizvođačkim cenama preko 16 posto, pa se po visini inflacije od evropskih zemalja s njom eventualno mogu porediti samo Moldavija i Ukrajina.

Ako se ima u vidu da se inflacija u poslednja 3-4 meseca ubrzava, jasno je da priče (istina, sve ređe) o ostvarenoj solidnoj stabilizaciji predstavljaju izraz totalnog neznanja ili, pak, niskog nivoa morala, a moguće, i jednog i drugog. Na kraju, postavlja se pitanje kako se može govoriti o stabilnosti, ako se zna da je NBS na međubankarskom tržištu prodala 2.5 milijardi evra, a vrednost dinara prema evru je, i pored toga, smanjena za oko 13%.

Kada se govori o 2010. godini, Srbija je zabeležila još čitav niz vrlo neprijatnih pokazatelja: a) dalji rast količnika iznosa otpлата spoljnog duga i BDP-a; b) smanjenje broja zaposlenih i povećanje broja nezaposlenih lica; c) pad životnog standarda vrlo velikog dela stanovništva; d) dalji rast iznosa spoljnog duga, posebno javnog spoljnog duga i ukupnog javnog duga koji će preći 12 milijardi evra; i e) dalji pad na rang-listi zemalja po konkurentnosti u celini, kao i mase konkretnih faktora

konkurentnosti. Tužno je da se na toj globalnoj rang listi konkurentnosti privrede po prvi put ispred Srbije nalaze Makedonija i Albanija. Zadržimo se još konkretnije na nekim od ovih neprijatnih pokazatelja.

Prema podacima RZS-a, broj nezaposlenih lica u Srbiji u oktobru 2010. godine dostigao je gotovo 730.000 i bio je za oko 108.000 veći nego u oktobru 2008. godine, a stopa nezaposlenosti povećana je sa oko 13.6 posto (koliko je iznosila krajem 2008. godine), odnosno sa 16.1 (krajem 2009. godine) na čak preko 19 posto krajem oktobra tekuće godine. S druge strane, broj zaposlenih lica u Srbiji će vrlo verovatno do kraja 2010. godine biti smanjen za oko 3 posto u odnosu na kraj 2009. godine i iznosiće ispod 1.800.000.

Broj stanovnika koji se nalaze ispod granice siromaštva znatno je povećan i prešao je 600.000, a onih koji su na narodnim kuhinjama povećao se za oko 20.000, koliko je iznosio krajem 2009. godine, na preko 30.000 lica.

Devizni bilans Srbije u prvih 11 meseci tekuće godine bio je negativan i iznosio 1 mlrd i 315. mil evra, dok je u istom periodu 2009. godine bio pozitivan i iznosio je milijardu i osamstošezdesetpet miliona evra.

Iznos spoljnog duga je povećan sa 22 mlrd i 439 miliona, koliko je iznosio krajem 2009. godine, na preko 23 mlrd evra krajem novembra 2010. Uz to, stepen spoljne zaduženosti zemlje, koji je i inače bio vrlo visok, nastavio je da raste, pa je odnos iznosa otplata po osnovu servisiranja spoljnog duga i bruto domaćeg proizvoda dostigao 11 procenata, a njihov odnos prema vrednosti izvoza roba i usluga dostigao je čak 33 procenta, pa je Srbija po tim pokazateljima visoko zadužena zemlja.

Uz sve to, nelikvidnost u privredi u celini i ogromnog broja preduzeća u 2010. godini je znatno povećana, a osetno su povećani i gubici u privredi.

Usled osetnog smanjenja broja zaposlenih i povećanja broja nezaposlenih lica, zatim zbog povećanja broja penzionera,

zamrznutih plata i penzija, a u velikom delu privatnog sektora zbog nominalnog smanjenja plata i istovremenog veoma izraženog rasta cena osnovnih poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, energenata, poreza i sl – životni standard ogromnog procenta stanovnika Srbije ponovo se (nakon 2009. godine) drastično smanjio. Samim tim, broj siromašnih i ekstremno siromašnih, koji je i inače bio vrlo visok, dodatno je znatno povećan tokom 2010. godine i verovatno je prešao broj od 800.000 lica.

Nakon drastičnog pada investicija u 2009. godini, ukupne investicije su ponovo smanjene i u 2010. godini. Za prvih deset meseci 2010. godine strane direktne investicije smanjene su za gotovo 40%.

Delimično zbog nepovoljnih klimatskih uslova, ali još više zbog vrlo ozbiljne krize sela i poljoprivrede, u Srbiji od Drugog svetskog rata do danas nikada nije zasejano manje površina pod pšenicom, a samo jedna četvrtina je zasejana u optimalnom roku.

Mogli bismo navesti i niz drugih pokazatelja koji bi dodatno pojačali tmurnu sliku privrede Srbije u 2010. godini, ali i svi navedeni jasno pokazuju da Srbija nije izašla iz ekonomske krize, već da se ona u mnogim segmentima produbljuje. Tragedija Srbije je što se, pored sve jače ekonomske krize, pojačava i društvena kriza, pa se te dve krize međusobno pospešuju.

2. Elementi društvene krize u Srbiji

Ogromna većina ekonomista, pogotovo onih koji kreiraju neke projekcije kojima se obećavaju znatno povoljnije privredne performanse, ne vide, ili se prave da ne vide, da se Srbija nalazi ne samo u ekonomskoj, već i u teškoj društvenoj krizi koja se u mnogim segmentima čak i pojačava, te da to *a priori* onemogućava trajniji, na zdravim osnovama zasnovan privredni oporavak.

Teško je naći neki važniji segment društvenog života Srbije koji se ne nalazi u teškoj, a često i u sve većoj krizi. Velikim delom to je posledica teške ekonomske krize u kojoj se zemlja nalazila u protekle dve decenije, a naročito u poslednje dve godine. Međutim, važi i obrnuto: vrlo ozbiljna, a u mnogim segmentima sve jača društvena kriza negativno se odražava na privredu zemlje i dovodi do jačanja ekonomske krize. Dakle, društvena i ekonomska kriza međusobno se pospešuju.

Ogroman je broj segmenata društva i društvenog života u Srbiji koji su više ili manje zahvaćeni krizom. Po mom mišljenju, najvažniji su: kriza ljudskog kapitala, kriza identiteta zemlje, kriza vrednosnog sistema, kriza ideja, kriza poverenja, kriza morala, ustavna kriza, kriza pravnog sistema, kriza demokratije, kriza Parlamenta, kriza Vlade, kriza lokalne samouprave, demografska kriza, kriza porodice, kriza sela, kriza ogromnog broja gradova, kriza čitavih regiona, kriza obrazovanja, kriza nauke, kriza zdravlja, kriza kulture, kriza umetnosti, ekološka kriza, kriza pisanih medija, kriza jezika, pa čak i kriza Srpske pravoslavne crkve. Posao ekonomista nije da analiziraju elemente društvene krize, no ipak moram, u najkraćim crtama, ukazati samo na neke od njenih segmenata koji u većoj meri utiču na ekonomsku krizu.

Jedan od vrlo važnih uzroka sve teže ekonomske krize u Srbiji je pad kvaliteta ljudskog kapitala. Sama činjenica da u Srbiji godišnje umre tridesetak hiljada lica više nego što se rodi – jeste dramatična. Zbog toga prosečna starost stanovnika Srbije sistematski raste i dostigla je gotovo 42 godine, tako da ona spada među 4-5 zemalja sa najvećom prosečnom starošću stanovnika. Ogroman broj nezaposlenih lica, posebno mladih koji se godinama nalaze u tom statusu, ima za posledicu gubitak dela stečenog znanja, gubitak samopouzdanja, pa i samopoštovanja i često padanje u stanje depresije. Uz sve to, „odliv mozgova“ u inostranstvo nastavlja se, tako da i po tom pokazatelju Srbija spada među 2-3 zemlje koje imaju najveći intenzitet tog odliva. Po *Globalnom izveštaju o konkurentnosti* iz 2008. godine, samo

tri od 134 zemlje bile su u nepovoljnijem položaju od Srbije po ovom pokazatelju; prema *Izveštaju* iz 2009. godine, samo jedna od 133 zemlje je u tom domenu bila u težoj poziciji; dok su po podacima *Izveštaja* iz 2010. godine samo tri zemlje (od ukupno 139 zemalja) bile u težoj situaciji nego Srbija. Zbog toga je i pozicija Srbije u pogledu raspoloživosti naučnika i inženjera znatno pogoršana, te je tako zemlja za dve godine, to jest, od 2008. godine pala sa 50. na čak 92. mesto rang-liste Svetskog ekonomskog foruma, a po kvalitetu naučno-istraživačkih institucija sa 49. na 56. mesto. Uz sve to, Srbija je u poslednje dve godine pala sa 45. na 86. mesto u pogledu kvaliteta obrazovnog sistema, a po kvalitetu primarnog obrazovanja sa 44. na 62. mesto. I na kraju, u skladu sa navedenim, Srbija je u pogledu stepena obučenosti zaposlenih dospela sa i inače vrlo niskog 122. na čak 130. mesto.¹

Kriza identiteta zemlje je nastala po završetku vazdušne agresije NATO-a, kada Kosovo *de facto* više nije bilo deo Srbije. Ona se pojačala kada je Međunarodni sud pravde u Hagu zaključio da je otepljenje dela teritorije Srbije, odnosno Kosova, bilo pravno moguće i kada je sve veći broj zemalja, a posebno kada su brojne moćne zemlje Zapada priznale tu nezavisnot. I pored toga, usled činjenice da vrlo velika većina zemalja nije priznala nezavisnost Kosova i da se zvanične institucije Srbije još uvek bore da ono potpuno ili bar delimično ostane u njenom sastavu – sada je nejasno koliko Srbija ima stanovnika, koje su njene granice i šta se podrazumeva pod pojmom „Srbija“. Mnoge međunarodne institucije tretiraju Kosovo kao posebnu državu. S druge strane, Svetski ekonomski forum u svom poslednjem *Globalnom izveštaju o konkurentnosti* navodi da Srbija ima 9.9 miliona stanovnika, što znači da Kosovo tretira kao deo Srbije, ali njena konkretna mesta na brojnim rang-listama faktora

¹ Vidi: URL:<http://www.weforum.org> (Datum posete stranice: 09. 09. 2010. p. 295).

konkurentnosti dobijena su bez podataka za Kosovo. Zbog nejasnog identiteta zemlje i neizvesnosti kako će se i kada rešiti problem statusa Kosova, priliv tzv. stranih grinfild i braunfild investicija jeste vrlo skroman i investiranje uopšte na području Srbije je takođe vrlo skromno, što se moralo vrlo nepovoljno odraziti na privredu.

Zbog prethodno navedenog, preambula Ustava Srbije u kojoj se kaže da je Kosovo deo Srbije postala je, najblaže rečeno, problematična. Takođe, i niz drugih članova Ustava bili su ili su vremenom postali problematični, pa otuda većina stranaka, a posebno dve najveće (SNS i DS) ističu potrebu promene Ustava. Osim toga, često se ne poštuju odredbe tog najvišeg pravnog akta. Ustavni sud još uvek nije kompletiran, pa je delom i zbog toga vrlo neefikasan, tj. odluke se često donose sa velikim zakašnjenjem (u odnosu na momenat podnošenja zahteva za razmatranje nekih problematičnih rešenja i ispoljenih problema pravnog sistema i sudskih odluka), a neke njegove odluke se ne sprovode u praksi. Zakon o Visokom savetu sudstva je, najblaže rečeno, krajnje problematičan i njegove izmene će morati biti usvojene po hitnom postupku. Ogromne slabosti pravosuđa i greške učinjene pri pokušaju njegove reforme, odložile su postupak izbora stalnih članova tog Saveta. Već čitavu godinu celokupno srpsko pravosuđe je u „ve-de“ stanju. Naime, samo Vrhovni kasacioni sud ima predsednika, a svi ostali sudovi imaju vršioce funkcija. Ne bi trebalo isključiti mogućnost da će biti ponovljena celokupna procedura izbora sudija, pa se sa pravom ističe da je reforma pravosuđa još uvek na početku. Zvaničnici EU, uključujući predsednika Evropske komisije Žoze Manuela Baroza (José Manuel Barroso) i komesare Štefana Filea (Stefan Fule) i Vivijan Reding (Viviane Reding), uputili su niz vrlo ozbiljnih kritika na račun procesa reforme pravosuđa i savetovali vlastima u Srbiji da nastave neophodne reforme „brzo i temeljno kako bi Srbija napredovala ka EU“ (*Politika*, 14. 12. 2010: 9). Dodajmo da oni ističu kako Ustavni sud Srbije nema kapacitet da

u potpunosti preispita sporne odluke oko izbora sudija i tužilaca. Ogroman problem je što se odluke sudova često ne realizuju, a ponekad i ignorišu, i što su mnogi sudovi i sudije pod velikim pritiskom političkih i drugih moćnika donosili neadekvatne, pa i pogrešne odluke. Korupcija u sudstvu je vrlo visoka, a ugled i poverenje u njega sve manji. Sve u svemu, Srbija je daleko od pojma pravne države i, što je tragično, ona se poslednjih godina dodatno udaljava od tog pojma, što potvrđuju i brojni nalazi Svetskog ekonomskog foruma. Naime, po nizu pokazatelja iz sfere prava Srbija je vrlo nisko plasirana na najnovijim rang-listama tog Forumu, a njena mesta u 2010. godini najčešće su još nepovoljnija nego što su bila 2008. i 2009. godine. Navedimo samo neke od njih.

Na najnovijoj rang-listi pomenutog Forumu, Srbija je prema kriterijumu efikasnosti legalnog rešavanja najvećih društvenih problema bila tek na 132. mestu od 139 zemalja. Na najnovijoj rang-listi pomenutog Forumu ona je po obimnosti državne regulative na 131; po efikasnosti legalnih institucija u regulisanju osnovnih društvenih problema na 125; po neobjektivnosti državnih zvaničnika na 125. mestu (u 2008. godini na 104. mestu); po nezavisnosti sudstva tek na 124. (u 2008. godini na 106. mestu); po zaštiti manjinskih akcionara tek na 137. mestu (u 2008. godini na 112. mestu); po zaštiti vlasničkih prava na 122. mestu (u 2008. godini na 108. mestu).² Sve prethodno navedeno imalo je vrlo nepovoljne efekte na privredu i jačanje krize u kojoj se ona nalazila i u koju sve više upada.

Vrlo teško stanje u pravosuđu i pravnom sistemu uopšte, velikim delom je posledica ogromnih slabosti u političkom i društvenom sistemu, kao i stanja u dosadašnjim parlamentima, pa i u sadašnjem Parlamentu i sadašnjoj Vladi. Vrlo su problematični kriterijumi pri izboru pisaca nacрта raznih vrlo važnih zakona, a

²

Ibidem.

među njima su i oni iz sfere privrednog prava. Partijski moćnici podele resore i imaju ogromnu moć da pri izboru pisaca raznih zakona nametnu podobne, ali stručno vrlo skromne osobe. Kada ti nacrti zakona dođu u Parlament, opozicija ih, najčešće potpuno opravdano, žestoko kritikuje. Međutim, u toj raspravi često ima vrlo malo poslanika vladajućih stranaka, a oni koji su prisutni po pravilu ne učestvuju u raspravi. S obzirom na činjenicu da su poslanici prihvatili mogućnost primene anahrone, tzv. blanko ostavke, poslanici vladajućih stranaka moraju glasati za predložena zakonska rešenja koja su po pravilu, i nakon rasprave u Skupštini, ostala u formi koja je data u nacrtima i koja su, otuda, često po mnogo čemu problematična, a ponekad i neprihvatljiva sa pravne i suštinske tačke gledišta. Zbog toga, ali i zbog opravdanih primedbi međunarodnih institucija, posebno onih iz Evropske unije, promene zakonske regulative su vrlo česte. Sve to, direktno i indirektno, ima nepovoljne efekte na privredu, jer je, između ostalog i zbog toga, obim propisa vrlo veliki, što pokazuju i gore navedeni nalazi Svetskog ekonomskog foruma. Na sva zvona dato obećanje zvaničnika da će se ostvariti tzv. giljotina propisa nije ostvareno i pitanje je kada će i da li će se uopšte ostvariti.

Sve to što se dešava u Parlamentu, način na koji se zakoni donose, a naročito kadrovska rešenja u državnoj administraciji, javnim preduzećima, pri čemu je partijska podobnost daleko ispred stručnosti, velikim delom je posledica pada i vrlo niskog nivoa morala na svim nivoima. Postavlja se pitanje kakav je moral poslanika kada ne dolaze na skupštinsku raspravu čak i onda kada su na dnevnom redu vrlo važne teme. Više puta se dešavalo da rad parlamenta ne može da počne, jer nije prisutan predviđeni minimum od samo 84 poslanika. Često se dešava da je na skupštinskoj raspravi o vrlo važnim nacrtima zakona prisutno samo tridesetak poslanika, a poslaničku platu, dnevnice i putne troškove gotovo svi dobijaju. Takođe, postavlja se pitanje da li je moralno da poslanici koji čine parlamentarnu

većinu ili članovi Vlade neće da odgovaraju na vrlo ozbiljne kritike i postavljena pitanja opozicionih poslanika. Na kraju, postavlja se pitanje morala poslanika koji u skupštini glasa „za“, iako je u suštini „protiv“. Zbog pada morala, ali i zbog egoizma i ličnih interesa, zakoni se često krše pri trošenju sredstava u ministarstvima, javnim preduzećima i mnogim državnim ustanovama, što samo delimično pokazuju nalazi Državne revizorske komisije. Može se postaviti pitanje morala prethodnih, pa i ove Vlade, zbog činjenice da ta revizorska komisija još uvek radi sa vrlo malim brojem ljudi, sa vrlo malim finansijskim sredstvima, u neadekvatnom poslovnom prostoru. Nema nikakvog spora da bi potpuno objektivna i rigorozna finansijska kontrola trošenja budžetskih sredstava otkrila ogroman broj vrlo ozbiljnih prekršaja, a mnogi od njih spadaju u grupu kriminala. Posebno je zapanjujuća činjenica da retko ko snosi konsekvence za utvrđene nepravilnosti, pa nije čudo da se praksa zloupotreba pri trošenju budžetskih sredstava nastavlja, a verovatno i pojačava. I, naravno, sve to ima vrlo nepovoljne posledice po privredu Srbije.

Postavlja se pitanje morala ministara i guvernera NBS-a s obzirom da se, i pored ogromnog spoljnog duga, dodatno zadužuju u inostranstvu kako bi ta sredstva upotrebili za odbranu još uvek precenjenog dinara (što je interes tajkuna i uvoznika) ili za krpjenje budžetskih rupa, a te dugove prenose na buduće generacije. Za mene je, takođe, nemoralna odluka Vlade o pokretanju procesa prodaje najboljeg preduzeća u Srbiji „Telekoma“ itd.

Zbog svega navedenog, ali i zbog mnogo čega drugog, ugled političara uopšte, i ugled Vlade, pa i ugled ministara ekonomista i guvernera NBS-e pao je na vrlo nizak nivo, pa je poverenje privrede u sve mere koje Vlada donosi vrlo nisko, što se *a priori* nepovoljno odražava pri njihovoj realizaciji. Nepoverenje u Vladu, te u ministre i državne institucije uopšte, vrlo je veliko i dalje raste. Korupcija na svim nivoima je vrlo visoka i Svetski ekonomski forum u poslednjem *Globalnom*

izveštaju o konkurentnosti ističe korupciju kao najveću prepreku za razvoj biznisa u Srbiji, a odgovornost za jačanje tog zla snose svi zvaničnici, a naročito oni u čijim resorima su privreda, finansije i trgovina.

Komplikovan i defektan politički sistem, kao i negativna selekcija zvaničnika vrlo nepovoljno utiču na privredne performanse i intenzitet ekonomske krize u Srbiji. O vrlo komplikovanim međustranačkim odnosima napisan je vrlo veliki broj radova, a ekonomista prof. dr Ljubomir Madžar je o toj materiji, a posebno o efektima političkih, institucionalnih ograničenja na kreiranje i vođenje ekonomske politike napisao dve knjige i desetak referata, od kojih u jednom konstatuje da je Srbija na sâmoj ivici društvene neupravljivosti (vidi: Madžar, 2009). Vrlo ozbiljan problem Srbije je takođe i to što se politika kao delatnost iskompromitovala još od Miloša Obrenovića, a posebno u vreme vlasti komunista, ali i posle Miloševića, što *a priori* destimuliše sposobne, poštene i u svojoj struci afirmisane pojedince da se bave politikom. Zbog toga je negativna selekcija političara dobila vrlo velike razmere. Uz to, posle „srpske oktobarske revolucije“ inostrane institucije i najmoćnije zemlje imale su veliki uticaj na izbor mnogih zvaničnika, pa i onih u vladama, Narodnoj banci i nekim drugim državnim institucijama. Pri tome, njihovi kriterijumi i motivi često su bili vrlo problematični, pa i sebični, te je otuda podobnost bila znatno ispred stručnosti. Nažalost, sve to imalo je vrlo veliki uticaj pri izboru ministara, guvernera Narodne banke Srbije (u daljem tekstu NBS; prim. aut) i drugih zvaničnika koji su se, sticajem tih okolnosti, našli na mestima gde se kreira ekonomska, spoljnotrgovinska i monтерна politika.

Zbog erozije ljudskog kapitala i negativne selekcije kadrova na svim nivoima, privredne performanse su morale biti skromne i konkurentnost privrede Srbije nije mogla rasti (vidi: Grečić, 2010). Upravljanje ljudskim kapitalom od 2000. godine imalo je i ima niz slabosti. Posebno je neshvatljiv odnos države,

ali i preduzeća prema nauci i naučno-istraživačkom radu, što govori činjenica da je u tu vitalnu delatnost u periodu 2000-2008. godine ulagano samo 0.34 % BDP-a, pa je to moralo imati vrlo neprijatne posledice po privredne performanse, kvalitet izvoza i njegovu konkurentnost.

3. Pogrešni „vizionari“ ekonomskih reformi

Ivo Andrić je jednom napisao da u iščašenim vremenima na površinu izbijaju pogrešni, nekompetentni ljudi. Srbiji se to često dešavalo. U očima ogromnog dela visokoobrazovanog stanovništva, politika kao delatnost se, počev od kneza Miloša, preko Karađorđevića, Petrovića, Josipa Broza, pa do Miloševića i nakon njega toliko iskompromitovala da, osim vrlo retkih izuzetaka, časni, pošteni autoriteti u svojoj struci beže od politike „kao đavo od krsta“. Duboko sam ubeđen da se to dogodilo i 2000. godine. Pre te „srpske oktobarske revolucije“, neki književnik je, po mom mišljenju, s pravom napisao da „Ovi treba da odu, ali ovi ne treba da dođu“. Bio sam jedan od žešćih kritičara Miloševićeve vlasti i mera ekonomske politike u tom periodu. I tada sam, istina manje nego sada, takođe bio svestan da će i u budućnosti na površinu „izbiti“ mnogo pogrešnih i nekompetentnih ljudi, što se, na opštu žalost, dogodilo čak i kada su u pitanju bili samozvani „vizionari“ ekonomskih reformi, što sam, u njihovom prisustvu, i 2001. godine rekao dokazujući da model reformi koji su prihvatili ima vrlo ozbiljnu konstrukcionu grešku. Dakle, nakon važnog društvenog prevrata u Srbiji, sticajem okolnosti, na vrhu političke piramide našle su se vrlo problematične ličnosti, kako u pogledu znanja, sposobnosti i širine vidika, tako i u pogledu morala. U tim turbulentnim vremenima, problematika ekonomskih reformi i mera ekonomske politike prepuštena je grupi ekonomista vrlo skromnih znanja i njima su dodeljeni resori, odnosno oblasti koje oni u svojoj dotadašnjoj profesionalnoj karijeri nisu izučavali. Tako, pravnik

po osnovnom obrazovanju, profesor koji je na Pravnom fakultetu u Beogradu vodio predmet Politička ekonomija (koji je kasnije preimenovao u Osnovi ekonomije), prof. dr Miroljub Labus (kako jednom za sebe reče – „vizionar“ ekonomskih reformi), postaje ministar za ekonomske odnose sa inostranstvom u Saveznoj Vladi. Docent dr Goran Pitić, koji je na Ekonomskom fakultetu u Beogradu predavao *Ekonomsku istoriju sveta*, postaje ministar za ekonomske odnose sa inostranstvom u Vladi Srbije. Magistar Mladan Dinkić, koji je bio asistent na predmetu *Privredni razvoj*, postaje guverner Narodne banke Jugoslavije (u daljem tekstu NBJ; prim. aut). Magistar Božidar Đelić, koji se kao deo tima Džefrija Saksa (Jeffrey Sachs) „proslavio“ prilikom koncipiranja privrednih reformi u Rusiji i Poljskoj, postaje ministar za finansije u Vladi Srbije. Asistent u Ekonomskom institutu, Aleksandar Vlahović, do tada nepoznat u stručnoj javnosti, postaje ministar za privredu i privatizaciju, a dr Mirko Cvetković, do tada takođe nepoznat stručnoj javnosti, postaje direktor Agencije za privatizaciju. Službenik u nekoj nemačkoj banci, Radovan Jelašić, postaje viceguverner, a kasnije i guverner NBS-a. Za mene nikada nije bilo dileme – „vizionari“ ekonomskih reformi u Srbiji imali su i još uvek imaju vrlo skromno ekonomsko znanje. Naime, kada su 2001. godine izneli koncept reformi i kada su u skladu sa tim obrazložili elemente ekonomske politike za 2002. godinu, rekao sam, napisao i potpisao sledeće: „Zvaničnici i guverner Mladan Dinkić podsećaju me na nekog vajnog šahistu koji vidi samo jedan jedini naredni potez. S obzirom na izuzetno tešku ekonomsku situaciju zemlje, nama su potrebni „velemajstori“ koji vide tri ili više poteza unapred, odnosno kreatori ekonomske politike, pa i politike valutnog kursa, koji pre svega moraju imati u vidu dugoročni interes društva i privrede što, nažalost, sada nije slučaj“ (Kovačević, 2002a: 194).

Imajući sve ovo u vidu, a posebno ogroman nesklad između obećanja koja su davali ovi i drugi ekonomisti zvaničnici i realizacije, prosto je neshvatljivo da Madžar u gorepomenutom

članku, kao i u nizu drugih radova ističe „da su personalne postavbe timova koji su vodili i koji još uvek vode ekonomsku politiku, po *nesumnjivo većinskom mišljenju ponajbolji među nama*“ (podvukao M. K.). On dalje kaže da „alternativnih garnitura, pogotovo takvih koje bi bile očigledno superiorne, jednostavno nema. Ako bolje ili, daleko bilo, čak nikakve alternative nema, onda su ovi koji su se zatekli na vrhu „zapravo najbolji i sugestije u pogledu njihove zamene ili ukidanja predstavljaju upadljivo ogrešenje o elementarnu racionalnost i zdrav razum“.³ Posebno iznenađuje konstatacija prof dr Madžara da „ne tako mali broj među njima su obrazovaniji i sposobniji od nas koji ih kritikujemo“. Nije jasno šta on podrazumeva pod „malim brojem“, a ja pod tim podrazumevam sve jednocifrene brojeve, a neko verovatno pod tim podrazumeva sve brojeve manje od šest. Bio bih zaista iznenađen da on u taj skup uključuje čak desetak ili više ekonomista koji su se nalazili ili se nalaze na raznim funkcijama.

Što je najtužnije, bar za mene, ugledni ekonomista Ljubomir Madžar je ove i slične konstatacije iznosio u svojim brojnim radovima i referatima ali je, po mom dubokom ubeđenju, ostao u ogromnoj manjini. Ako bismo ove Madžareve ekstremne hvale na račun samozvanih „vizionara“ ekonomskih reformi dali nekom stranom politikologu ili makro ekonomisti sa molbom da oceni kada je to napisano i na koga se odnosi on bi verovatno bi rekao da je to neko napisao u Jugoslaviji, i to 1948. godine, a da se to odnosilo na Josipa Broza, Aleksandra Rankovića, Edvarda Kardelja ili Borisa Kidriča. Da je neko pre godinu dana ove njegove nalaze pročitao čuvenom ekonomisti i nobelovcu Polu Samuelsonu (Paul Samuelson), i upitao ga kada je i gde to napisano, ubeđen sam da bi rekao kako je to napisano tridesetih godina prošlog veka u SSSR-u, tj. za vreme najizraženijeg staljinizma. Navedene i slične konstatacije o samozvanim

³

Madžar, *ibid*, 39

„vizionarima“ ekonomskih reformi u Srbiji liče na izjave nekog verskog fanatika koji svaku drugu veru, pored svoje vere i Boga u koga fanatično veruje, tretira kao bogohuljenje.

Ono što zapanjuje jeste činjenica da Madžar, po svemu sudeći, smatra da su ti samozvani „vizionari“ ekonomskih reformi u Srbiji bili uvek najbolja kadrovska rešenja za svaku funkciju na kojoj su se našli, bez obzira na to što nisu imali znanja i iskustva iz te problematike koju reguliše institucija na čijem čelu su se nalazili. Za njega je bilo normalno da njegov asistent na predmetu „Privredni razvoj“, koji se devedesetih godina prošlog veka više bavio politikom nego stručnim usavršavanjem, postane guverner NBJ-a. Čak su i visoki komunistički funkcioneri, inače zanatljive po zanimanju (kao što su bili Josip Broz i Aleksandar Ranković), po osvajanju vlasti shvatili da na čelu Narodne banke mora biti dokazani stručnjak sa doktorskom titulom, pa su isforsirali izbor dr Obrena Blagojevića (doktorirao 1940. godine). S druge strane, nova vlast je 2001. godine postavila za guvernera mladog asistenta na predmetu koji nema veze sa delatnošću Centralne banke. Podsećam da je pokojni Zoran Đinđić, prvi premijer demokratske Vlade, rekao za Mlađana Dinkića da ga i pored njegove nezgodne naravi treba postaviti za guvernera, jer se istakao u revoluciji, a takođe je prihvatljiv i za MMF.

Ono što, barem mene, iznenađuje, jeste činjenica da prof. dr Madžar ne govori o mogućnosti da su „vizionari“ ekonomskih reformi velikim delom nametnuti od strane međunarodnih finansijskih institucija ili neke od moćnih zapadnih zemalja i da zbog toga, kao i zbog ogromnog spoljnog duga i vrlo visoke narkomanske zavisnosti od stranog kapitala moraju raditi po „sugestiji“, bolje reći po diktatu međunarodnih finansijskih institucija. On često ističe da je koncept ekonomskih reformi i merâ ekonomske politike koji je sadržan u tzv. Vašingtonskom sporazumu, a koji je krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina prošlog veka nametnut brojnim zemljama u razvoju i ogromnoj većini zemalja u tranziciji (osim Kine, Slovenije i

Poljske od 1992. godine, te Ruske Federacije od 1998. godine i, delom, Češke Republike), pa i SR Jugoslaviji (2001. godine), a kasnije i Srbiji – sasvim dobar i mnogo bolji nego neki alternativni koje bi one same mogle da kreiraju i realizuju. Kada je u pitanju Srbija, ta njegova konstatacija je u velikoj meri u nesrazmeri sa njegovim vrlo povoljnim mišljenjem o stručnosti samozvanih „vizionara“ ekonomskih reformi u Srbiji.

Kako objasniti ogroman nesklad između bombastičnih obećanja ekonomista–političara „koji su obrazovaniji i sposobniji od nas“, odnosno „najbolji od nas“, te ono „najbolje čime zemlja danas raspolaže“⁴ i surove ekonomske stvarnosti u Srbiji. Verovatno je da su tu prisutni površnost, nestručnost i nemoral, a u nizu slučajeva sve to skupa. Tada mi je bilo poznato da je ondašnji premijer Đinđić rekao da se Dinkić istakao u revoluciji i da njega prihvata MMF, te da će on zbog toga postati guverner NBJ-a. Dakle, on nije postao guverner na osnovu stručnosti, već na osnovu podobnosti. Nažalost, isto tako je bilo i sa postavljanjem drugih „vizionara“ ekonomskih reformi na funkcije. U takvim uslovima bilo je prirodno da oni oko sebe okupe vrlo stručne savetnike, ali – suprotno tvrdnjama Madžara – do toga, koliko mi je poznato, nije došlo.

U gorenavedenom tekstu profesora Madžara, on kaže da političari koji su po struci ekonomisti i „vlast uopšte pokazuje dobar osećaj u prepoznavanju onoga što je u ekonomskoj struci najuglednije i što obećava najbolje doprinose, dok društvo, prema oceni koja se ovde zastupa, ne raspolaže nekom rezervnom pameću koja bi mogla da se mobilise umesto sadašnjih, kako se tvrdi, nedovoljno kompetentnih, a na visokim pozicijama angažovanih kadrova“ (Madžar, 2009: 63-64).

Posebno nedopustivo i potpuno nerazumljivo je to što prof. Madžar uopšte ne navodi šta su konkretno „najbolji od nas“

⁴ Tako ih alternativno kvalifikuje u brojnim radovima, prof. dr Ljubomir Madžar (vidi: Madžar, 2009: 13-75).

toliko pametno, da ne kažem genijalno, napisali da bi ih tako laskavo kvalifikovao. On, izgleda, očekuje da mu svi bespogovorno veruju na reč, a ne da veruju svojim očima i procenu u skladu sa svojim kriterijumima. Nisam pročitao ništa od onoga što su oni napisali, a što bi opravdalo tako visoke ocene. Suprotno njegovim tvrdnjama, siguran sam da se većina ozbiljnih ekonomista apsolutno ne slaže da su oni „najbolje što struka ima“. Naprotiv, većina njih ima oštre zamerke na rad i stavove samozvanih „vizionara“. On zanemaruje da su oni imali ogromnu moć kao funkcioneri. Doduše, ne isključujem mogućnost o kojoj profesor Madžar uopšte ne govori, naime, da su oni morali raditi po diktatu MMF-a, ali ipak u nju malo verujem. Kao funkcioneri, od 2003. godine doprineli su fiksiranju valutnog kursa i preteranoj i nagloj liberalizaciji uvoza, što je ostavilo naročito teške posledice u tekstilnoj industriji i industriji obuće. Naime, u uslovima visoke inflacije u zemlji, te mere su doprinele bitnom smanjenju cenovne konkurentnosti domaćih proizvoda i istovremenom povećanju cenovne konkurentnosti uvoznih proizvoda i usluga, što je imalo teške ekonomske i socijalne posledice po domaću proizvodnju, izvoz i zaposlenost.

Čudno je i teško razumljivo zašto prof. dr Madžar pri iznošenju tih neverovatnih hvalospeva nije naveo konkretne ličnosti zvaničnika koji su „bolji, sposobniji i obrazovaniji od nas koji ih kritikujemo“ i koji čine „najbolje što naša struka ima“. Ne verujem da bi sva imena koja sam ranije naveo on svrstao u tu, po njemu, elitu. Uz to, pored njih, još niz ekonomista, kako iz akademskih krugova, tako i iz privrede, nalazilo se ili se sada nalazi na nekoj važnoj funkciji. Sumnjam da bi on u tu elitu uključio prof. dr Jovana Rankovića, prof. dr Gorana Pitića, prof. dr Bojana Dimitrijevića, prof. dr Slobodana Milosavljevića, Radovana Jelašića, Aleksandra Vlahovića i Predraga Bubala. Verovatno da tu ne bi uključio prof. Jovana Rankovića, iako je on, bez dileme, bio vrlo stručan za funkciju ministra za finansije u Saveznoj vladi. Pretpostavljam da ga ne uključuje, jer je prof.

Ranković, revoltiran zbog odluke „vizionara“ reformi da ukinu četiri velike banke, a da ga pri tome ne konsultuju – podneo neopozivu ostavku. Uz to, prof. Rankovića niko nije kritikovao, pa i zbog toga pretpostavljam da ga Madžar ne uključuje u taj skup „boljih i obrazovnijih od nas koji ih kritikujemo“. Verovatno je da nije imao u vidu ni prof. dr Dijanu Dragutinović koja se uključila u politiku tek 2008. godine. Ona jeste bila vrlo solidan istraživač, ali sam je ipak jednom prilikom javno kritikovao, jer je u autorizovanom tekstu napisala sledeći „biser“: „Zabluda je da se veća konkurentnost postiže valutnim kursom. Depresijacija nominalnog kursa ne znači automatski rast izvoza i pad uvoza, i na kraju ne bismo dobili ni više robe ni konkurentnije preduzeće, već samo veću inflaciju“.⁵ To je bio njen odgovor na sve češće primedbe privrednika, naročito neto izvoznika i niza akademskih ekonomista, da sve precenjenija vrednost dinara povećava cenovnu konkurentnost uvoznih proizvoda i usluga, da guši domaću proizvodnju, a naročito izvozno orijentisanu proizvodnju i usluge, što je imalo teške ekonomoske i socijalne posledice.⁶

Ne verujem da je prof. dr Madžar u neki svoj skup političara koji su „najbolje što naša struka ima“ uvrstio dr G.Pitića, koji je 2001. godine postao ministar za ekonomske odnose Srbije sa inostranstvom. On je doktorirao na temi „Uloga stranog kapitala u privrednom razvoju Latinske Amerike u 20. veku“, a do 2001. godine bavio se pre svega svetskom ekonomskom istorijom. S obzirom da ga niko „od nas“ nije kritikovao (ali ni hvalio), on samim tim ne spada u tu grupu „boljih od nas koji ih kritikujemo“. On je, uostalom, brzo sišao sa političke scene nakon pada Vlade u kojoj je bio ministar. Kasnije

⁵ Dijana Dragutinović, „Od kursa proizvodnja ne raste“, *Razgovori 2007/08*, izdanje Politikin poslovni klub, Beograd, jun 2008, str. 162

⁶ Kritički osvrt na tu i slične tvrdnje drugih zvaničnika dao sam u brojnim radovima, u periodu 2001-2010. godina.

je postao bankar, a na privatnom Fakultetu za ekonomiju, finansije i administraciju predaje predmet Osnovi ekonomije, dok se na naučnim skupovima koje organizuje Naučno društvo ekonomista sa Akademijom ekonomskih nauka ne pojavljuje. Zbog svega navedenog, nema nikakve osnove za njegovo eventualno svrstavanje u grupu „najboljih što naša struka ima“.

Bivši guverner Radovan Jelašić je došao na funkciju viceguvernera kao potpuni anonimac, a kasnije je postao i dugo ostao čak i guverner NBS-e U tom periodu je lansirao mnogo „bisera“, a kada je iz samo njemu znanih razloga podneo ostavku, brzo je pao u zaborav. Ostavio je iza sebe i neke afere (kupovina kuće, Nacionalna štedionica, afera „Kofer“ i sl.), pa se zbog svega navedenog, on ni u kom slučaju ne može svrstati u Madžarevu misterioznu grupu „obrazovanijih, boljih i sposobnijih od nas koji ih kritikujemo“.

Ne verujem da je Madžar u tu „elitu“ svrstao Bojana Dimitrijevića koji je doktorirao na temi „Hiperinflacija – teorija i ekonomska politika“ (1996. godine), a po političkoj liniji (kao kadar SPO-a) postao je ministar za trgovinu. Po silasku sa političke scene, nakon pada Vlade, otišao je na jedan privatni univerzitet i ne pojavljuje se na naučnim skupovima ekonomista. Malo je verovatno da ga zbog svega navedenog prof Madžar svstava u tu grupu „najboljih što struka ima“. Vrlo slično bi se moglo reći i za dr Slobodana Milosavljevića. U vreme „srpske oktobarske revolucije“ on je bio asistent-istraživač u Institutu za tržišna istraživanja u Beogradu. U 2002. godini je doktorirao na temi „Istraživanje makroekonomske konjunktura u funkciji strategijskog menadžmenta“. Nakon toga, postaje politički radnik i bio je ministar za poljoprivredu, ministar za trgovinu i predsednik Privredne komore Srbije. Za vreme boravka na tim funkcijama vrlo retko je učestvovao na naučnim skupovima ekonomista, a lansirao je niz „bisera“, a naročito u časopisu *Ekonometar* (od 6. aprila 2004. godine, str. 7).

Sve u svemu, ostaju samo tri ili četiri zvaničnika koje verovatno prof. Madžar svrstava u „obrazovanje i bolje od nas koji ih kritikujemo“, odnosno koji spadaju u grupu „najboljih što struka ima“. To su prof. dr Miroljub Labus, mr Božidar Đelić, mr Mladen Dinkić i eventualno dr Mirko Cvetković.

4. Glavni „vizionari“ ekonomskih reformi

Krajem prošlog veka prof. dr Miroljub Labus bio je najpoznatiji i najstariji među kasnije samoproglšenim „vizionar“ ekonomskih reformi u Srbiji. S obzirom na činjenicu da je 2001. godine postao potpredsednik Savezne Vlade, istovremeno i ministar za ekonomske odnose sa inostranstvom u toj Vladi, a kasnije i potpredsednik Vlade Srbije i prvi šef stranke G17 plus, trebalo bi da je on do silaska sa političke scene, imao najveći uticaj na kreiranje privredne reforme, odnosno tranzicije u Srbiji. Zbog toga ćemo se ukratko zadržati na njegovim stavovima i tvrdnjama.

Kao što smo ranije napomenuli, prof. dr Miroljub Labus⁷ je kao najobrazovaniji među njima početkom devedesetih godina prošlog veka javno iskazao kompleks inferiornosti prema zapadnim ekonomistima kada je na jednom savetovanju u Srpskoj akademiji nauka i umetnosti izjavio sledeće: „Pošto ekonomisti socijalističkih zemalja malo znaju o tome kako funkcionišu tržišne privrede, taj posao treba prepustiti zapadnim ekonomistima“.⁸ Međutim, nakon osam godina, on je stekao samopouzdanje, pa je prihvatio da pored potpredsedničke funkcije u saveznoj Vladi takođe prihvati i funkciju ministra za ekonomske

⁷ U publikaciji *Ko je ko u Srbiji* iz 1996. godine uz njegovo ime se navodi da je on profesor na predmetu Politička ekonomija na Pravnom fakultetu u Beogradu i potpredsednik Demokratske stranke.

⁸ Navedeno prema: Marko Sekulović, *Ogledi o tranziciji*, Niš, 2004, str. 31

odnose sa inostranstvom, iako se tom vrlo složenom i osetljivom materijom ranije nije bavio, pa je ona u nekim njegovim radovima bila samo simbolično prisutna. On je tada angažovao svog naslednika na Pravnom fakultetu u Beogradu, dr Borisa Begovića, koji se u svojoj profesionalnoj delatnosti uglavnom bavio urbanizmom, a doktorirao je na čudnoj temi „Optimalna veličina grada, mreža gradova i efikasnost privrede Jugoslavije“ i zato nije čudno što su oni u maju 2001. godine, verovatno nesvesni teških posledica, isforsirali naglu i preteranu liberalizaciju uvoza koja je bila u skladu sa zahtevima MMF-a i tzv. Vašingtonskog sporazuma, i Svetske trgovinske organizacije. Međutim, teško je razumljivo da su se oni pri koncipiranju i usvajanju te liberalizacije „pravili većim katolicima od Pape“, pa se prosečna ponderisana carinska stopa na uvoz svela u proseku na samo oko 5 posto, što je imalo teške ekonomske i socijalne posledice (o čemu će kasnije biti više reči). Tokom njegovog mandata, kao i u periodu kada je bio potpredsednik Vlade Srbije, Labus je dao niz izjava (bolje reći „bisera“), koje nisu bile u skladu sa njegovim proglašenjem da je bio „vizionar“⁹ ekonomskih reformi u SR Jugoslaviji i Srbiji. Navedimo samo neke od njih.

Na savetovanju koje su krajem 2001. godine organizovali Naučno društvo ekonomista i Ekonomski fakultet u Beogradu, Labus je obećao da će se nakon otpisa dve trećine duga prema Pariskom i Londonskom klubu spoljni dug SR Jugoslavije smanjiti sa 12 na samo 7 milijardi dolara i da on u budućnosti neće predstavljati ograničavajući faktor rasta i razvoja privrede.¹⁰

⁹ On je u intervjuu za *Večernje novosti* (od 06. 03. 2004. godine) rekao sledeće: „Moja uloga je sada nešto drugačija od one od pre četiri godine. Onda sam bio deo tima vizionara, a sada moram da budem deo tima koji će otklanjati prepreke za realizaciju te vizije“.

¹⁰ Vidi: Labus, Mirosljub. 2002. „Elementi ekonomske politike u 2002. godini“, u: *Ekonomski anali*, tematski broj, januar, str. 22

Do sporazuma sa tim klubovima je došlo, s tim što je procenat otpisa duga prema Londonskom klubu bio nešto manji, ali je i pored toga iznos spoljnog duga SR Jugoslavije, a posebno Srbije od 2002. godine, rastao vrlo dinamično i postao je težak i ograničavajući faktor rasta i razvoja, o čemu će biti više reči nadalje u tekstu.

Tokom 2002. i 2003. godine, prof. dr Labus je više puta isticao da valutni kurs dinara i liberalizacija spoljne trgovine nisu imali uticaj na izvoz, uvoz i spoljno-trgovinski deficit, što je, u uslovima vrlo visoke inflacije i drastičnog pada cenovne konkurentnosti domaćih proizvoda i usluga, i vrlo izraženog povećanja cenovne konkurentnosti uvoznih proizvoda i usluga, za iole obrazovanijeg ekonomistu ta njegova tvrdnja bila vrlo čudna i teško razumljiva. Vrlo je verovatno da je ta njegova „mudrost“ posledica želje da se kreatori politike valutnog kursa i liberalizacije uvoza, to jest, on i tadašnji njegov najbliži partijski kompanjon Dinkić, zaštite od zaslužene žestoke kritike zbog te politike koja je imala teške ekonomske i socijalne posledice.

Početakom 2004. godine, nakon izbora za potpredsednika Vlade Srbije, Miroljub Labus je izjavio „da se svi deficiti moraju smanjiti i da tekući deficit platnog bilansa ne sme preći dve milijarde dolara“.¹¹ Na njegovu i opštu žalost, svi deficiti u toj godini bili su u znatno povećani, a deficit tekućeg računa platnog bilansa bio je povećan za čak 52% i dostigao je 3.4 milijardi dolara, tj. bio je za preko 70% veći nego što je Labus obećao.

Tokom 2002., 2003. i 2004. godine, više puta sam u svojim radovima dokazivao da model ekonomskih reformi u Srbiji ima vrlo ozbiljnu „konstrukcionu grešku“, a da je nagla preterana liberalizacija uvoza, uz politiku precenjene vrednosti dinara i defektan koncept privatizacije, bila sastavni element te greške. Nakon ponovljanja te konstatacije na jednom savetovanju

¹¹ Vidi: Labus, Miroljub. 2004. Intervju u časopisu Privredne komore Srbije *Korak*, februar-mart, str. 5

na Ekonomskom fakultetu u Beogradu¹², Labus je izjavio: „Ponosan sam na tu konstrukcionu grešku“.

Na jednom savetovanju 2005. godine, Labus je izneo jednu, najblaže rečeno, vrlo problematičnu tvrdnju „da smo svi ponosni što sada imamo u Srbiji strane banke kojih pre pet godina nije bilo.“¹³ Za mene je bila i ostala vrlo problematična odluka „vizionara“ ekonomskih reformi o ukidanju četiri velike banke u Srbiji jer je bankarstvo, po mom sudu, dobro ako obezbeđuje povoljne kredite privredi, a u Srbiji su krediti bili i ostali vrlo nepovoljni što, pored ostalog, doprinosi teškoj ekonomskoj krizi u zemlji. Otkako su strane banke ušle na domaće tržište, razlika između aktivne i pasivne kamatne stope je u svim godinama bila vrlo velika, što je omogućavalo visok profit bankarskog sektora, čak i u poslednje dve godine kada je ekonomska kriza u Srbiji bila vrlo jaka. Na kraju, ako su strane banke zaista toliko pouzdane da „smo ponosni“ zbog njihovog dolaska, zašto je onda država krajem 2008. godine donela odluku da garantuje za svaki devizni štedni ulog do 50.000 evra (umesto ranijeg iznosa od 3.000 evra), i tako *de facto* povećala svoj i onako visok devizni dug za novih sedam milijardi evra. I na kraju, postavlja se pitanje zašto centrale tih stranih banaka koje se nalaze na teritoriji Srbije ni u minimalnom procentu ne garantuju ispunjenja njihovih obaveza.

Nakon pozitivne odluke borda direktora MMF-a, po uspešnom završetku trogodišnjeg aranžmana, među zvaničnicima Srbije stvorena je prava euforija. Kao tadašnji potpredsednik Vlade Srbije, Labus je u svom autorskom tekstu u *Politici* (od 11.02.2006.) godine naglasio:

¹² Vidi: Kovačević, Mladen, „Nužnost napuštanja postojeće spoljnotrgovinske politike i valutnog kursa“, *Ekonomski anali*, tematski broj, decembar 2004.

¹³ Labus, Miroljub: „Ekonomska stvarnost Srbije i izazovi za 2006. godinu“, u Zborniku referata *Ekonomska politika u 2006. godini*, izdanje Naučnog društva ekonomista i Ekonomskog fakulteta, Beograd, 2006, str. 144

- 1) „da je rešen problem spoljnog duga Srbije;
- 2) da je to veliki uspeh, jer za mnoge je taj problem spoljnih dugova bio nerešiv pre demokratskih promena; i
- 3) ponosan sam na ono što smo uradili.“

U tom autorskom tekstu, Labus je takođe napisao i sledeće:

- „da smo ocenom, odnosno odlukom MMF-a uspeali da rešimo nasleđen problem spoljnog duga pod čijim teretom se, inače, raspala prethodna Jugoslavija; (podvukao MK)
- da su mnogi sumnjali da je uopšte moguće rešiti problem spoljnog duga, a kada je to postalo izglednije, izmišljena je nebulozna priča o „dužničkom ropstvu“;
- danas imamo spoljni dug koji možemo uredno da plaćamo i koji u budućnosti neće praviti nikakve političke probleme zemlji”.

Mnoge Labusove tvrdnje su, najblaže rečeno, bile neistinite. Na primer, potpuno je neosnovana tvrdnja tadašnjeg potpredsednika Vlade Srbije da se prethodna Jugoslavija srušila pod teretom spoljnog duga Srbije. To dokazuju i sledeće činjenice:

- spoljni dug Srbije je *de facto* 1990. godine iznosio samo 6.4 milijarde dolara;
- izvoz roba i usluga u toj godini iznosio je oko 7 milijardi dolara;
- bruto domaći proizvod Srbije u toj godini iznosio je oko 20 milijardi dolara.

Po strožijim kriterijumima međunarodnih finansijskih institucija, Srbija je 1990. godine bila srednje zadužena, a po blažim, čak i niskozadužena zemlja. Ako se ima u vidu ranije navedena Labusova tvrdnja, data krajem 2001. godine, da će se, nakon otpisa dve trećine duga Pariskom i Londonskom klubu,

spoljni dug Srbije i Crne Gore svesti na samo sedam milijardi dolara, a da je na kraju 2005. godine spoljni dug Srbije iznosio 15.476 mlrd dolara i da je ona, prema kriterijumima Svetske banke u 2005. godini, bila u grupi visoko-zaduženih zemalja – bila je smešna njegova tvrdnja „da i pored toga što su mnogi sumnjali da je uopšte moguće rešiti problem spoljnog duga i da je on za mnoge bio nerešiv, on i njegovi saradnici su uspeali da to učine“.¹⁴ Na opštu žalost, otpisima u celini, a posebno poslednjim otpisom 15% duga prema Pariskom klubu, problem spoljnog duga Srbije nije bio rešen. Sâma činjenica da nijedna zemlja u tranziciji u 2005. godini nije imala tako nepovoljan kvantitativan odnos spoljnog duga i izvoza roba i usluga, a da su mnoge od njih tada isticale da je spoljni dug jedan od njihovih većih problema – jasno govori o tome koliko je Labusova priča da je problem spoljnog duga Srbije rešen i da je to jedan od njegovih najvećih uspeha – jednostavno rečeno – bila neshvatljiva.

U kojoj meri je Labusova tvrdnja, da je problem spoljnog duga Srbije rešen, bila „van prostora i vremena“, pokazuju brojne ocene inostranih kompetentnih institucija i pojedinaca. Navedimo samo neke od njih koje su date u periodu 2002-2005. godine.

- 1) Sredinom 2002. godine, kada je spoljni dug SR Jugoslavije iznosio oko 10.5, a Srbije 9.8 milijardi dolara, eksperti OECD-a su konstatovali:¹⁵
 - a) da je SR Jugoslavija *prezadužena zemlja* (podvukao M.K.);
 - b) da bi spoljni dug SRJ u bliskoj budućnosti trebalo da se svede na manje od 9 milijardi dolara;
 - c) da će *otplata spoljnog duga, gledano srednjoročno, predstavljati znatno opterećenje* (podvukao M. K.);
 - d) da je *primarni izvor zabrinutosti – otplata spoljnog duga* (podvukao M. K.).

¹⁴ Poltika, *ibidem*,

¹⁵ OECD. 2002. *Economic Surveys, Federal Republic of Yugoslavia*. Paris: november, str. 75

2. Stručnjaci Evropske banke za obnovu i razvoj su u jesen 2005. godine zaključili da su najveći problemi Srbije i Crne Gore (a to se odnosi samo na Srbiju) – visoka isinflacija i *visok spoljni dug* (podvukao M.K.), odnosno visok iznos anuiteta koji bi trebalo obezbediti za servisiranje tog duga.
3. Tadašnji šef misije MMF-a za pregovore sa Srbijom i Crnom Gorom, Pirita Sorsa (Piritta Sorsa), je 21.12.2005. godine izjavila da je, pored visoke inflacije, najveći problem Srbije visok spoljni deficit koji se finansira povećanjem ionako *visokog nivoa spoljne zaduženosti* (podvukao M.K.). Samo nekoliko dana nakon toga, ona izjavljuje da inflacija i *spoljni dug ostaju previsoki* (podvukao M. K.).

Postavlja se pitanje Labusu da li on i ove strane institucije i eksperte iz tih institucija koji su izražavali zabrinutost zbog ogromnog spoljnog duga Srbije svrstava u „licemere koji hoće da umanje jedan od njegovih najvećih uspeha“.

Tvrđnja Labusa da je problem spoljnog duga rešen bila je, najblaže rečeno, vrlo problematična (kao i tvrdnje mr Dinkića, o čemu će kasnije biti više reči) ako se zna da je iznos spoljnog duga Srbije krajem 2005. godine dostigao 15.7 milijardi dolara, da je količnik godišnjih otplata po osnovu spoljnog duga u toj godini dostigao 17.7% izvoza robe i usluga (2001. godine iznosio je samo 3.8%), odnosno 4.7% bruto domaćeg proizvoda (2001. godine samo 0.8%). Pošto je u ovoj računici koje koriste državne institucije, a posebno NBS, bruto domaći proizvod znatno „naduvan“ (jer se iskazuje u tekućim cenama i zatim deli sa potcenjenom vrednošću evra ili dolara), stepen spoljne zaduženosti izražen ovim količnikom je *de facto* 2005. godine (a posebno kasnijih godina) bio znatno veći nego što ga NBS prikazuje, pa je otuda priča da je početkom 2006. godine problem spoljnog duga bio rešen zaista, sa stručne tačke gledišta, najblaže

rečeno, bila nerazumljiva. Verovatno je da su Labus i njegovi istomišljenici smatrali da dug preduzeća i banaka ne treba tretirati na isti način kao javni (državni) dug, jer se, navodno, privatni dug može tretirati kao investicija. Međutim, postavlja se pitanje šta oni podrazumevaju pod pojmom „Srbija“. Za mene, Srbiju čine i sva preduzeća i sve banke na njenoj teritoriji. Uostalom, preduzeća koja se nalaze na teritoriji Srbije moraju obezbediti devize za servisiranje ukupnog spoljnog duga. Uz to, država je garant za brojne spoljne dugove javnih preduzeća, pa ako ona dospeju u stanje nemogućnosti servisiranja svojih spoljnih dugova, država, po osnovu tzv. suverenizacije, mora to u nekim slučajevima činiti čak i kad su u pitanju privatna preduzeća i njihovi spoljni dugovi. Čak i države koje su prihvatile ekstremni ekonomski neoliberalizam ne mogu, zbog ekonomskih i socijalnih posledica, dozvoliti da ta visokozadužena preduzeća propadnu ili odu u vlasništvo kreditora usled nemogućnosti servisiranja spoljnih dugova, što pokazuju brojni primeri iz perioda 2008-2010. godine (čak i u SAD-u i Velikoj Britaniji). Kada je reč o ovoj temi, trebalo bi imati u vidu i zanimljiv slučaj zapadanja i propasti islandskih banaka i njihove nemogućnosti servisiranja svojih obaveza prema kreditorima, poveriocima i štedišama. Bilo je pravnih i fizičkih lica iz Engleske i Holandije, koja su zbog znatno više kamatne stope (nego što je ona iznosila u njihovim zemljama), uložili pare u te islandske banke. Kada su te banke propale, države Engleske i Holandije donele su odluku da – verovali ili ne – obeštete fizička i pravna lica koja su štedela u tim islandskim bankama. Međutim, odmah nakon toga ove dve države su Islandu postavile ultimatum: da im refundira taj iznos sredstava, a ako to ne učini – neće ga podržati za punopravno članstvo u EU. Na referendumu građana Islanda „za ili protiv“ ispunjenja tog ultimatum, ogromna većina stanovnika je bila protiv i, verovatno i zbog toga, procedura prijema Islanda u EU je za sada „zaleđena“. Međutim, veliko je pitanje da li bi Srbija, ako bi se (ne daj Bože) našla u situaciji Islanda, imala snage da

organizuje sličan referendum i kako bi se njeni građani o tome izjasnili, te kakve bi sve posledice bile prouzrokovane takvom situacijom.

Sve u svemu, širenje iluzije, kako od strane Labusa tako i Dinkića, a zatim i bivšeg guvernera Jelašića i drugih zvaničnika o tome da Srbija nije visoko zadužena, vrlo je opasno i neodgovorno (o čemu će kasnije biti više reči).

Nakon prilično misterioznih razloga zbog kojih je sišao sa političke scene, prof. dr Miroljub Labus bio je zapažen samo po navodnim dokazima da trgovinska firma Miroslava Miškovića nema monopolski položaj, a posebno po zalaganju da Srbija napusti dinar i prihvati evro kao svoj novac. Zalaganje za prihvatanje evra je vrlo problematično, jer se pokazalo da zemlje (na primer, Grčka, Irska i Portugal) koje su zapale u vrlo ozbiljnu ekonomsku krizu imaju znatno smanjene mogućnosti vođenja adekvatne monetarne i fiskalne politike zato što nemaju nacionalnu valutu. Uz to, njegovo zalaganje za uvođenje evra je besmisleno ako se zna da Evropska unija to ne bi dozvolila. Naime, poznato je da nove članice EU moraju ispuniti niz uslova kako bi umesto nacionalne valute mogle uvesti evro, te da neke od njih, i pored vrlo ispoljene želje da to učine, nisu dobile „zeleno svetlo“, pa je zbog svega toga, najblaže rečeno, potpuno nerazumljivo njegovo zalaganje za napuštanje dinara i uvođenje evra kada je Srbija još uvek jako daleko od redovnog članstva u EU. I uopšte, teško je razumljivo da se jedan od čelnih „vizionara“ ekonomskih reformi, odnosno jedini od njih koji je 2001. godine imao titulu profesora Beogradskog univerziteta, odnosno Pravnog fakulteta u Beogradu, često isticao olako datim obećanjima, pa čak i tvrdnjama da se ponosi onim čega bi, po mom dubokom ubeđenju, morao da se stidi.

I najbliži saradnici prof. dr Labusa (dok je bio u politici), mr Božidar Đelić, a posebno mr Mlađan Dinkić, koji su, uz dr Mirka Cvetkovića jedini od 2001. godine gotovo stalno bili na

visokim funkcijama, isticali su se svojim „biserima“, odnosno tvrdnjama i obećanjima koje je stvarnost surovo demantovala.

Sticajem neobičnih okolnosti, mr Božidar Đelić se, kao mlad čovek, našao u timu „vizionara“ ekonomskih reformi u Srbiji. Naime, dok je bio na post-diplomskim studijama na Harvardskoj poslovnoj školi (a ne na čuvenom Harvardskom Univerzitetu i ne na čuvenom Harvardskom fakultetu ekonomskih nauka), jedan od njegovih profesora bio je u to vreme čuveni Džefri Saks, koji se „proslavio“ čuvenom „šok-terapijom“ koju je nametnuo najpre Boliviji, a kasnije i Rusiji, Poljskoj, Rumuniji i drugim zemljama. Poljski ekonomisti i političari su vrlo brzo shvatili da taj model vodi u katastrofu, tako da su već 1993/94. godine odlučili da ga napuste i da prihvate sopstveni model koji je dao izvanredne rezultate. Ruska federacija je prihvatila taj model i praktikovala ga do sredine 1998. godine, i u tom slučaju rezultati su bili više nego katastrofalni. Saks je našao za shodno da se za taj ogroman neuspeh opravda na sledeći način: „Naši saveti su bili univerzalni za sve zemlje u tranziciji, pa i za Rusiju, ali je velika greška bila što se pri sprovođenju reformi u Rusiji nisu uzimale u obzir njene specifičnosti.“¹⁶ Na jednoj međunarodnoj konferenciji posvećenoj ekonomijama bivših socijalističkih zemalja, pre svega Ruske federacije, Saks ističe: „Zapadni eksperti su malo poznavali privredni organizam teškog bolesnika“ – ruske privrede, a kad su se prihvatili uloge lekara – „postavili smo bolesnika na operacioni sto, otvorili mu grudni koš i otkrili da on ima drugačiju anatomiju“ (Sekulović, 2004: 134).¹⁷

Krajem prošlog veka, Đelić se našao i u savetničkom timu stranih eksperata koji su radili za demokratsku Vladu u Rumuniji, koja je takođe praktikovala koncept radikalnih

¹⁶ Navedeno prema: Dušanić Jovan. 2010. *Destrukcija ekonomije* (knjiga I). Beograd: str. 61 (originalan izvor je moskovska *Nezavisimaja gazeta* od 16.09.1999. godine)

¹⁷ Originalan izvor ove izjave: *Vaprosi ekonomiki*, br. 10, 1998. str. 4.

privrednih reformi. Za vreme četvorogodišnjeg mandata te Vlade privredne performanse su bile katastrofalne, pa je vladajuća stranka 2000. godine ubedljivo izgubila te izbore, a socijalisti, koji su došli na vlast, dosta su odstupili od tog koncepta radikalnih reformi koji se zasnivao na tzv. Vašingtonskom konsenzusu, kao i na konceptu koji je forsirala ekipa Džefrija Saksa.

Imajući u vidu ranije navedenu ispoljenu inferiornost Miroljuba Labusa, odnosno njegovo verovanje da samo Zapadni ekonomisti mogu kreirati i realizovati optimalnu strategiju tranzicije socijalističkih zemalja, kao i činjenicu da je on *de facto* postao šef tima „vizionara“ reformi u Srbiji, postaje jasnije kako se mr Đelić našao i postao važan član tima samozvanih „vizionara“ reformi. Uz to, ako se zna da je MMF u to vreme bio energičan zagovornik programa radikalnih reformi, odnosno Vašingtonskog konsenzusa, te da je SR Jugoslavija prihvatila Sporazum o produženom finansiranju, verovatno je da je ta institucija imala uticaj na izbor Đelića za ministra finansija, kao i na njegov povratak u Srbiju i njegovu važnu ulogu u timu „eksperata“. Odmah po izboru za ministra, Đelić je pokazao koliko je izgubljen u vremenu i prostoru, pa je počeo da obećava „med i mleko“ i takav je ostao i nakon deset godina boravka u Srbiji. Navedimo samo neke od njegovih „bisera“.

Na pomenutom savetovanju koje je održano na Ekonomskom fakultetu u Beogradu, mr Đelić je, kao tadašnji ministar za finansije obećao sledeće:

- a) četiri donatorske konferencije, a na svakoj od njih bi se obezbedilo po milijardu i 300 miliona dolara, od čega bi dve trećine iznosile donacije, a jednu trećinu povoljni krediti;
- b) Srbija će u naredne tri godine doživeti najbrži privredni rast i postati zemlja u kojoj se otvaraju najinventivnija i najinteresantnija radna mesta u ovom delu Evrope;

- c) Srbija će, budući da ima bolje uslove od drugih zemalja, do 2004. godine postati kandidat za članstvo u EU;
- d) Srbija bi do kraja 2010. godine mogla postati punopravna članica EU.

Poenta njegovog izlaganja na tom skupu bila je „*da će Srbija za tri godine postati lider na Balkanu i da će se širom sveta pričati o srpskom čudu*“ (podvukao M. K.) (Đelić, 2002: 24-26).

U vreme kada je silom prilika, zbog pada Vlade, kratkotrajno bio van politike, Đelić je objavio knjigu neobičnog naslova *Kada će nam biti bolje*, u kojoj se obrađuje vrlo veliki broj veoma ozbiljnih tema. One su grupisane u osam poglavlja, od kojih su samo tri iz oblasti ekonomije. Potreban bi bio zaista vrlo veliki prostor da se prikaže sadržina ove, po mnogo čemu, kontroverzne knjige. Akademskim ljudima odmah će pasti u oči da u njoj na 326 stranica nema nijednog jedinog preciznog pozivanja na neki rad ili nekog autora, pa ceo tekst liči na neke autorizovane govore. U knjizi, takođe, ima i dosta parola koje su neuobičajene u naučnom radu, kao što je, na primer, „Izvoz je patriotizam“. S druge strane, impresivan je broj univerzitetskih profesora, ekonomista, pravnika, privrednika, novinara i drugih raznih javnih ličnosti (ukupno gotovo sto lica) kojima se Đelić zahvaljuje na saradnji, sugestijama, recenzijama, i drugoj pomoći, pa ako je on uvažavao njihove stavove i preporuke, to bi *a priori* moralo povećati kvalitet knjige. Međutim, ta knjiga je, i pored svega navedenog, ostala nezapažena. Za mene je bilo iznenađujuće što se Đelić u svojoj knjizi pokazuje kao oštar kritičar mera ekonomske politike i pojedinih funkcionera, pogotovo onih koji su doprineli padu prethodne Vlade u kojoj je on bio ministar finansija. Iako bi se moglo posumnjati u njegovu objektivnost pri pokušaju kritikovanja pomenutih institucija i pojedinaca, ja se sa njom u potpunosti slažem; naime, Đelić s puno prava ističe sledećih deset najvećih promašaja u društvenom i privrednom životu u periodu 2000-2006. godine:

- 1) ubistvo dr Zorana Đinđića i „po mnogo čemu skaredno i sramno suđenje njegovim ubicama“;
- 2) odugovlačenje sa rešavanjem ključnih državnih problema;
- 3) gubitak ritma u evropskim integracijama;
- 4) tajkunizacija privrede i raslojavanje društva;
- 5) krađa mandata i prekrajanje narodne volje;
- 6) hapšenje političkih protivnika i policajaca bez dokaza, a oslobađanje okorelih kriminalaca i nerasvetljavanje brojnih velikih afera;
- 7) ponovno uspostavljanje partijske države;
- 8) populistička monetarna politika fiksnog valutnog kursa tokom 2001/02. godine;
- 9) nedovoljno popravljjanje konkurentnosti privrede, i
- 10) povećanje i održavanje nezaposlenosti na veoma visokom nivou (Đelić, 2006: 25-27)

Većina ovih njegovih konstatacija, sa kojima će se svaki objektivni intelektualac iz domena društvenih nauka odmah složiti, govori u prilog teške društvene krize u kojoj se Srbija nalazila u vreme pisanja te knjige. Potpuno se slažem sa kritikom „populističke politike precenjene vrednosti valutnog kursa dinara“ koju je forsirao tadašnji guverner NBJ-a mr Mladen Dinkić, što sam tokom te dve godine, a i kasnije, žestoko kritikovao (o čemu će biti više reči nadalje u tekstu). S druge strane, potpuno je neprihvatljiva njegova tvrdnja da se nivo konkurentnosti privrede, premda nedovoljno, ipak popravio u tom periodu. Nažalost, konkurentnost se sistematski smanjivala, što sam u brojnim radovima pre i posle 2006. godine dokazivao.

Navedimo još nekoliko Đelićevih konkretnih oštrih kritika koje se odnose na tadašnju ekonomsku i finansijsku politiku Srbije, sa kojom se takođe možemo složiti:

1. uplitanje u vođenje ekonomske politike, naročito budžetske demagogije ministra za finansije Dinkića;
2. mere za suzbijanje inflacije nisu bile adekvatne;

3. nestabilna i nepouzdana monetarna politika, naročito politika valutnog kursa;
4. manjak hrabrosti u reformi preglomazne državne strukture, javnih preduzeća i društvenih gubitaša;
5. izostanak velikih tzv. grinfild investicija (Đelić, 2006: 33-34).

Vredi navesti i njegove oštre kritike na račun ideje o stvaranju Nacionalnog investicionog plana (u daljem tekstu NIP; prim. aut), a posebno na račun njegovog funkcionisanja. Na jednom mestu on kaže: „Nacionalni investicioni plan koji je najavljen 2006. godine sam po sebi nije loša ideja, ali trebalo bi da bude manje populistički skrojen, po principu 'pomalo za svakog glasača'. Sâma retorika i pravac tzv. NIP-a još više nas udaljavaju od poželjne strukture investicija, jer će država i dalje 'istiskivati' privatni sektor. Kada se pogleda ma koji deo tih projekata, vidi se da su oni hrpa nepovezanih i nezrelih ideja, gde se prvenstveno išlo na ono gde 'može da se slika'. Nikakve detaljne analize isplativosti nisu napravljene, nigde se ne vidi koliki udeo može imati privatni sektor. Sve je grčevito i neprirodno 'sklepano' za četiri meseca, kada se videlo da vlast izmiče. Napravljen je logotip, dele se značke, a sve se avansno 'zakucava' samo da bi se uzeo neki politički poen. Sve je to krajnje populistički i neozbiljno“ (Đelić, 2006: 89).

Vredne su i njegove konstatacije i kritike politike valutnog kursa, kao i preterane, nagle liberalizacije uvoza. On na jednom mestu kaže: „Kurs dinara je iz populističkih razloga održavan na fiksnom nivou tokom čitave 2001. i 2002. godine, što danas plaćamo visokim deficitom. Svaki put kada 'zagusti' pribegava se stabilizaciji, pa se koristi apresijacija dinara kao najefikasnije oruđe u borbi protiv inflacije. To, međutim, ima veliku, odloženu cenu i ne može biti naša dugoročna monetarna politika“ (Đelić, 2006: 61). Na drugom mestu on konstatuje: „NBJ, pa i NBS, sa izuzetkom u periodu od osamnaest meseci (od

januara 2003. do jula 2004. godine) koristile su politiku precenjene vrednosti dinara, što je imalo negativne posledice po izvoz“. Na istom mestu on kaže: „Prenagljena liberalizacija uvoza 2001. godine od strane Vlade SRJ destabilizovala je izvoznike“.

Govoreći o poreskoj politici, Đelić kaže: „Na mnogim mestima su od 2004. godine postavljeni ljudi bez nužnih stručnih referenci, dok su mnogobrojni iskusni profesionalci smenjeni na zahtev lokalnih odbora G17 plus“ (Đelić, 2006: 48).

S druge strane, brojnim stavovima Đelića mogu se uputiti vrlo ozbiljne primedbe. Na primer, on kao „ekonomista i finansijer“ (kako opisuje sebe) morao je ukazati na posledice nepodnošljive lakoće zaduživanja u inostranstvu. Uz to, kod nekih predloga on ispoljava, ili bar glumi, vrlo veliku naivnost. Primera radi, Đelić ističe kao vredno dostignuće ostvarenu makroekonomsku stabilizaciju. Ili na drugom mestu kaže da „javne finansije postaju temelj stabilnosti naše države“. On takođe ističe „korektno sprovođenje privatizacije“. Uz to, otkriva nam da su prosečne neto plate od 2000. pa zaključno sa 2005. godinom povećane sa 40 na čak 250 evra. Đelić preuveličava kvalitet tranzicionih procesa i mera u Srbiji u periodu od prve tri godine novog veka. I pored toga što navodi ogroman broj problema u rasvetljavanju raznih sfera, on kaže: „Nadam se da ova knjiga neće biti aktuelna kroz koju godinu, jer ćemo uraditi sve što se ovde predlaže“. Dodajmo da Đelić preuveličava dostignuća Grčke i Irske, kao i doprinos EU tom njihovom napretku. Njegova naivnost, pa i izgubljenost u prostoru i vremenu ispoljava se preko sledećih konstatacija: „Na delu je, napokon, pozitivna selekcija kadrova, bilo da je reč o privredi, javnim ustanovama ili, pak, o politici“. Ili, kako na drugom mestu kaže: „Srbija je u poslednjih šest godina napredovala i više nego što se danas naslućuje“. Njegov nerealni optimizam ispoljava se i u sledećoj konstataciji: „Uprkos mnogim brojnim problemima, Srbija ima ogromne unutrašnje rezerve i energiju koje, uveren sam, više nikada neće biti zloupotrebjene od strane rđavih vlastodržaca“. Njemu se kao

potpredsjedniku Vlade i ministru za nauku i tehnologiju sada može postaviti pitanje o tome šta je uradio na realizaciji svog predloga datog u toj knjizi: „Pokrenuti program za povratak 50.000 naših mladih ljudi iz inostranstva“. Na njegovu i opštu žalost, „odliv mozgova“ iz Srbije je nastavljen i nakon 2006. godine, što pokazuje nalaz Svetskog ekonomskog foruma, po kome samo tri od 139 zemalja ima veći intenzitet tog odliva od Srbije.¹⁸

Prilikom posete dnevnom listu *Politika* (02.06.2007. godine) potpredsednik Vlade Đelić je ispoljio veliki optimizam pa je, pored ostalog, izjavio da je „Srbija na pragu najvećeg razvoja u svojoj istoriji“¹⁹ (podvukao M. K.). Nije jasno šta on podrazumeva pod pojmom „najvećeg razvoja“, a najverovatnije je hteo reći „najdinamičnijeg razvoja“. A koliko je to obećanje bilo van vremena i prostora postaje jasnije ako se zna da je još uvek neizvesno da li će nivo BDP-a u 2011. godini biti na višem nivou nego što je bio 2008. godine.

Početak marta 2008. godine Đelić je izjavio sledeće: „Okolo milijardu evra investicija čeka rezultate izbora, pa ako proevropske snage pobede, ispunićemo cilj od 3 mlrd evra, dobićemo status kandidata za Evropsku uniju. U suprotnom, čeka nas samoizolacija i smanjenje nivoa investicija“.²⁰ „Proevropske snage“ su suštinski izgubile te izbore, ali su zahvaljujući koaliciji sa SPS-om, ostale na vlasti, a strane direktne investicije (valjda je on o njima pričao) su drastično smanjene. Ostavimo po strani to što Đelić, kao i mnogi drugi zvaničnici i akademski ekonomisti u statističku kategoriju tzv. stranih direktnih investicija svrstavaju i

¹⁸ The World Economic Forum. *The Global Competitiveness Report*. 2010/2011. Geneva. 09.09.2010 (citirano prema: URL: <http://www.weforum.org> datum posete stranice 10.12.2010.)

¹⁹ Objavljeno u *Politici* 03.06.2007. godine, kao i u publikaciji *Razgovori 2007-2008* u izdanju *Politikinog poslovnog kluba*, jun 2008. godine, str. 9

²⁰ Vidi: *Politika*, 13.03.2008, str. 3

prihode od prodaje najboljih srpskih preduzeća stranim licima – što su u suštini dezinvesticije i naglasimo da su te tzv. strane direktne investicije u 2008. godini iznosile samo 1 mlrd i 824 miliona evra, u 2009. godini 1mlrd i 401 milion evra, a u 2010. godini će sigurno biti ispod milijardu evra.

Od brojnih „bisera“ koje je Đelić lansirao nakon 2001. godine, navedimo sledeće:

- 1) Srbija će 29. juna 2014. godine postati punopravna članica Evropske unije;
- 2) kao potpredsednik Vlade, Đelić je na jednom skupu privrednika u Nišu početkom oktobra 2008. godine izjavio da svetska ekonomska kriza neće pogoditi Srbiju, jer će je SAD sanirati pre nego što ona stigne u našu zemlju;
- 3) na istom skupu tvrdio je „da će Srbija imati koristi od te krize, jer će se potencijalni strani investitori preorijentisati od zemalja zahvaćenih krizom na Srbiju“²¹;
- 4) kao predsednik Nacionalnog saveta za konkurentnost, krajem marta 2010. godine izjavio je da Srbija ima realan i ostvariv cilj da se za dve godine, tj. do jeseni 2011. godine, pomeri sa tadašnjeg ponižavajućeg 93. mesta na 70. mesto globalne rang-liste Svetskog ekonomskog foruma.

Koliko su ove Đelićeve tvrdnje bile u oblacima i koliko je on sam pri tim obećanjima bio „izgubljen u prostoru i vremenu“, potpuno je vidljivo iz podataka navedenih na početku ovog članka. Podsetićemo se samo činjenice da je Srbija nakon samo pet i po meseci od Đelićevog iznošenja navedenog cilja pala za tri mesta na najnovijoj rang-listi konkurentnosti zemalja i da

²¹ Navedeno prema: *Privredni pregled*, 03-05.10.2008, str.

više niko (osim, možda, njega) ozbiljno ne veruje da bi se ona na sledećoj rang-listi mogla naći na ciljnom mestu koje je on naveo krajem marta 2010. godine. Naprotiv biće pravo čudo ako ona u tekućoj godini ne bude još slabije plasirana.

Od navedena „tri musketara“ samozvanih „vizionara“ ekonomskih reformi u Srbiji, po količini i „kvalitetu“ obećanja ipak se najviše istakao bivši guverner NBJ-a i NBS-a, ujedno i bivši ministar za finansije u Vladi Srbije i sadašnji potpredsednik vlade i ministar za ekonomiju i regionalni razvoj, Mlađan Dinkić.

U vreme kada je bio asistent na Ekonomskom fakultetu u Beogradu i „sudski veštak za promet nekretnina“²², muzičar, a pre svega „revolucionar“, Mlađan Dinkić je sa gledišta ekonomske struke davao toliko nerazumljivih i besmislenih izjava, što sam mogao razumeti, ali nisam mogao odobravati, jer je to suprotno mom poimanju profesionalnog morala i etike uopšte. Čak i prvih dana posle 5. oktobra 2000. godine on je nastavio da lansira slične „bisere“. Kao ilustraciju navedimo da je, kao samopostavljeni guverner NBJ-e odmah nakon „srpske oktobarske revolucije“ izjavio: „Dovoljno je samo da na određeno mesto u NBJ-e postavimo čoveka u koga imamo poverenje, pa da se samo za jedan dan prepolovi ulični kurs nemačke marke“ (dnevni list *Danas*, 09.10.2001, str. 3). Iako je Dinkić postavio izvesnog Živka Nešića, ulični valutni kurs se nije uopšte smanjio, pa je u decembru te godine prihvaćen kao zvaničan kurs. Verovatno su slične izjave, uz eksponiranost u „revoluciji“ i prihvatljivost za MMF, pomogle da postane najmlađi guverner u istoriji NBJ-e iako se materijom monetarne problematike i bankarstva nije ozbiljnije bavio. Zbog svega toga nije čudno što je nakon „srpske oktobarske revolucije“, to jest, krajem 2000, tokom 2001. i 2002. godine, u NBJ-e stalno boravio nemali broj činovnika iz MMF-a.

²² Tako je predstavljen u publikaciji *Ko je ko u Srbiji*, iz 1996. godine

Na spomenutom savetovanju ekonomista održanom krajem 2001. godine, Dinkić je kao guverner NBJ-e izjavio:

- 1) da je u 2001. godini završena makroekonomska stabilizacija;
- 2) da stabilnost deviznog kursa nije rezultat administrativnih odluka, nego čisto tržišnih kretanja i stanja na deviznom tržištu;
- 3) da je liberalizacija spoljne trgovine značajno dostignuće;
- 4) da je „ekonometrijska analiza pokazala da devizni kurs uopšte ne utiče na izvoz“;
- 5) da u narednim godinama „izvoz mora da raste brže od uvoza“;
- 6) da će preduzete strukturne reforme „sigurno doneti dobro na srednji rok“ (Dinkić, 2002a: 165-186).

Kada je postao jedan od lidera novoformirane stranke G17 plus, Dinkić je u predizbornoj kampanji koju su delom preneli RTS i neka druga sredstva informisanja izjavio da se valutni kurs neće menjati u narednoj deceniji, dok je na drugom predizbornom skupu rekao da se taj kurs neće menjati, verovali ili ne, u narednih 50 godina, i kako će on dokazati da dinar može biti jak, te da će čak jačati iako je privreda slaba. Takođe je, što je poenta tog njegovog samohvalisanja, na jednom televizijskom nastupu rekao da će jednog dana dobiti Nobelovu nagradu za doprinos ekonomskoj nauci (*sic!*).

Za vreme njegovog mandata na funkciji ministra za finansije, posebno su bili zapaženi sledeći „biseri“:

- 1) sredinom 2006. godine izjavio je da su „svi makroekonomski pokazatelji, osim inflacije, jako dobri“;

2) da je on „ponosan što se Srbija može takmičiti sa najboljima u svetu, ne samo u sportu i nauci, već i u oblasti javnih finansija“;²³

3) krajem avgusta i tokom septembra 2006. godine, Dinkić je kao tadašnji ministar za finansije isticao da će se spoljni dug vrlo brzo, tj. do kraja te godine, smanjiti za 2.5–3.5 milijardi dolara, i pri tome iznosio neke nebulozne hipoteze i tvrdnje.²⁴ Tako u intervjuu za nedeljnik *Vreme* (Dinkić, 2006b: 12) on kaže da „kada sprovedemo sve što smo naumili i najavili, 'matiraćemo' sve one koji su, poput radikala i neozbiljnih analitičara, govorili o nekakvoj nadolazećoj dužničkoj krizi.

Srbija će, u stvari, od srednje zadužene zemlje uskoro postati država sa relativno niskim spoljnim dugom. Za mene je, zapravo, uvek bio najveći izazov da razne 'vračare' koje javnosti večno prodaju crne prognoze mogu da demantujem u praksi, da postignem pozitivne rezultate koji su dijametralno suprotni njihovim predviđanjima (...) potpuno sam ubeđen da bi Srbija mogla da uđe u 2007. godinu sa znatno smanjenim nivoom spoljnog duga“ (Dinkić, 2006a: 12) (podvukao M. K.). Sličnu tvrdnju i sličnu kombinatoriku izneo je i u intervjuu za *Politiku*, u kome je tvrdio da će se odnos spoljnog duga i BDP-a u toj godini smanjiti na samo 35% i tako će „Srbija postati ne samo jedna od manje zaduženih zemalja u regionu, već i u Evropi“ (Dinkić, 2006b: 1-13) (podvukao M. K.).

Na njegovu, ali i opštu žalost, spoljni dug Srbije je na kraju 2006. godine dostigao 19.606 milijardi dolara, a čak je bio za 4.14 milijardi dolara veći nego krajem 2005. godine, tako da je

²³ Vidi: *Politika*, 02. 04 2006.

²⁴ Kritički osvrt na taj nebulozni plan izneo sam u radu: Kovačević, Mlađen. 2007b. „Spoljni dug i stepen spoljne zaduženosti Srbije“, u: *Nova srpska politička misao*. Beograd: IIC NSPM, br. 3/4.

Srbija po kriterijumu Svetske banke, tj. prema odnosu spoljnog duga i izvoza robe i usluga, a naročito prema količnicima otplate po osnovu servisiranja tog duga i izvoza robe i usluga, kao i iznosa otplata BDP-a, bila u grupi visoko zaduženih zemalja, podjednako u toj, kao i u narednoj godini. Na primer, u 2006. godini količnik spoljnog duga i BDP-a iznosio je 63.9 posto, odnosno 61.8 posto u 2007. godini, a otplate po osnovu servisiranja spoljnog duga prema BDP-u iznosile su u 2006. godini 7.0% a u 2007. godini čak 10.0%. Dodajmo da je u 2007. godini iznos otplata prema izvozu roba i usluga već bio dostigao 33.9 posto, a tolerantna veličina je 25 posto. Otuda je razumljivo da su stručnjaci MMF-a u razgovoru sa zvaničnicima Srbije održanim u aprilu 2007. godine izjavili da su tri najveća privredna problema Srbije: a) ogroman deficit tekućeg računa platnog bilansa; b) netransformisan, glomazan javni sektor; i c) *visina spoljnog duga i stepen spoljne zaduženosti zemlje* (podvukao M. K.).

Dinkić je sredinom 2007. godine tvrdio da će *per capita* dohodak do kraja te godine dostići 3.500 evra i da će biti tri i po puta viši nego što je bio krajem 2000. godine. Kada je postao ministar za ekonomiju i regionalni razvoj, sredinom septembra 2008. godine izjavio je da će *per capita* nacionalni dohodak (verovatno je hteo reći – bruto domaći proizvod) do kraja te godine dostići čak 5.500 dolara. Iz te njegove računice proizilazi da je *per capita* dohodak do kraja 2008. godine trebalo da bude, verovali ili ne, povećan u odnosu na 2007. godinu čak za 57% i da bude 5.5 puta veći nego što je bio u 2000. godini. Koliko je ta njegova računica (kao i slična računica dr Mirka Cvetkovića objavljena 2007. godine) bila apsurdna, jasno je ako se zna da je BDP obračunat u stalnim cenama u 2007. godini bio za samo 48 posto, a u 2008. za 55 posto veći nego u 2000. godini.

Kada je svetska finansijska kriza dobila dramatične razmere, Dinkić je kao potpredsednik Vlade i istovremeno ministar za privredu i regionalni razvoj na jednom skupu

privrednika u Nišu izjavio: „Zahvaljujući intervenciji američke Vlade, globalna finansijska kriza neće imati direktne negativne efekte na Srbiju i da je ona potpuno nezavisna od tokova kapitala stranih banaka“. On je tada takođe izjavio da će „priliv tzv. stranih direktnih investicija u poslednjem kvartalu 2008. godine iznositi čak četiri milijarde dolara“ (Dinkić, 2008: 2), što je stvarnost ponovo surovo demantovala.

Nakon drastičnog pada privredne aktivnosti u poslednjem kvartalu 2008. godine i u prvim mesecima 2009. godine, svakom iole obrazovanijem ekonomisti bilo je jasno da se taj vrlo neprijatan trend ne može brzo preokrenuti. To je pogotovo moralo biti jasno ministru za privredu i regionalni razvoj, ali je on, na opšte iznenađenje, početkom marta 2009. godine na savetovanju privrednika, zvaničnika i ekonomista izjavio: „Srbija neće ući u recesiju, ali će biti teško da se ona izbegne“ (Dinkić, 2009b: 1-11). On je, uz to, tada izjavio „da nema govora o smanjenju plata i penzija“. Pri tome, nije rekao da li se to odnosi na njihove nominalne ili realne veličine, a nije ni reči rekao o mogućnosti, bolje reći o visokoj izvesnosti, da će veliki broj zaposlenih ostati bez posla, što je bilo u skladu sa njegovom tvrdnjom „da Srbija neće ući u recesiju“.

Odmah nakon ove Dinkićeve tvrdnje, kao i ranije navedene tvrdnje Božidara Đelića, napisao sam da su oni „izgubljeni u prostoru i vremenu“ (Kovačević, 2008b). Naime, već u poslednjem kvartalu 2008. godine negativni efekti svetske finansijske krize i te kako su se osetili i u Srbiji, a tokom 2009. godine njihov intezitet je bio vrlo izražen.

Sredinom 2009. godine Mlađan Dinkić je izjavio „da je Srbija izašla iz recesije“ (koliko mi je poznato, on u toj godini nije rekao da je Srbija u ekonomskoj krizi), ali ga je stvarnost vrlo brzo demantovala, jer je bruto domaći proizvod u poslednjem kvartalu 2009. godine bio za nijansu manji nego u prethodnom. Navedimo da je ministar Dinkić početkom 2010. godine izjavio da će kurs dinara ostati stabilan do kraja godine (Dinkić, 2010).

Koliko je ova njegova izjava bila van vremena i prostora postaje jasnije ako se zna da je NBS u cilju odbrane dinara na međubankarskom deviznom tržištu do sredine decembra prodala gotovo 2.5 mlrd evra, ali je valutni kurs evra i pored toga povećan sa 94 na oko 107 dinara, što znači da je dinar smanjio svoju vrednost za oko 14 posto. Dinkić je često isticao da bi Irska trebalo da bude uzor Srbiji, ne shvatajući da je u njenom statistički registrovanom spektakularnom rastu BDP-a bilo mnogo slabosti i virtuelnosti, što pokazuje teška kriza u kojoj se njena privreda poslednjih godina nalazi. Dinkić, kao i premijer i drugi zvaničnici, već nekoliko meseci pričaju o 2011. godini kao o postkriznoj godini u kojoj će se, navodno, ostvariti rast BDP-a od 3,7 posto. On, a posebno bivši guverner Jelašić, učinili su sve što je bilo u njihovoj moći da se zadrži „stabilan“, ali vrlo precenjen dinar, što je imalo teške ekonomske i socijalne posledice. Šta više, Dinkić je kritikovao NBS zbog toga što je dozvolila tako izražen pad vrednosti dinara, pa je možda i to doprinelo da je ona u prvih 11 meseci ove godine na međubankarskom tržištu prodala čak preko 2.4 milijarde evra. Kao i drugi „najbolji od nas“, i on se trudi da obezbedi što više „povoljnih“ kredita, pa kad to postignu, trijumfalno se vraćaju u visoko zaduženu zemlju, a te dugove, odnosno njihovo servisiranje, prenose na buduće generacije. Oni sistemski „dokazuju“ da će ti krediti i realizacija njihovih vizija obezbediti visok rast privredne aktivnosti, rast zaposlenosti i rast životnog standarda, ali ih protekla desetogodišnja stvarnost sistematski surovo demantuje. I pored toga, većina njih ostaje na visokim funkcijama i ne pada im na pamet da zbog toga podnesu ostavke. Njihov ugled i poverenje u narodu i privredi rapidno opadaju i na vrlo su niskom nivou. To pogotovo važi za stranku G17 plus. Šef te stranke, nakon izforsiranog nacionalnog investicionog plana (koji je i koncepcijski, a posebno pri realizaciji vrlo problematičan) i obećanih besplatnih akcija u vrednosti od 1.000 evra, sada forsira vrlo problematičnu instituciju (ili stranku), pod nazivom Ujedinjeni regioni Srbije.

Duboko sam ubeđen da je Mlađan Dinkić, s obzirom na svoje pređašnje i sadašnje funkcije, najodgovorniji za ogromne i sve veće razlike u nivou razvijenosti regiona, pa se može postaviti pitanje ima li on moralno pravo da se nađe na čelu tog udruženja.

Krajem 2008. i početkom 2009. godine, ministar za ekonomiju i regionalni razvoj stidljivo govori o „recesiji“ u privredi Srbije, tj. još uvek ne priznaje da je ona u krizi, već da je u blažem padu privredne aktivnosti koji se obeležava pojmom recesije. Već od sredine 2009. godine, on govori da je privreda izašla iz „recesije“, ali ga stvarnost brzo demantuje, jer je veličina BDP-a u poslednjem kvartalu te godine bila niža nego u prethodnom. Krajem te godine, on u jednoj izjavi indirektno priznaje da je Srbija u toj godini bila u krizi. Naime, govoreći o stranim direktnim investicijama, Dinkić je izjavio sledeće: „U 2010. godini moramo imati najmanje tri milijarde dolara direktnih stranih investicija. Ove godine u *krizi* (podvukao M. K.) imali smo dve milijarde“ (Dinkić, 2009: 25). On dalje kaže: „Kriza još nije gotova (...), a odluka da FIAT sa velikom investicijom krene u Kragujevcu govori da je svetska ekonomska kriza na zalasku“ (Dinkić, *ibidem*). I ko zna po koji put, stvarnost ga je surovo demantovala – svetska kriza ni tada nije bila, niti je sada „na zalasku“, a FIAT još uvek nije uložio, niti se zna kada će uložiti „velike investicije“. Na njegovu i opštu žalost, umesto obećanog rasta od 50 posto, strane direktne investicije su u prvih deset meseci pale za gotovo 40 posto u odnosu na isti period prošle godine.

Kako među akademskim ekonomistima, tako posebno među matematičarima ima onih koji se bave makroekonomijom, i koji godinama, pa i decenijama, šire optimizam obećavajući indirektno svojim „projekcijama“ „med i mleko“. I pored toga, nije mi poznato da je stvarnost bilo koga od njih bezbroj puta toliko surovo demantovala kao što je to bio slučaj sa ministrom Dinkićem. Takođe, ne poznajem nijednog ozbiljnog ekonomistu ili tzv. ekonomskog analitičara koji je sebi dozvolio toliko

„bisera“ kao što je u proteklih deset godina učinio bivši guverner NBJ-e odnosno NBS-e te bivši ministar za finansije i sadašnji potpredsednik Vlade i ministar za privredu i regionalni razvoj.

Dok je Dinkić bio ministar za finansije, finansijske stimulacije za razvoj biznisa i povećanje zaposlenosti nisu se povećavale, čak su realno bile i smanjivane. I na kraju, do polovine mandata sadašnje Vlade u kojoj je on ministar za privredu i regionalni razvoj – pomoć nerazvijenim područjima nije se realno povećala, a od početka 2009. godine lokalne samouprave su dobijale iz budžeta osetno manje sredstava nego ranije, pa je pitanje da li se to kompenzovalo problematičnim tzv. subvencijama privatnim investitorima za ulaganje u razvoj nerazvijenih područja koje on sada forsira.

Dinkić, ali i drugi koji su „bolji od nas koji ih kritikujemo“, morali su biti u ne maloj meri odgovorni, bar po osnovu funkcija na kojima su se nalazili u prvoj deceniji 21. veka, zbog ogromne korupcije pri javnim nabavkama, ali takođe i zbog nedonošenja zakona o denacionalizaciji, odnosno restituciji i privatizaciji državnih i društvenih preduzeća koja su nastala nacionalizacijom.

Ako je iko iz vlasti morao da se bori za otklanjanje najvećih prepreka za razvoj biznisa u Srbiji, a to je korupcija, onda su to morali biti samozvani „vizionari“ ekonomskih reformi u Srbiji koji su se nalazili ili se još nalaze na najvažnijim funkcijama vezanim za privredu i makroekonomsku politiku. Po najnovijem izveštaju Svetskog ekonomskog foruma (objavljen početkom septembra 2010. godine), korupcija je najveće ograničenje za razvoj biznisa u Srbiji.²⁵ Korupcija je naročito prisutna kod javnih nabavki. U poslednjem izveštaju Evropske komisije stanje u javnim nabavkama je ocenjeno izrazito

²⁵ WEF, *Global Competitiveness Report*, 2010/2011, p. 294, URL: <http://www.weforum.org> (datum posete stranice: 10.12. 2010.)

negativnom ocenom. Državna revizorska institucija je utvrdila da su sva kontrolisana ministarstva kršila Zakon o javnim nabavkama. EK je izrazila nezadovoljstvo zbog velikog kašnjenja u formiranju Komisije za zaštitu prava ponuđača, a izrazila je i zabrinutost zbog smanjivanja doskorašnje predsednice Antimonopolske komisije (Dijane Marković-Bajalović) i zbog imenovanja, po mnogo čemu problematičnog, predsednika Komisije za zaštitu ponuđača. EK ističe da Srbija još uvek nema dovoljan administrativni kapacitet u telima za javne nabavke, a posebno Grupe za javne nabavke u Ministarstvu za finansije. Procenjuje se da u Srbiji putem javnih nabavki „ispari“ oko milijardu evra, ali i pored toga, kako ističe izvršni direktor Nemanja Nenadić, još uvek ne postoji politička volja da se to veliko zlo barem bitno smanji. Zbog svega toga, EK izražava nezadovoljstvo zbog toga što je Srbija poslednjih godina ostvarila mali napredak, a posebno naglašava da je nedopustivo „da postoji isuviše izuzetaka od primene Zakona o javnim nabavkama i da postoji niz pitanja koja nisu adekvatno regulisana važećim zakonom“. Zbog svega toga, ali i zbog vrlo lošeg iskustva sa Bugarskom i Rumunijom, šef delegacije EU u Srbiji je krajem prošle godine uputio vrlo oštro upozorenje, uz snažan naglasak da je uslov za brže približavanje Srbije EU bitno smanjenje velikih slabosti u tim oblastima. I naravno da je svemu tome po samoj osnovi funkcije na kojoj se nalazi odgovornost bivšeg ministra za finansije, tj. sadašnjeg potpredsetnika Vlade i ministra za privredni i regionalni razvoj.

O liku i delu jednog od „najboljih od nas“, Mlađana Dinkića, može se delimično suditi kako po njegovom sveukupnom odnosu prema Savetu za borbu protiv korupcije (a posebno prema njegovoj čestitoj i hrabroj predsednici Verici Barać), tako i prema Državnoj revizorskoj komisiji i njenim nalazima. Trebalo bi mnogo prostora da se navedu sve njegove izjave koje nipodaštavaju nalaze tog Saveta i izjave Baraćeve, pogotovo ako su se oni odnosili na neke nalaze u kojima su bili

uključeni neki od samozvanih „vizionara“ ekonomskih reformi ili pojedini članovi stranke G17 plus. Slično je bilo i sa nalazima Državne revizorske komisije o brojnim nepravilnostima u radu i trošenju sredstava u okviru Ministarstva za ekonomiju i regionalni razvoj, na čijem se čelu našao Dinkić. Kada se sredinom 2009. godine pojavio Izveštaj te institucije, on je izjavio (baš kao i ranije za Savet za borbu protiv korupcije) da je to telo nestručno, ali da on podržava rad nezavisnih kontrolnih institucija, te da tu ne sme biti politiziranja i da se ta Komisija ne bi smela baviti jeftinom propagandom.²⁶ I na kraju, on postavlja pitanje „zašto revizor nije ušao u neka ministarstva koja su vodili ljudi iz stranke koja ga je predložila na to mesto“²⁷ i, pri tom, izjavljuje da je Srbiji potrebna nezavisna revizorska institucija, ali daleko jača i sa kvalifikovanijim ljudima. Nažalost, vrlo je verovatno da su čak i revizori birani pre svega po osnovu političke podobnosti, ali su oni i stručni za tu oblast. Međutim, možda i zbog tih njegovih primedbi, revizori su u 2010. godini „zaobišli“ Ministarstvo za ekonomiju i regionalni razvoj, pa Dinkić tokom te godine nije ponavljao svoje ocene o stručnosti revizora. Povodom svih njegovih konstatacija i ocena o radu i stručnosti revizora, Dinkiću se može postaviti pitanje zašto je toliko vremena prošlo od odluke da se formira to telo do početka njegovog rada i šta je on, pogotovo kada je bio ministar za finansije, pa i u toku mandata sadašnje Vlade u kojoj je on vrlo važan član, učinio da se vrlo teška kadrovska, finansijska i prostorna situacija revizorske institucije bitno popravi. Imajući u vidu još uvek teške uslove rada Državne revizorske institucije i objektivnu nemogućnost da ona obavi bar polovinu finansijskih analiza vezanih za državne institucije i državna preduzeća, može se postaviti pitanje da li članovi Vlade, pa i neki od „boljih od nas“, namerno odlažu formiranje stručne revizorske institucije koja bi imala dovoljno

²⁶ Intervju u *NIN*-u od 31. decembra 2009. godine, str. 26.

²⁷ *Ibidem*

stručnih ljudi i za naše uslove solidne finansijske i prostorne uslove za efikasan rad. Duboko sam ubeđen da bi u sadašnjim uslovima takva komisija našla na hiljade nepravilnosti u trošenju budžetskih sredstava u mnogim državnim institucijama, pa tako i u Ministarstvu za ekonomiju i regionalni razvoj. To, međutim, po svemu sudeći, nije u interesu mnogih zvaničnika, pa ni Dinkića, jer bi nakon tih nalaza njihova politička karijera bila vrlo ozbiljno, dodatno dovedena u pitanje. Dakle, odnos zvaničnika i Mlađana Dinkića prema formiranju i radu Državne revizorske komisije dovodi u pitanje njihov moral.

Dinkić, kao uostalom i drugi „samozvani vizionari“ reformi, su gotovo u potpunosti ignorisali potrebe da se nezavisnim regularnim telima, kao što su Savet za borbu protiv korupcije i Državna revizorska komisija, obezbede kadrovi, prostorije i odgovarajuća finansijska sredstva. Zbog slučaja koji su pokrenuli, tom Savetu su u toku jedne godine smanjena sredstva. Dinkić je bez argumenata osporio Izveštaj Saveta vezan za Nacionalnu štedionicu, a zbog toga mu je takođe uskratio i budžet, dok je o članovima Saveta govorio kao „babama torokušama“, iako je u tom telu bilo i njegovih profesora.²⁸

I na kraju, ako je iko od ministara i političara morao da se zalaže da se što pre donese Zakon o denacionalizaciji i da se zaustavi, pa i onemoguću prodaju ranije nacionalizovane imovine, te da se i na taj način pokaže da je privatna svojina ponovo postala svetinja – to su morali biti ekonomisti (i pravnici poput prof. dr Miroljuba Labusa), „vizionari“ privrednih reformi.

Istine radi, Dinkić je 2005. godine izforsirao donošenje Zakona o evidentiranju i prijavljivanju nacionalizovane imovine. U aprilu 2006. godine pripremljen je Nacrt opšteg zakona o restituciji, a novi ministar za finansije, dr Cvetković, preuzeo ga je i obećao da će Zakon u septembru te godine biti usvojen, ali i

²⁸

Verica Barać, „Dinkić nam se svetio“, NIN, 06.08.2009, str. 17

pored toga, on do današnjeg dana nije donet, što pokazuje da zvaničnici, pa i oni koje se bave ekonomskom problematikom, jednostavno nisu hteli da ga usvoje i samo su stvarali lažnu predstavu da se nešto preduzima.

Zbog toga što su dozvolili i još uvek dozvoljavaju da se prodaje nacionalizovana imovina i da se dug po tom osnovu prenosi na buduće generacije, njihov moral se dodatno može dovesti u pitanje.

U proteklih deset godina nisam čuo ni video (u njihovim tekstovima) da su to činili. Osnovni razlog ovakvog ponašanja bilo je njihovo saznanje da bi usvajanjem tog Zakona devizne i dinarske obaveze Srbije bile vrlo visoke, pa se oni otuda ne bi mogli hvaliti „stabilnim valutnim kursom“, „niskim nivoom zaduženosti zemlje“ i „niskim nivoom budžetskog deficita“ (do 2009. godine), a bivši ministar za finansije Dinkić verovatno ne bi mogao dobiti vrlo problematično priznanje „najbolji ministar za finansije u svetu“.

Iako se u vremenu „srpske oktobarske revolucije“ dotadašnja pravna regulativa često nije poštovala, za sve tzv. legaliste, pa naravno, i za mene, bilo je neprihvatljivo da se bilo ko, pa tako ni mr Dinkić nađe na čelu NBJ-e pre nego što ga Savezna skupština ne postavi na to mesto. Uz to, on je i pre zvaničnog postavljanja na mesto guvernera zaposlio niz saradnika koji nisu dolazili iz delatnosti kojom se bavi Centralna banka. Na kraju, on je ignorisao više puta donete odluke sudova kojima su poništena rešenja NBJ-i o gašenju dve privatne banke (Karićeve „Astra banke“ i Nicovićeve „Kapital banke“). Stoga, ne čudi da su usled izostanka pravnih konsekvenci tu praksu nastavili i Kori Udovički (koja nije legalno izabrana na funkciju guvernera NBS-e i Radovan Jelašić kada je postao i zatim dugo ostao na funkciji guvernera.

Zbog toga nije čudno što je Mladen Dinkić srušio dve vlade. To ne bi bila šteta, čak bi bila korist da su dolazile bolje, ali to, nažalost, nije bio slučaj, pogotovo kada je u pitanju aktuelna

Vlada čiji je ugled u stanovništvu, privredi i inostranstvu vrlo nizak, a tome su, bez ikakve sumnje, znatan doprinos dali ekonomisti „eksperti“, „vizionari“, „obrazovaniji i bolji i sposobniji od nas koji ih kritikujemo“. To posebno važi za potpredsednika Vlade i ministra za privredni i regionalni razvoj M. Dinkića.

Javna je tajna da je ministar za privredu i regionalni razvoj izvorsirao izradu i usvajanje Zakona o informisanju koji je, po nekim rigoroznim rešenjima, van vremena i evropskog prostora, što su konstatovale kompetentne institucije Evropske unije, ali se ta rešenja i dalje održavaju.

Ni ministru Dinkiću, ni njegovom prethodniku Labusu ne služe na čast brojne afere u kojima se pominju čelnici stranke G17 plus, a pogotovo zbog toga što one nisu razrešene. Ne služi im na čast što su iz svoje stranke na važna mesta delegirali vrlo problematične osobe (Prvoslav Davinić, dr Ivana Dulić-Marković, Boris Krišto i dr).

Potpredsedniku Vlade, ministru i šefu stranke G17 plus ne služi na čast što je u četiri slučaja upotrebio tzv. blanko ostavke, koja kao institucija u demokratskim zemljama predstavlja čistu arheologiju i tako se takođe otarasio dvojice vrlo uglednih članova, a moguće je da će Sud pravde u Strazburu presuditi u njihovu korist, pa će Srbija morati čak i da im isplati oštetu.

Sadašnjem, kao ni prethodnom šefu stranke G17 plus nikada nije palo na pamet da saopšti izvore finansiranja te stranke, a to vrlo verovatno nije slučajno, jer im to nije bilo u interesu. Uostalom, sama činjenica da je Dinkić stekao mnogo kritičara i neprijatelja nikako nije slučajna, pa zahteva da se ukaže na njegove ljudske osobine.

O liku – po svemu sudeći, ljubimca prof. dr Ljubomira Madžara i njegovog bivšeg asistenta – Mladana Dinkića ostavila je zabelešku pokojna Borka Vučić u svojoj knjizi *Bankarstvo – izbor ili sudbina* (Vučić, 2002: 300), koja je do oktobra 2000.

godine bila predsednik Beogradske banke. Na godišnjoj skupštini te banke, održanoj odmah posle tog državnog prevrata, pored predstavnika akcionara, našli su se i neki ljudi iz tzv. „kriznog štaba“. Ona dalje kaže da su, u ime tog Štaba i, navodno, u ime tadašnjeg guvernera Dušana Vlatkovića, skupštini prisustvovali Mlađan Dinkić kao izvršni direktor G17 plus i Radovan Jelašić koji je do tada bio zaposlen u inostranstvu, te da je Dinkić lično uticao na pisanu odluku guvernera NBJ-i o njenoj navodnoj smeni koju su oni doneli. Vučićeva dalje kaže da je odmah primetila da je taj „dokument“ falsifikat i da je kasnije, nakon izvršene provere, guverner NBJ-a izjavio da takav „dokument“ nije potpisao. Vrlo brzo nakon toga on se našao na čelu te institucije, a tek nakon toga i zvanično na guvernerskoj funkciji, iako se ranije nije bavio monetarnom i bankarskom problematikom.

Kada se govori o liku i delu ministra mr Mlađana Dinkića, trebalo bi se podsetiti ocene koju je o njemu izneo pokojni premijer Zoran Đinđić: „Sa guvernerom Dinkićem nije moguće razgovarati o ozbiljnim temama, jer on na svaki poziv za razgovor odgovara ličnim tonom, svađalački i nabusito. On na moje inicijative odgovara drskim, ličnim marketingom i zato me on više ne interesuje“ (*Glas javnosti*, 12. februar 2003, str. 3).

Iz ranije navedenih kritika Božidara Đelića jasno se moglo videti da je veliki broj njih upućen na Dinkićev račun, bilo kao guvernera ili kao ministra za finansije, bilo kao čelnika G17 plus. Uz te kritike, navedimo i sledeće: „Moj naslednik je našao novo rešenje: izbegavanje potpisivanja novog programa sa MMF-om da bi se nemilice i bez „nadzora“ trošilo u predizbornoj „kupovini glasova“ (Đelić, 2006: 38). U vezi iste teme, Đelić kaže sledeće: „Stalnu želju kod nas da se otkači MMF sproveo je u delo ministar za finansije u vreme predizbornog perioda kada je namerno izbegao novi aranžman da bi neometano trošio i kupovao glasove, nezavisno od posledice“ (Đelić, 2006: 27). Međutim, i pored toga, i pored njegovih tvrdnji da nas svetska ekonomska kriza neće pogoditi, ministar za privredu i privatizaciju je

početkom 2009. godine uložio veliki trud da se zaključi novi sporazum sa MMF-om kojim je dogovoren kredit od čak 2.9 milijardi evra „u cilju jačanja deviznih rezervi“, a zapravo u cilju odbrane precenjenih vrednosti dinara, što je imalo i još uvek ima teške ekonomske i socijalne posledice. U krajnjoj istanci, taj kredit odlazi u džepove tajkuna i neto uvoznika, a njegovo servisiranje se prenosi na buduće generacije, što je čak i nemoralno.

Koliko je M. Dinkić „principijelan“ i „objektivan“ pokazuje izjava gradonačelnika Kragujevca Veroljuba Stevanovića, koji je pre dve godine u televizijskom razgovoru izjavio da je taj grad ranije konkurisao sa vrlo vrednim projektima za pare iz NIP-a (koji je bio u ingerenciji stranke G17 plus), ali na njih niko nije obraćao pažnju. tj. sredstva za realizaciju tih projekata nisu dobijali. Međutim, on dalje ističe da se situacija bitno izmenila kada su ušli u koaliciju sa strankom G17 plus.

Kao guverner NBJ-i bez jasnih, čvrstih kriterijuma zasnovanih isključivo na pravu, Dinkić je izforsirao otpuštanje vrlo velikog broja radnika. U proteklih deset godina mnogi od njih su povodom toga pokrenuli sudski spor i veliki broj je dobio te sporove, pa je država morala da ih materijalno obešteti, što znači da je društvo u celini, odnosno da su poreski obveznici morali pokriti štete prouzrokovane tom njegovom merom.

Apsurd je da je Dinkić *de facto* šef dve stranke, što se u civilizovanom svetu ne može sresti. Lideri stranke G17 plus, Labus i Dinkić, nisu se „proslavili“ ni sa od njih nametnutim raznim funkcionerima, ujedno i članovima te stranke (dr Davinić, dr Dulić-Marković, Krišto i dr). Oni su poput nekih članova G17 plus često pominjani u velikom nizu afera koje se do danas nisu raščistile, što im svakako ne služi na čast.

Kao što sam ranije napomenuo, dr Mirko Cvetković je do 2001. godine bio potpuno nepoznat u ekonomskoj nauci, što nije čudno ako se zna da se pre svega bavio konsultantskom delatnošću. Koliko znam, nije se istakao ni u političkoj,

„revolucionarnoj“ aktivnosti pre oktobra 2000. godine. Doktorirao je na Ekonomskom fakultetu 1987. godine na, za mene neobičnoj, temi „Prilog metodologiji projektovanja energetskog sektora Jugoslavije“. Takođe, ako je na bazi nekih, za mene i mnoge druge akademske ekonomiste, nepoznatih kriterijuma postao kandidat za neku od funkcija koju po prirodi stvari pokrivaju ekonomisti, bilo je prirodno da zameni dr Srbu Antića koji je dao ostavku na funkciju ministra za energetiku i koji je kao predstavnik SR Jugoslavije poslat u MMF (što je bilo potpuno nerazumljivo). Iako se, koliko znam, nije bavio vrlo složenom materijom privatizacije, dr Cvetković postaje direktor Agencije za privatizaciju, dok njegov kolega iz istog Ekonomskog instituta Srbije Aleksandar Vlahović postaje ministar za privredu i privatizaciju (koji se pre toga bavio konsultantskom delatnošću i takođe nije izučavao problematiku privatizacije). Na savetovanju ekonomista Jugoslavije koje je u aprilu 2004. godine organizovalo Naučno društvo ekonomista i Ekonomski fakultet u Beogradu, a koje je bilo posvećeno analizi efekata ekonomske reforme, njih dvojica su podneli koautorski referat na temu „Iskustva procesa privatizacije u Srbiji“.

S obzirom na činjenicu da je dr Cvetković u to vreme bio direktor Agencije za privatizaciju, a njegov koautor Aleksandar Vlahović ministar za privredu i privatizaciju, te da je vrlo verovatno da su oni imali važnu ulogu u formulisanju i usvajanju Zakona o privatizaciji iz 2001. godine, nije bilo čudno da je u tom njihovom referatu zaključeno da je „privatizacija svakako podigla imidž Srbije na svetskoj privrednoj mapi, da je proces privatizacije bio dobar teren za razvoj privatne inicijative domaćih investitora“ (Cvetković i Vlahović, 2004: 42). Uz to, u tom referatu se konstatuje „da se sâm model prodaje, zahvaljujući ostvarenim prihodima, suštinski nametnuo kao socijalna prevencija u poređenju sa naizgled za radnike prihvatljivijim modelom besplatne podele akcija“ (Cvetković i Vlahović, *ibidem*). I na kraju, zaključuje se da je privatizacija bila jedini

„vidljiviji“ reformski projekat, pa je bila glavna meta uglavnom demagoških napada“ (Cvetković i Vlahović, *ibidem*). I objektivnom ekonomisti bilo je i tada, a pogotovo je sada jasno koliko su ove njihove konstatacije bile „van vremena i prostora“.

U vreme pisanja tog njihovog referata bilo je jasno da je zakon i model privatizacije defektan i da ga treba što pre napustiti, ali oni o tome nisu mogli ili nisu smeli pričati što, nažalost, važi i za masu drugih „obrazovanijih boljih i sposobnijih od nas koji ih kritikujemo“.

Krajem 2007. godine, tadašnji ministar za finansije dr Mirko Cvetković više puta je isticao da Srbija i dalje ostaje u zoni vrlo visokih stopa rasta BDP-a, što će, navodno, omogućiti da će njegov obim u toj godini dostići 30 milijardi evra, odnosno oko 4.500 evra po stanovniku, što bi značilo da se on, verovali ili ne, u odnosu na prethodnu godinu, povećao za čak 73.6 posto, a u odnosu na 2000. godina *per capita* dohodak je, po toj računici, bio čak 4.5 puta veći. Koliko je ta računica bila besmislena, govori činjenica da je po zvaničnoj statistici realna vrednost BDP-a u 2007. godini bila za samo 48% na višem nivou nego što je bila 2000. godine. Uz to, taj rast je bio više virtuelnog nego realnog karaktera, o čemu sam detaljno ranije pisao (vidi: Kovačević, 2006: 23-79 i Kovačević, 2008a: 97-115).

Na savetovanju privrednika, ekonomista i zvaničnika koje je održano na Kopaoniku početkom marta 2009. godine, premijer Cvetković je izjavio „da nema bojazni da će novi krediti imati za posledicu prezaduženost zemlje (...), jer je trenutno učešće javnog duga u bruto domaćem proizvodu samo oko 27 posto“ (*Politika*, 04.03.2009, str. 11). Zanimljivo je da je besmisao nekog „učešća“ javnog duga u BDP-u, jer su to dve potpuno nezavisne veličine, pa se samo može govoriti o njihovom kvantitativnom odnosu ili količniku. Znatno je važnije da se pri izračunavanju tog odnosa koristi veličina BDP-a u tekućim cenama i ona je zbog visoke inflacije enormno „naduvana“. Uz to, daleko najveći deo javnog duga (preko 80%) je nominiran u

stranim valutama i on se, u cilju preračunavanja u dinarima, množi sa podcenjenom vrednošću stranih valuta i na taj način se njegova veličina veštački smanjuje, pa se po oba ta osnova količnik javnog duga i BDP-a znatno smanjuje i zloupotrebljava u cilju dokaza da je Srbija srednje zadužena i da ima dovoljno prostora za novo zaduživanje. Mala olakšavajuća okolnost za tadašnjeg ministra a sadašnjeg premijera, jeste što taj pokazatelj koriste i njegovi savetnici za koje prof. dr Madžar kaže da su „najugledniji u ekonomskoj struci i (da) obećavaju najbolje doprinose“ (Madžar, 2009: 63). Premijer, niz drugih „obrazovanih i sposobnijih od nas koji ih kritikujemo“ i savetnici – „najbolje što ekonomska struka ima“ – sistematski prećutkuju vrlo neprijatne druge pokazatelje koji govore da je Srbija i 2008. i 2009. a posebno 2010. godine bila visokozadužena zemlja. Na primer, u 2007. godini iznos otplata po osnovu servisiranja spoljnog duga iznosio je čak 10.0%, i to „naduvanog“ BDP-a, i čak 33.9% izvoza robe i usluga. U 2008. godini, ti odnosi su povećani na 10.3 i 34 posto, a to su premijer Cvetković i njegovi savetnici morali znati kada je premijer govorio o opravdanosti novog zaduživanja kod MMF-a i drugih međunarodnih finansijskih institucija.

Premijer se početkom 2010. godine „proslavio“ i sledećom izjavom, naime, da: „država prodaje većinski deo akcija Telekom-a, zato što država ne treba da upravlja privredom. Kada Vlada ne bi prodavala državne kompanije, Srbija bi bila komunistička, a ne moderna zemlja sa tržišnom ekonomijom (...). Ekonomska nauka je kao aksiom stavila da je privatna svojina efikasnija od državne“ (intervju *Press 03.04.2010*, str. 1 i 3). U vezi sa ovim njegovim „biserom“ može se postaviti niz pitanja, među kojima se ističu:

1) koja je logika da država prodaje najbolje preduzeće koje čak u kriznim godinama ostvaruje visok profit;

2) koja je logika da se ta „zlatna koka“ prodaje u uslovima teške ekonomske krize u svetu kada se ne može ostvariti visoka cena;

3) kako objasniti činjenicu da niz zemalja tržišne privrede ima moćne državne kompanije u sektoru telekomunikacija;

4) kako objasniti da je češka energetska firma ČEZ, kao najuspešnije preduzeće u tranzicionim zemljama, sa 66% udela u državnom vlasništvu u 2009. godini ostvarila profit od preko dva miliona evra;

5) kako objasniti da u još manjoj zemlji Norveškoj vrlo uspešno posluju državne firme kao što su Statoil i Telenor, iako su državne;

6) kako objasniti novije brojne nacionalizacije niza banaka, osiguravajućih kompanija, pa i nekih proizvodnih firmi, čak i u zemljama pristalicama ekstremnog neoliberalizma, kao što su Velika Britanija i SAD;

7) kako je premijer, kao i drugi „bolji i obrazovaniji od nas koji ih kritikujemo“, dozvolio da se poludržavna kompanija Srbije Mobi 63 proda norveškoj državnoj firmi Telenor, kao i da se državna kompanija NIS proda preduzeću Gaspromnet koje je u većinskom delu vlasništvo ruske države;

8) da li su premijer, ali i drugi zvaničnici koji se zalažu za prodaju Telekoma, svesni da će strani kupac vrlo brzo znatno podići cenu svojih usluga i da će čak i u srednjoročnom, a pogotovo u dugom roku, ta prodaja biti društveno štetna;

9) da li premijer i drugi „obrazovaniji od nas“ znaju da je čuveni nobelovac, rodonačelnik ekstremnog neoliberalizma i tržišnog fundamentalizma Milton Fridman, početkom devedesetih godina prošlog veka, poručivao zemljama u tranziciji: „Privatizujte, privatizujte i samo privatizujte“, da bi nekoliko godina pred smrt (umro je 2006. godine) rekao: „Priznajem – pogrešio sam. Prioritet je morao biti stvaranje pravne države, jer

privatizacija u uslovima nepostojanja pravne države – ne može dati dobre rezultate“;

10) da li je premijer, kao i niz drugih „najboljih od nas“ svestan da se Srbija čak i udaljava od pravne države, pa samim tim privatizacija Telekom-a i ostalih preduzeća pre može dati loše nego dobre rezultate;

11) da li je premijer znao, a morao bi znati, ranije citiranu poruku brojnih nobelovaca ruskom predsedniku Jeljcinu, čija je poenta bila da: „ukoliko postoji tajna uspešne tržišne privrede, ona se ne nalazi u privatnoj svojini, nego u konkurenciji“;²⁹

12) da li premijer i samozvani „vizionari“ ekonomskih reformi u Srbiji, kao i oni „obrazovaniji od nas koji ih kritikujemo“, ne znaju ili se prave da ne znaju da je Nobelovu nagradu za ekonomiju 2009. godine dobila profesorica Elinor Ostrom (Elinor Ostrom), koja je dokazala da je ekonomsko upravljanje opštim dobrima (kao što su ribnjaci, pašnjaci, jezera, vodeni bazeni i sl.) samo od strane korisnika često bolje nego kada su oni u privatnom vlasništvu;

13) ako bi bilo tačno ono što je premijer rekao, kako se onda može objasniti impresivan rast privrede Kine, iako je u njoj dominirala i još uvek je aktuelna dinamična državna svojina?

Sredinom septembra tekuće godine, premijer je lansirao niz novih vrlo problematičnih konstatacija, Na primer, da „u Srbiji već neko vreme postoji ravnoteža valutnog kursa“, zatim da je „uspostavljen stabilan kurs dinara“ i „da je zemlja postigla stabilnost, što pokazuje rast izvoza, ali i uvoza i domaće tražnje, što je očekivani efekat postkriznog perioda“ (podvukao M. K.).³⁰ O potpunoj neopravdanosti ovih tvrdnji detaljno sam pisao u

²⁹ Navedeno prema: prof. dr Jovan Dušanić: „Monetarni i tržišni fundamentalizam“, u: *Politika*, Beograd: Politika, 2004, str. 156; takođe vidi: originalan izvor: O.T. Bogomolov. 2000. *Moja prehodnog vremena*. Moskva: *Ekonomika*

³⁰ Vidi: *Privredni pregled*, 21. 09. 2010, str. 2

uvodnoj studiji za savetovanje ekonomista koje su u oktobru organizovali Naučno društvo ekonomista (sa Akademijom ekonomskih nauka) i Ekonomski fakultet u Beogradu (vidi: Kovačević, 2010b: 1-34). U momentu pisanja ovog teksta (sredina decembra 2010. godine), raspoloživi podaci – posebno kada je u pitanju inflacija, zatim, pad vrednosti dinara, rast stepena spoljne zaduženosti, gomilanje gubitaka, a posebno rast nezaposlenosti i pad zaposlenosti (o čemu je bilo govora na početku ovog rada) – jasno govore da su navedene tvrdnje premijera bile „van vremena i prostora“.

I za premijera dr Mirka Cvetkovića i za sve „obrazovanje bolje i sposobnije od nas koji ih žestoko kritikujemo“, posle svih navedenih (a takvih ima znatno više) „bisera“, pa i za prof. Madžara koji je o njima napisao brojne hvalospeve, postavlja se suštinsko pitanje zašto je Srbija, i pored te njihove „genijalnosti“, u teškoj ekonomskoj i društvenoj krizi.

I posle svega navedenog, a mogli smo navesti još čitavu masu sličnih obećanja i „bisera“ koje su u tekućoj deceniji „lansirali“ samozvani „vizionari“ ekonomskih reformi u Srbiji, postavlja se pitanje kako je tako ugledni ekonomista poput prof. dr Ljubomira Madžara mogao napisati brojne hvalospeve o njima. Čitajući pojedine Madžarove tekstove, stiče se utisak da on ima ogroman strah od dolaska na vlast „onih drugih“ i da je zbog toga spreman da mnogo štošta oprosti onima koji su na vlasti počev od „srpske oktobarske revolucije“, čak i kada forsiraju katastrofalnu ekonomsku politiku i kada korumpiraju biračko telo. Tako on, između ostalog, kaže i sledeće: „Korupcija celog biračkog tela, koja se sastoji od naduvavanja dohotka i potrošnje, to jest, makrosocijalna korupcija, podmićivanje svekolikog biračkog tela i celog društva, bila je iznuđena surovom političkom konkurencijom. Da nas postojeća i njoj slične političke garniture nisu obilato pothranjivale prihodima od privatizacije, spoljnim zajmovima i, makar i posredno, stranim direktnim investicijama, otkazali bismo im mandat na izborima i došli bi drugi, mnogo gori

od ovih“ (Madžar, 2009: 64). On dalje kaže: „Uostalom, to se dogodilo na izborima u maju 2008. godine, kada je tzv. demokratski blok, u stvari, izgubio izbore i kada je morala da se skrpi gotovo neverovatna, moralno problematična i još uvek jetko osuđivana koalicija stranaka da bi se izbeglo veće zlo dolaska dobro poznate alternativne garniture“ (Madžar, *ibidem*). Na pitanje koje on ne postavlja, ali koje se samo po sebi nameće, a to je kako objasniti da je u maju 2008. godine narod glasao za „mnogo gore od ovih“ ako se zna da se od početka 2001. godine pa do tih izbora na teritoriju Srbije po osnovu novog zaduživanja, prodaje imovine stranim licima i doznaka slilo preko 70 mlrd dolara u neto iznosu? Po mom ubeđenju, odgovor je jasan – političari, a posebno oni „bolji i obrazovaniji od nas koji ih kritikujemo“ obećavali su „med i mleko“, a stvarnost je za ogroman broj ljudi, pa i za one koji su glasali (a pogotovo za one koji su zbog razočaranja odustali od izlaska na izbor) vrlo teška, pogotovo kada su u pitanju vrlo brojne porodice u kojima je jedan ili više članova ostalo bez posla. Oni su izgubili na izborima, između ostalog, i zbog toga što su rasprodali veliki deo nacionalnog bogatstva, kao i zbog toga što je zemlja postala znatno zaduženija u inostranstvu. Jednostavno rečeno – i to bi trebalo istaći – političari, a posebno samozvani „vizionari ekonomskih reformi“ „pojeli“ su budućnost ogromnog broja stanovnika Srbije, pa su otuda odavno zaslužili da odu sa političke scene. Za mene nema dileme o tome da su oni teško urušili ugled ekonomske struke, a posebno ekonomske nauke. To podjednako važi i za ekonomiste koji su postali savetnici zvaničnika, o kojima prof. Madžar inače ima vrlo visoko mišljenje.

U poslednje dve godine svi najvažniji zvaničnici, pa i „bolji, obrazovaniji i sposobniji od nas koji ih kritikujemo“, ističu da sve naše privredne nedaće, kao i sve veća a, inače, ogromna nezaposlenost, jesu posledice svetske ekonomske krize i da se samo zbog nje mora prihvatiti novi „postkrizni model privrednog rasta i razvoja, i tranzicije za period 2011-2020.“ Užasno su

problematični i krajnje neubedljivi motivi zalaganja Dinkića i premijera Cvetkovića, a u manjoj meri i drugih „vizionara“ ekonomskih reformi u Srbiji da se proda najprofitabilnije preduzeće u Srbiji Telekom. Njih uopšte ne brine što će se prodajom te najuspešnije kompanije u uslovima svetske i ekonomske krize u Srbiji ostvariti niska cena. Njih isto tako ne brine što će eventualni kupac vrlo brzo višestruko povećati cene svojih usluga, pa će izdaci građana po tom osnovu takođe vrlo brzo prevazići vrednost besplatnih akcija onih lica koja će ih dobiti i povećanja plata budžetskih korisnika koje će oni po osnovu te prodaje dobiti. Da ponovim još jednom, neverovatno je da ih prof. dr Ljubomir Madžar još uvek kvalifikuje kao „bolje, obrazovanije i sposobnije od nas koji ih kritikujemo“. Čitajući te njegove ekstremno obimne tekstove o ogromnim političkim ograničenjima i velikim teškoćama vezanim za tzv. društvenu upravljivost, stiže se utisak da on time pokušava da opravda ogroman nesklad između obećanja i projekcija samozvanih „vizionara“ ekonomskih reformi u Srbiji, sa jedne, i sumornih privrednih performansi ostvarenih tokom prve decenije novog veka, sa druge strane. Međutim, on prećutkuje, ili se pravi da ne zna, da ministri i guverneri NBS imaju ogromnu samostalnost u kreiranju mera ekonomske i monetarne politike. Naime, nakon podele funkcija unutar vladajuće koalicije, svaki ministar, a pogotovo guverner NBS-e *de facto* dobija svoj „feud“ ili svoj „zabran“, i niko od njih ne podnosi detaljan izveštaj o radu, pa i o trošenju dobijenih budžetskih sredstava. Bez obzira na često vrlo oštre kritike opozicije na račun rada i izveštaja nekih ministarstava (ili NBS-e), oni se u Parlamentu usvajaju zbog toga što poslanici, bez obzira na svoje ubeđenje, moraju da glasaju kako im „sugeriše“ njihov šef stranke, jer se u protivnom odmah aktivira blanko ostavka.

Ranije navedene konstatacije prof. dr Madžara zaista su zapanjujuće, a pogotovo su frapantne ako ih iznosi tako ugledan ekonomista. U vezi sa njima postavlja se niz pitanja; prvo, ako su

oni „bolji, obrazovaniji i sposobniji od nas koji ih kritikujemo“ i ako imaju savetnike vrhunske stručnosti, kako su onda mogli da daju ogroman broj nebuloznih, neodgovornih i neozbiljnih obećanja koje je stvarnost surovo demantovala? Drugo, ako je tačno to što prof. Madžar kaže, postavlja se pitanje zašto je naša ekonomska situacija katastrofalna? Treće, zašto neki od njih, koji su na vlasti od 2001. godine, kao na primer Mlađan Dinkić, ne pomisle da bi, zbog svega prethodno navedenog, trebalo da se povuku iz politike? Koliko mi je poznato, mnogi od njih nikada nisu imali, niti sada imaju savetnike koji uživaju visok ugled u struci. Duboko sam ubeđen da oni nikada nisu poželeli da imaju takve savetnike, jer su puni sebe, a verovatno misle da bi njihovim angažovanjem u svojim očima i u očima javnosti izgubili deo svoje virtuelne veličine. Neki od njih su toliko uobraženi i puni sebe da verovatno smatraju kako im savetnici ne trebaju i da ih čak ne mogu ni naći u ekonomskoj struci u Srbiji. Uz to, sve je više dokaza da su arogantni, puni sebe i da su zbog toga nekooperativni. Dakle, zbog svega navedenog, moguće je dovesti u pitanje moral tih „vizionara“ koji su toliko dugo ostali na funkcijama i pored toga što se gotovo ništa nije ostvarilo od onoga što su obećavali. U prilog njihovog nemoralna govori izjava Dinkića data početkom decembra 2010. godine u TV emisiji „Raskopčavanje“ o tome kako je on obećao besplatne akcije u iznosu od 1.000 evra, i to ne iz ubeđenja, nego da bi pomogao predsedniku Borisu Tadiću da pobedi lidera SNS-a Tomislava Nikolića. Sve više sam ubeđen da, osim časnih izuzetaka, ekonomisti koji uđu u vlast, kao i akademski ekonomisti koji postaju savetnici političara, ne čine to zbog nekakvog patriotizma niti zbog nekog društvenog interesa, već iz ličnih, egoističnih interesa i da su pristaice i živi dokazi istinitosti izjave prvog premijera demokratske vlasti, koja je glasila: „Kome je do morala, nema šta da traži u politici – neka ide u crkvu“.

Teško je dokazati, ali kao što smo ranije napomenuli, postoji niz indicija da su pri izboru funkcionera, pa i u

institucijama zaduženim za privredu, spoljnu trgovinu i monetarnu politiku u Srbiji, vrlo veliku ulogu imale i još uvek imaju međunarodne finansijske institucije i najmoćnije razvijene zemlje Zapada. Sve one bile su veliki pobornici tzv. neoliberalizma, ili „tržišnog fundamentalizma“, koji je u punoj meri došao do izražaja u tzv. Vašingtonskom sporazumu.³¹ Taj sporazum je nametnut vrlo velikom broju zemalja u razvoju, s izuzetkom Kine, Slovenije, Poljske i delom Češke Republike, kao i zemljama u tranziciji, pa i Srbiji. Mnogi ekonomisti sa Zapada smatrali su da je neoliberalizam vrhunsko dostignuće ekonomske nauke i da nakon njegovog prihvatanja u sve većem broju zemalja on praktično znači većitu istinu i kraj makroekonomske nauke (nešto poput Fukujaminog (Fukuyama) „kraja Istorije“). Nažalost, pokazalo se da je neoliberalizam, pogotovo njegova primena u zemljama u razvoju i zemljama u tranziciji koje su ga prihvatile, doneo ogromne štete, to jest, da je bio potpuni promašaj. To važi i za Srbiju.

5. Pogrešan koncept reformi – osnovni uzrok ekonomske krize

Samozvani „vizionari“ ekonomskih reformi u Srbiji su, po svemu sudeći, bili fascinirani suštinom neoliberalizma ili tzv. „tržišnog fundamentalizma“. Ovi samozvani eksperti ili „vizionari“ ekonomskih reformi nisu znali ili su, pak, ignorisali upozorenja vrlo ozbiljnih stranih ekonomista, čak i brojnih dobitnika Nobelove nagrade, koji su ukazivali da taj koncept, kako prošle godine reče čuveni nobelovac Džozef Stiglic (Joseph Stiglitz), ima sistemsku grešku, pa otuda njegova dosledna primena mora imati teške ekonomske i socijalne posledice. Oni

³¹ Zaključen 1989. godine između Svetske banke, MMF-a i Ministarstva finansija SAD-a u kome su glorifikovani deregulacije privrede, liberalizacija spoljne trgovine (pre svega uvoza), liberalizacija pravne regulative za strane direktne investicije, suzbijanje inflacije po svaku cenu i sl (prim. aut)

verovatno nisu znali, a ako su i znali, onda su verovatno nipodaštavali tvrdnju poznatog ekonomiste Karla Polanjija (Karl Polanyi) objavljenu daleke 1944. godine u njegovoj studiji *Velika transformacija*, koja glasi: „Naše je stanovište da ideja o samoregulatornom tržištu predstavlja čistu utopiju. Takva institucija ne bi mogla da postoji ni u jednom dobu, a da ne uništi ljudsku i prirodnu supstancu zajednice, ona bi čoveka fizički razorila, a prirodnu okolinu uništila“ (vidi: Polanyi, 1944).³²

Pomenuti „vizionari“ nisu znali, odnosno nisu hteli da znaju ili su, pak, zanemarivali katastrofalne posledice primene modela neoliberalizma, koji je najvećim delom bio nametnut nizu zemalja Latinske Amerike u periodu 1973-2001. godine., a posebno Čileu, Boliviji, Urugvaju, Argentini.³³ Oni su ignorisali uspehe u tranziciji Slovenije koja uopšte nije prihvatila koncept neoliberalizma i tzv. „šok terapiju“, kao i uspehe Poljske koja je taj koncept napustila 1994. godine. Oni nisu znali ili su ignorisali, ili su morali ignorisati vrlo korisne savete slovenačkih ekonomista koje su oni uputili SR Jugoslaviji prilikom predstavljanja knjige *Slovenija – od Jugoslavije do Evropske unije*. Na primer, Jože Menciger je tada rekao „Stranci, u najbolju ruku, mogu ispričati svoju storiju i davati savete koji proizilaze iz udžbenika, a to znaju da urade i domaći ekonomisti. Ostajem ubeden da je jedan od najznačajnijih elemenata relativno uspešnog razvoja Slovenije – upravo naše neslušanje saveta

³² Prvo izdanje njegove studije *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time*, u izdanju College of Arts and Sciences, University of Tennessee, objavljeno je 1944. godine, a kasnije je prevedeno na brojne jezike (kineski, japanski, francuski, nemački, španski, portugalski, mađarski, srpsko-hrvatski) (prim. aut)

³³ O tome je Naomi Klajn dala iscrpnu i vrlo ubedljivu analizu u svojoj studiji *The Shock Doctrine* iz 2007. godine, koja je 2009. godine prevedena u Srbiji u izdanju RDP B92 „Samizdat B92“ (prim. aut)

stranih ekonomista i međunarodnih finansijskih institucija (Dušanić, 2010: 31). Tom prilikom, slovenački ekonomista Mojmir Mrak objasnio je uspeh slovenačke tranzicije na sledeći način: „Prvo, gradualizam, a zatim nismo negirali sve što smo nasledili iz bivše Jugoslavije (...) išli smo malo na svoju ruku, jer nismo imali stand by kreditni aranžman sa MMF-om“ (podvukao M. K.). Dodajmo i istinu vezanu za dolazak tada čuvenog Džefrija Saksa (Jeffrey Sachs) koji je u Parlamentu Slovenije održao govor o strategiji reforme koju bi ona trebalo da prihvati. Tim povodom, slovenački ekonomista dr Janes Prašnikar rekao je sledeće: „On je došao u Sloveniju kao što je išao u razna druga područja, održao govor, a mi smo posle otvoreno u javnosti rekli da takav tranzicioni put nije dobar. Javnost je prihvatila naš stav“ (Dušanić, 2010: 30).

Da su „najbolji i obrazovaniji od nas“ hteli, mogli su izučiti vrlo loša iskustva Poljske u primeni tzv. „šok terapije“ koju je ona usvojila na osnovu „sugestija“ MMF-a i tima Džefrija Saksa (čiji je saradnik bio i prvi ministar za finansije u „demokratskoj“ Vladi Srbije formiranoj 2001. godine, Božidar Đelić), ali i još bolja iskustva i dobre performanse privrede te zemlje koje su ostvarene u periodu posle 1994. godine, od kada se primenjuje originalna *Strategija za Poljsku*, čiji je glavni autor, a od 1994. godine i glavni realizator, bio prof. Kolodko (Grzegorz W. Kolodko) (vidi: Kolodtko, 2000). Prema profesoru Kolotku, dve osnovne slabosti u sprovođenju reformi u zemljama u tranziciji, pa i u Poljskoj u prvih nekoliko godina poslednje decenije prošlog veka bile su: radikalizam ekonomskih reformi i povlačenje države iz svih sfera ekonomskog života, i zamena cilja i sredstava u strategiji reformi. Zahvaljujući tom programu kome je on dao najveći doprinos, rast BDP-a Poljske od 1994. godine bio je vrlo visok, kako u periodu od poslednjih pet godina prošlog veka, tako i u prvoj deceniji novog veka.

Samozvani „vizionari“ ekonomskih reformi i „obrazovaniji od nas koji ih kritikujemo“ trebalo je da znaju za

katastrofalne rezultate „šok terapije“ i ekonomskih reformi u Rusiji, koje su od početka 1992. pa zaključno sa sredinom 1998. godine zvanično sprovodili (baš kao i u Srbiji) mladi reformatori.³⁴ „Vizionari ili „eksperti“ su mogli znati da je grupa zapadnih ekonomista, pre svega, dobitnika Nobelove nagrade za ekonomiju, kao što su Kenet Erou (Keneth Arrow), Vasilij Leontijev (Vassily Leontief), Lorenc Klajn (Lawrence R. Klein), Robert Solou (Robert M. Solow) i Džejms Tobin (James Tobin), kao i čitav niz ruskih akademika 1996. godine uputili zajednički apel Borisu Jeljcinu. U tom apelu oni najpre ističu da prelazak u istinsku tržišnu privredu nije moguće ostvariti brzo preko neke „šok terapije“ koja vodi u katastrofu. Oni još ističu da dotadašnja politika nemešanja države, koja je predstavljala deo „šok terapije“, nije bila opravdana i da bi u budućnosti „država trebalo da na sebe preuzme osnovnu ulogu u privredi, kao što je slučaj sa Švedskom ili Nemačkom“. Oni dalje ističu da povlačenje države iz privrednog života, što je deo programa ekstremnog neoliberalizma koji je bio primenjen u Rusiji, „jeste prelaz ne ka tržišnoj privredi, nego ka kriminalnoj privredi“, jer su kriminalni elementi popunili vakuum koristeći nemešanje države“.

„Obrazovaniji od nas koji ih kritikujemo“ verovatno nisu znali, ili su se pravili da ne znaju, da je Džefri Saks, kao glavni idejni autor „šok terapije“ u Rusiji, napisao tekst u poznatom ruskom listu *Nezavisimaja gazeta* od 16. septembra 1999. godine pod nazivom „Neuspeh ruskih reformi“, u kome priznaje da su njegovi saveti, koji su preporučivani svim zemljama u tranziciji, pa i Rusiji, bili univerzalnog karaktera, te da je bila velika greška što se pri sprovođenju reformi u Rusiji

³⁴ To su Jegor Gajder i Anatolij Čubajs, a nešto kasnije i Sergej Kirijenko i Boris Nemcov (prim. aut)

nisu uzimale u obzir njene specifičnosti (Dušanić, 2001b; Dušanić, 2008: 75).³⁵

„Vizionari“ ekonomskih reformi u Srbiji ignorisali su uspehe tranzicije u Rusiji od sredine 1998. godine, koja je obavljena na bazi programa ruskog akademika Jevgenija Primakova. Ti „obrazovaniji od nas“ potpuno su ignorisali uzroke teške krize Meksika iz 1994. godine i zemalja Azije u periodu 1997-1998 godine.

„Vizionari“ ekonomskih reformi u Srbiji nisu znali ili su, pak, znali ali su ignorisali niz vrlo vrednih radova čuvenog hrvatskog ekonomiste Branka Horvata, objavljenih devedesetih godina prošlog i prvih godina novog veka koji su bili posvećeni defektnom, pogrešnom konceptu reformi u Hrvatskoj, koji je vrlo sličan modelu koji je početkom 2001. godine prihvaćen u SR Jugoslaviji, odnosno u Srbiji.³⁶ Oni su, takođe, potpuno ignorisali preporuke i apele niza domaćih ekonomista koji žive u zemlji ili inostranstvu, kao što su Svetozar Pejović, Branko Milanović, Časlav Očić, Marko Sekulović, Jovan Dušanić i dr.

Kada se govori o ekonomistima, savetnicima raznih zvaničnika, o kojima prof. Madžar izriče tako visoke ocene, moram naglasiti da se duboko ne slažem sa tim njegovim ocenama. Po mojim kriterijumima, osim časnih izuzetaka, ti savetnici su u stručnom, a verovatno i u moralnom pogledu, vrlo problematični. Po mom mišljenju, najistaknutiji među njima su prof. Jurij Bajec, matematičar Stojan Stamenković i dr., kao „večiti savetnici“ brojnih premijera, počev od Mirka Marjanovića do dr Mirka Cvetkovića. Potrebno je mnogo prostora da se navedu svi „biseri“ ovih savetnika. Navešću samo da je Bajec kao šef

³⁵ Citirano prema originalnom izvoru: O. T. Bogomolov. 2000. *Moj letopis prehodnogo vremeni*. Moskva: Ekonomika, str. 272-275 (prim. aut)

³⁶ Pregled tih radova vidi u: Horvat, Branko. 2001. *Kakvu državu imamo, a kakvu državu trebamo*. Zagreb: Prometej (prim. aut)

tima koji je uradio *Nacionalnu strategiju razvoja Srbije 2006-2012* na više mesta isticao (na primer u *Privrednom pregledu* od 03. jula 2006, str. 2), bolje reći obećavao, da će u tom periodu biti ostvarena prosečna stopa rasta BDP-a od čak 7 posto, dok je alternativnu stopu od 5% označavao kao konzervativnu, a sada je jasno da će ta stopa rasta, ako je uopšte i bude, biti simbolična. Dodajmo da je on koordinator objavljene studije *Postkrizni model ekonomskog rasta i razvoja Srbije 2011-2020*, u kojoj se projektuje sledeća prosečna stopa rasta: BDP-a od čak 5.8%, industrijske proizvodnje od 6.9%, investicija 9.7%, izvoza robe i usluga 13.5% itd. U predgovoru tog rada J. Bajec napisao je da su projekcije ambiciozne, ali realno ostvarive.³⁷ Duboko sam ubeđen, da postoje samo minimalne teorijske šanse da se ove projekcije ostvare. Najveći doprinos ovim projekcijama dao je sadašnji savetnik premijera Cvetkovića, matematičar Stojan Stamenković. On se „proslavio“ brojnim drugim, ranije publikovanim projekcijama, a posebno projekcijama platnog bilansa Srbije za period 2003-2010. godine, objavljen u radu *Konkurentnost privrede Srbije 2003*.³⁸ Za njih i slične savetnike pre bi se moglo reći da su postali neka vrsta advokata koji, uz ne mala materijalna i društvena priznanja, „šire pozitivnu energiju“ ili „dokazuju“ nešto što žele zvaničnici za koje rade, te otuda ne brinu mnogo o tome što će ih stvarnost brzo surovo demantovati. Zbog toga, za razliku od prof. dr Madžara koji ih „diže u nebesa“, smatram da su oni, „bolji i obrazovaniji od nas koji ih kritikujemo“, kao zvaničnici doprineli teškom srozavanju ugleda ekonomske nauke u Srbiji. Po mom dubokom ubeđenju, njihovi

³⁷ Studija je objavljena avgusta 2010. godine i dostupna je u elektronskom formatu na sledećim adresama www.fren.org.rs ili www.ecinst.org.rs i www.bep.org.rs.

³⁸ Objavljena pod okriljem američkog Džeferson Instituta, a finansirana od strane Narodne banke Jugoslavije 2003. godine; dve projekcije nalaze se na str. 330. i 335. (prim. aut)

„saveti“ i rad u državnim ustanovama doneli su znatno više štete nego koristi stanovništvu Srbije.

Ovi „vizionari“ ekonomskih reformi u Srbiji verovatno nisu bili upoznati ili su, pak, ignorisali žestoku kritiku Jozefa Stiglicia na račun MMF-a, Svetske banke i Zapadnih banaka, koji svojim tajnim dokumentima i sporazumima nameću zemljama u razvoju i zemljama u tranziciji – koje su se inače nalazile u velikim teškoćama i bile su prinuđene da zatraže finansijsku pomoć u inostranstvu – scenario ekonomskih reformi i mera ekonomske i monetarne politike koji ima katastrofalne ekonomske i socijalne posledice.³⁹ Ova Stiglicova žestoka kritika dobija na značaju ako se zna da je on pre toga tri godine bio glavni ekonomista i potpredsednik Svetske banke gde je, kako kaže, „iz prve ruke video pustošće efekte koje globalizacija može imati na zemlje u razvoju, a posebno preko liberalizacije spoljne trgovine“ (Stiglitz, 2002: 1). Prikazaćemo ukratko njegove nalaze i stavove u tom čuvenom ali kod nas manje poznatom članku čiji su se nalazi vremenom sve više potvrđivali. Po njemu, taj perfidno smišljen scenario odvija se na sledeći način.⁴⁰

Najpre se snimi i detaljno analizira privredno i kadrovsko stanje svake zemlje koja zatraži finansijsku pomoć. Nakon toga, Svetska banka u svoje ime i ispred MMF-a uručuje tipizirani program Vladi zemlje koja je zainteresovana za finansijsku pomoć, koji bi ova Vlada morala ispuniti pre i nakon dobijanja kredita. Prvo što se zahteva jeste brza i sveobuhvatna

³⁹ Vidi: Joseph Stiglitz: „IMF’s four steps to damnation“, u: *The Observer*. London: Guardian Media Group. 29. 04. 2001 (URL:<http://www.guardian.co.uk/bussiness/2001/aps/29/business.mbas/print> (page 2 of 4; datum posete stranice 10.10.2010.)

⁴⁰ Vidi: URL:<http://www.guardian.co.uk/bussiness/2001/aps/29/business.mbas/print> (page 2 of 4; datum posete stranice 10.10.2010.)

privatizacija, naročito velikih javnih i najvažnijih industrijskih preduzeća koja čine kičmu cele privrede. Stiglic dalje konstatuje da mnogi političari tih zemalja, umesto da se argumentovano usprotive zahtevu za brzopletu prodaju tih preduzeća, odlučuju da rasprodaju elektroprivredu, naftnu industriju, vodoprivredu, rudarske kompanije (ako već nisu u rukama stranih transnacionalnih kompanija), pogotovo nakon što im se ponudi provizija od te prodaje.

Nakon kampanjski sprovedene privatizacije, obavezno sledi usvajanje regulative o liberalizaciji propisa koji regulišu priliv stranog kapitala, čime se omogućava nesmetan ulazak i izlazak stranog kapitala, a posebno onog koji ima obeležje investicionog kapitala i investicionih fondova. Brojni primeri pokazuju da u zemlju–žrtvu ulazi relativno malo kapitala, ali iz nje na zakonit način izlazi znatno veći iznos raspoloživog kapitala. Taj, kako Stiglic kaže, pljačkaški kapital ulazi u zemlju–žrtvu pre svega iz špekulativnih motiva, a te špekulacije se ostvaruju pre svega preko prometa nekretnina i valute, i pri prvom znaku nadolazećih problema koji bi mogli ugroziti njegovu sigurnost – beže „glavom bez obzira“. U takvom čestom scenariju, zemlja–žrtva ostaje bez deviznih rezervi. U tom slučaju, MMF ultimativno traži od te zemlje da odmah podigne kamatne stope za 30, 50, pa i 80% kako bi, navodno, privukla svetske špekulante da bar privremeno vrata isisani kapital iz te zemlje. Pošto zemlja nema drugog izlaza, ona to prihvata – spekulativni kapital se vraća, ali se time razara industrijska proizvodnja i na taj način se definitivno guše nacionalni resursi zemlje–žrtve. U takvoj situaciji MMF zemlju–žrtvu, koja je na izdisaju, hladnokrvno uvlači u treću fazu ili treći korak – nameće joj koncept „tržišnog određivanja cena“, što podrazumeva dramatično povećanje cena hrane, energenata, infrastrukturnih usluga, vode i ostalih komunalnih usluga. S druge strane, taj koncept se ne primenjuje na plate i penzije koje, realno, drastično padaju, pa se životni standard ogromnog broja domorodaca dramatično

smanjuje. Sve to zemlju–žrtvu dovodi do bankrota i do kolapsa privrede. I u takvim uslovima, ističe Stiglic, MMF iz te zemlje–žrtve „zločinačkom hladnokrvnošću izvlači poslednje kapi krvi“, tj. programirano pojačava „vatru“ i socijalne tenzije dok celi „kotao ne eksplodira“ i time se otvara sâmo predvorje pakla. Ilustracije svega toga, po Stiglicu, su Indonezija (posebno u 1998. godini) ili Bolivija u 2000. godini, u kojima su izbili veliki socijalni nemiri, a u takvim uslovima dolazi do novog bega kapitala iz zemlje i do panične prodaje, bolje reći rasprodaje preostalih državnih preduzeća po bagatelnim cenama. Četvrti korak koji se zemljama–žrtvama nameće jeste slobodna spoljna trgovina, koja omogućuje nesmetanu prodaju proizvoda iz razvijenih zemalja u zemljama u razvoju, i zemalja u tranziciji, dok one istovremeno štite svoje tržište od dotoka poljoprivredno-perhrambenih proizvoda iz Trećeg sveta. Preko svega toga stvaraju se države bogalji, a strane banke i strane transnacionalne kompanije se enormno bogate.

I na kraju, poeta ovog njegovog žestokog teksta je: a) da se planovi ovih međunarodnih institucija uvek rukovode apsolutističkom ideologijom kojoj je strana svaka humanost i altruizam i b) oni nikada nisu otvoreni za stručnu raspravu i primedbe i tako su razrađeni da programirano urušavaju demokratiju u zemlji koja ih nekritički primenjuje.

Da je neko sredinom devedesetih godina prošlog veka pročitao prethodno navedeni tekst Stiglicu najvećem poborniku neoliberalizma, Miltonu Fridmanu (Milton Friedman), i drugim čuvenim stranim ekonomistima kao najvećim pobornicima „tržišnog fundamentalizma“, a posebno ekonomistima Srbije koji su bili udareni maljem tog koncepta, pa i „vizionarima“ ekonomskih reformi u Srbiji, i da ih je upitao ko je to napisao – oni bi rekli da je u pitanju neki „izgubljen u prostoru i vremenu“ ekonomista, koji je udaren u glavu teškim maljem marksizma. Bili bi verovatno zapanjeni kada bi čuli da je te redove napisao glavni ekonomista i viši potpredsednik Svetske banke i savetnik

predsednika SAD-a Klinton (Clinton), a koji je krajem te iste godine dobio Nobelovu nagradu za ekonomiju.

Sticajem meni nepoznatih okolnosti, Stiglic je mesec dana pre pojave prethodno navedenog članka posetio Beograd, gde ga je primio i premijer Đinđić, i tom prilikom je u intervjuu magazinu *Ekonomist* rekao sledeće: „Postoje brojni slučajevi koji pokazuju da saveti MMF-a nisu u skladu sa interesima zemlje kojoj su upućeni. Zato se morate diplomatski suprotstaviti „šok terapeutima“ i „monetarnim fundamentalistima“ iz MMF-a braneći vlastite interese, jer ulog u tranziciji je mnogo veći od ekonomije – u pitanju je razvoj celokupnog društva“. ⁴¹ Međutim, niko od zvaničnika Srbije nije hteo ili nije mogao prihvatiti taj njegov savet. Nešto kasnije, i niz drugih stranih i domaćih ekonomista apelovali su da se, ako je ikako moguće, izbegne koncept reformi i mera ekonomske politike koji je nametao MMF, a delom i Svetska banka. Navedimo samo neke od tih apela i upozorenja.

Krajem 2000. godine, glavni kreator uspešne privredne reforme Slovenije i tadašnji rektor Ljubljanskog univerziteta, Jože Menciger, poručio je svojim kolegama u SR Jugoslaviji „da se mnogo ne oslanjaju na savete svetskih ekonomista, (jer) nama su neki od tih ekonomista na početku devedesetih godina predlagali da fiksiramo kurs tolara, čemu smo se odlučno oduprli“. ⁴²

Uzimajući učešće u raspravi o nacrtu Zakona o privatizaciji, koju je februara 2001. godine organizovalo Naučno društvo ekonomista Jugoslavije, poznati slovenački ekonomista Janez Prašnikar rekao je i sledeće: „Želim da uspete i nisam došao ovde da vam 'solim pamet', ali nisam siguran da ste izabrali dobar put. Političari i vrhunski ekonomisti Slovenije su posle svestrane i

⁴¹ Vidi: intervju Džosef Stiglic u magazinu *Ekonomist* od 12. 03. 2001.

⁴² Vdi: intervju Jožeta Mecingera u listu *Danas* od 15. 10. 2000.

dugotrajne rasprave početkom poslednje decenije prošlog veka došli do zaključka da treba odustati od ideje o prodaji društvenih, državnih i javnih preduzeća zbog njihovog ubeđenja da je malo verovatno da će u zemlju doći solidni strani strateški partneri i da se može očekivati dolazak špekulativnog kapitala od koga bi bilo više štete nego koristi, pa smo se zbog toga odlučili na insajdersku privatizaciju⁴³. Ove Prašnikarove tvrdnje su na tom skupu bile oštro kritikovane, naročito od strane ekonomista koji su bili bliski novim funkcionerima iz Srbije i, koliko se sećam, bio sam jedini učesnik tog skupa koji je stao na stranu tog poznatog ekonomiste. Nažalost, ta i neke druge kritike nisu uvažavane, i tako je usvojen Zakon o privatizaciji koji je po mnogim rešenjima bio defektan i koji je otuda velikim delom odgovoran za neuspešnu privatizaciju (vidi: Kovačević, 2010c: 21-59).⁴⁴

Prva mera koju je preduzela nova vlast, konkretnije Narodna banka Jugoslavije, na čijem je čelu bio mr Mlađan Dinkić, bila je suprotna navedenoj preporuci Mencigera – fiksiran je valutni kurs dinara za celu 2001. godinu. Ta mera je u uslovima visoke inflacije i nagle i preterane liberalizacije uvoza imala za posledicu silno stimulisanje uvoza robe i usluga, koji je vremenom bivao cenovno sve konkurentniji, i istovremeno destimulisanje izvoza, što je imalo za posledicu vrlo visok rast spoljno-trgovinskog deficita, kao i deficit u razmeni robe i usluga i deficit u tekućeg računa platnog bilansa.

Komentarišući privredna kretanja u Srbiji i preduzete reforme i mere ekonomske politike, Džozef Stiglic je krajem 2001. godine istakao da *precenjena vrednost nacionalne valute i*

⁴³ idi: intervju Janeza Prašnikara u listovima *Politika* i *Večernje novosti* od 20. 02. 2001.

⁴⁴ tome sam detaljnije pisao u referatu "Privatizacija u začaranim krugovima", u zborniku *Kraj privatizacije – posledice po ekonomski razvoj i nezaposlenost u Srbiji*, izdanje Instituta ekonomskih nauka, Beogradske bankarske akademije i Saveza samostalnih sindikata Srbije, Beograd, 2010.

visoka kamatna stopa predstavljaju recept za propast (podvukao M. K.). Stiglic je tada preporučio Srbiji „da sama izabere put kojim će ići, ne pristajući na oprobane recepte svetske finansijske oligarhije“. I na kraju, on je rekao: „Moj savet je da što pre uspostavite vladavinu prava, izgradite sve institucije tržišne ekonomije i omogućite građanski dijalog o ekonomskim reformama i drugim ključnim stvarima od interesa za zemlju“.⁴⁵

U Skladu sa neoliberalizmom i tzv. Vašingtonskim sporazumom koji preporučuje liberalizaciju spoljne trgovine, pre svega uvoza, a koju je svesrdno prihvatio i nametao MMF, Savezno ministarstvo za ekonomske odnose sa inostranstvom, na čijem je čelu bio prof. dr Miroljub Labus i čiji je glavni savetnik postao dr Boris Begović (koji se do tada bavio urbanom ekonomijom), usvojilo je u maju 2001. godine preteranu i naglu liberalizaciju uvoza, pa se neponderisana carinska stopa svela na 9.4 posto, a ponderisana na oko 5.5 posto, te je na taj način ona postala znatno niža nego što je tada bila u Rumuniji ili Bugarskoj, pa čak niža i od stopa u Australiji ili Južnoj Koreji koje su bile na znatno višem nivou privredne razvijenosti. To je, uz sve prećeniju vrednost dinara, dodatno stimulisalo uvoz koji je sve više gušio domaću proizvodnju, tako da je, umesto projektovanog rasta društvenog proizvoda za 2001. godinu. od čak 15%⁴⁶, on povećan za samo 4.8 posto, što je zaista u uslovima vrlo niske statističke osnove bilo znatno manje, čak i u odnosu na moje tadašnje „pesimistične“ procene.

⁴⁵ ntervju u listu “*Politika*”, 15.10.2001.

⁴⁶ Tako visoka stopa rasta bila je projektovana u koautorskom radu tadašnjih saradnika kvazi-naučne institucije CES MEKON-a, Stojana Stamenkovića, Dijane Dragutinović, Milojka Arsića i Boška Živkovića u radu „Ekonomska politika u 2001. godini u okviru programa oporavka i tranzicije privrede SRJ“, Zbornik radova *Privredna kretanja i ekonomska politika 2001*, *Ekonomski anali*, tematski broj, april 2001.

Krajem 2001. godine, na savetovanju koje je organizovalo Naučno društvo ekonomista sa Akademijom ekonomskih nauka i Ekonomskim fakultetom u Beogradu, samozvani „vizionari“ ekonomskih reformi izneli su koncept reformi i obećali spektakularne performanse privrede, makroekonomsku stabilizaciju, impresivan rast životnog standarda i bitno smanjenje spoljnog duga, o čemu je ranije bilo više reči.

Kada su navedeni zvaničnici izneli koncepciju privredne reforme i mera ekonomske politike, na istom skupu dokazivao sam i kritikovao politiku fiksnog valutnog kursa i preteranu liberalizaciju uvoza, i ukazao na sledeće negativne posledice:

- 1) rekordan spoljno-trgovinski deficit;
- 2) smanjenje interesa za izvoz i rast gubitaka po osnovu izvoza;
- 3) sve veći problem realizacije domaće proizvodnje na domaćem tržištu;
- 4) smanjenje industrijske proizvodnje;
- 5) vrlo dinamičan rast uvoza;
- 6) usporavanje dinamike rasta deviznog priliva po osnovu izvoza usluga i rast deviznog odliva po osnovu njihovog uvoza;
- 7) smanjenje interesa inostranih firmi da ulažu na području Srbije, naročito u formi zajedničkih ulaganja, itd (Kovačević, 2002a: 188).

Uz to, istakao sam da će ta politika gušiti domaću proizvodnju, da će doći do forsiranja proizvodnje, a posebno izvoza sa visokim sadržajem uvoznih sirovina i uvoznih reprodukcioni materijala, odnosno niskim deviznim efektom i niskim sadržajem domaće supstance i novostvorene vrednosti. Istakao sam da će zadržavanje tadašnjeg valutnog kursa i širenje verovanja da se on može dugo održati imati za posledicu pogrešnu

alokaciju resursa, posebno kapitala, pre svega u proizvodnju zasnovanu na uvoznim sirovinama i uvoznim reprodukcijom materijalima, što se kasnije može pokazati kao „promašena investicija“. Na kraju sam istakao da je politika precenjene vrednosti dinara, koja je primenjena u 2001. godini, donela mnogo više štete nego koristi i da bi njeno dalje praktikovanje uvećalo tu razliku. Imajući sve to u vidu, svoje izlaganje sam zaključio sledećom konstatacijom: „S obzirom na izneto, tj. na tešku ekonomsku situaciju zemlje, nama su potrebni ‘velemajstori’ koji vide tri ili više poteza unapred, odnosno kreatori ekonomske politike, pa i politike valutnog kursa, koji moraju imati u vidu pre svega dugoročni interes društva i privrede što, na žalost, sada nije slučaj“ (Kovačević, 2002a: 194).

Ovo moje izlaganje podržali su jedino prof. dr Ljubomir Madžar (Madžar, 2002: 195-207) i prof. Marko Sekulović. Verovatno uvređen što sam indirektno rekao da su naši samozvani „vizionari“ reformi, kako bi to šahisti rekli – „paceri“ – na ta naša izlaganja reagovao je tadašnji guverner Narodne banke SRJ, mr Mladen Dinkić i to vrlo ostrim, a moglo bi se reći i nepristojnim tonom (naravno prema svom nekadašnjem profesoru Madžaru).

Njegove konstatacije su bile sledeće: „Dok sam slušao kritike, koje su uvek dobrodošle ukoliko su argumentovane i zasnovane na podacima, imao sam osećaj da su one ponekad prazna retorika. Imao sam utisak da se ne nalazim u 2001, nego u 1970. ili nekoj drugoj godini. Optuženi smo u Narodnoj banci za održavanje *status quo*-a, a pri tome mislim da se uvažene kolege, gospodin Kovačević i gospodin Madžar, nesvesno zalažu za *status quo* u celoj ekonomiji. Ne znam da li su oni svesni šta su mislili kad su to izgovorili (...). Zaista sam zapanjen jednim takvim stanjem svesti u 2001. godini“. On je tom prilikom tvrdio „da postoji ogromna divergencija u ocenama inostranih ekonomista i inostrane javnosti, sa jedne, i naših ekonomista, sa druge strane (...) i da postoji razlika u filozofijama, dakle filozofije ekonomista koji se zalažu za *status quo*, tj. za očuvanje privredne strukture

kakva je sada, i onih koji su za radikalno restrukturiranje, za možda teže poteze, ali koji će nam sigurno na srednji rok doneti dobro“. Dinkić je na kraju izrazio optimističan stav da će ekonomska stabilnost biti dugoročnog karaktera (Dinkić, 2002b: 245-247).

U 2002. godini pojavila se knjiga dobitnika Nobelove nagrade za ekonomiju Džozefa Stiglic *Globalization and Its Discontents*, koja je iste godine prevedena i u Srbiji, i koja žestoko i vrlo ubedljivo kritikuje koncept neoliberalizma koji MMF nameće zemljama koje koriste njegove kredite. Analizirajući katastrofalnu tranziciju u Rusiji, Stiglic u knjizi kaže: „Liberalizacija i stabilizacija su dva stuba radikalne reformske strategije. Brza privatizacija je treći. To nije bio program za ekonomski rast. Umesto toga, postavljeni su preduslovi za ekonomsko opadanje“ (Stiglic, 2002: 152-153). Međutim, ni ta kritika nije imala nikakav uticaj na zvaničnike, odnosno na promenu koncepta reformi koje su samozvani “vizionari“ forsirali i sa kojim su se tada i kasnije ponosili.

Komentarišući privredne reforme u Srbiji, vrlo ugledni slovenački ekonomista, prof. dr Ivan Ribnikar, je u jesen 2002. godine naglasio sledeće: „Najvažnija stvar u tranziciji je da se ne dozvoli da propadne nijedno preduzeće čiji se problemi mogu rešiti. U Sloveniji je, na primer, propalo vrlo malo preduzeća. Logika da sve treba počistiti kao da ništa ne valja, pa da se onda kreće od početka je pogrešna. Slovenija je spasavala sve što se spasiti moglo. Sproveli smo sanaciju banaka. Preduzeća su delom opstala preko pomoći banaka, a delom dobijala sredstva direktno od države. Ako pustite da propadne sve što mislite da ne vredi, onda će malo šta ostati(...). Ukoliko bi posle tog propadanja nastupila jaka preduzetnička inicijativa, to bi bilo dobro, no to slabo ide“.⁴⁷ Vredne poruke ovog poznatog ekonomiste odnosile su se i na politiku valutnog kursa. Naime, na pitanje novinara

47

Vidi: intervju Ivana Ribnikara, u: *Politika*, 30. 09. 2002.

kako ocenjuje dvogodišnju politiku fiksnog valutnog kursa u Srbiji, on je odgovorio: „Kao član Saveta Centralne banke Slovenije, sve vreme sam uticao da se vodi politika fluktuirajućeg valutnog kursa, jer smo smatrali da *fiksni kurs nije dobar* i uvek smo vodili računa da *ne uništimo domaću industriju koja izvozi*, jer fiksni kurs može sniziti inflaciju, ali *inflacija nije najveće zlo – veće je zlo ako imate 20% ili više od 20% nezaposlenosti*“⁴⁸ (podvukao M. K.).

Na jednom savetovanju ekonomista održanom u septembru 2002. godine, Dinkić je u svojstvu guvernera NBJ-e izrekao do tada nečuvene hvalospeve o rezultatima privrednih reformi. Naime, on je tvrdio sledeće:

- 1) izvršena je stabilizacija kursa dinara i on je postao uravnotežen;
 - 2) ostvarena je stabilizacija privrede;
 - 3) reforma javnih finansija dala je impresivne rezultate;
 - 4) gotovo u potpunosti je ukinuta administrativna kontrola cena;
 - 5) ostvaren je impresivan rast deviznih rezervi;
- nakon neophodnog restrukturiranja preduzeća, mogu se očekivati impresivni rezultati u izvozu i sl. (Dinkić, 2002: 65-71).

U replici povodom njegovog izlaganja izneo sam masu argumenata da hvalospevu uopšte nema mesta i da je privreda Srbije zahvaćena tzv. „holandskom bolešću“. Svoje izlaganje sam zaključio konstatacijom da su mudri Latini imali izreku „Uvek misli o kraju“, a da guverner Dinkić, kao i potpredsednik Savezne Vlade Labus, o tom verovatno neprijatnom kraju još uvek ne misle, ali da takođe još uvek ne verujem da je njihovo geslo – „posle mene potop“ (Kovačević, 2002b: 103). Na istom skupu, i prof. dr Madžar je vrlo argumentovano kritikovao *de facto* politiku fiksnog valutnog kursa dinara, a naročito, kako je rekao, „argumente koji to nisu (Madžar, 2002b: 88-96).

Tokom 2002. godine, u nizu radova sam dokazivao da je privreda Srbije, usled priliva sve većeg iznosa stranog kapitala i sve više cenovno konkurentnijeg uvoza, zahvaćena pomenutom tzv. „holandskom bolešću“⁴⁹ i da model privrednih reformi ima vrlo ozbiljnu konstrukcionu grešku (Kovačević, 2002b: 5). U referatu podnetom na savetovanju koje su organizovali Naučno društvo ekonomista i Privredna komora Srbije sredinom decembra 2002. godine, zaključio sam sledeće: „Stiče se sve više utisak da je osnovni cilj sadašnje ekonomske politike – stabilizacija cena i valutnog kursa – i ne postavlja se pitanje kolika je cena ostvarenja tog cilja. Bez obzira što međunarodne finansijske institucije hvale dostignuća u ekonomskim reformama Srbije i postignutu relativnu stabilizaciju cena, s pravom se postavlja pitanje društvene racionalnosti takve politike ako se zna da ona podrazumeva:

- 1) ogroman uvoz i odliv sve većeg iznosa deviza u inostranstvo, posebno po osnovu uvoza robe široke potrošnje;
- 2) gušenje domaće proizvodnje i komercijalnih usluga, posebno onih koje su izvozno usmerene;
- 3) destimulisanje izvoza robe i usluga;
- 4) povećanje apsolutne i relativne nezaposlenosti;
- 5) destimulisanje investiranja u domaću proizvodnju sa visokim sadržajem novostvorene vrednosti, i
- 6) neracionalnu alokaciju deviza, privrede i stanovništva (Kovačević, 2002c: 189).

Taj referat sam zaključio sledećim porukama i apelima: „Model ekonomske politike koji se praktikuje u poslednje dve godine može se kako-tako održati sve dok dotok deviza po osnovu donacija, uzimanja novih kredita i odlaganja otplata dospelih anuiteta, kao i priliv tzv. stranih direktnih investicija i visok

⁴⁹ Vidi: intervju „Holandski virus među nama“, u: *Privredni pregled*, br. 3-4, novembar 2002. str. 5

spoljno devizni priliv po osnovu menjačkih poslova budu mogli da pokriju već sada vrlo visok trgovinski deficit, koji će u slučaju zadržavanja tog modela i dalje rasti. Međutim, kada dođemo u situaciju da donacije presahnu, kada se strane direktne investicije počnu da smanjuju, kada servisiranje spoljnog duga bude apsorbovalo znatno veći iznos sredstava nego što je sada slučaj, kada ne bude moguće novo povoljno zaduživanje u inostranstvu i kada izvozna privreda bude još više oštećena (ako se zadrži dosadašnja politika valutnog kursa i ako se ništa ozbiljnije ne preduzme u cilju unapređenja izvoza) – privredni slom je neminovnost“ (Kovačević, 2002c: 190). Zbog toga sam u tom tekstu još jednom apelovao da savezne i republičke institucije, resorna ministarstva, kao i političari zaduženi za privredu, odnosno za ekonomske odnose sa inostranstvom, posebno za privatizaciju i politiku valutnog kursa krajnje ozbiljno analiziraju učinke postojećeg modela ekonomske politike i da ga zamene alternativnim modelom koji će omogućiti dinamičan rast i razvoj privrede, dinamičan rast izvoza i povećanje njegove konkurentnosti, povećanje zaposlenosti i rast životnog standarda (Kovačević, *ibidem*).

Nažalost, ti moji apeli i slične kritike – na primer, prof. dr Jovana Dušanića (Dušanić, 2002b: 199-206) – izneti na istom savetovanju, nisu našli odjeka ni u političkim, niti u naučnim krugovima. Zvaničnici su, po svemu sudeći, više verovali pohvalama iz međunarodnih finansijskih institucija i raznim optimističkim projekcijama stranih i domaćih institucija, kao i niza domaćih akademskih ekonomista.

Već tokom 2002. godine bivalo je sve jasnije da su ove, kao i brojne druge moje kritike koncepta privrednih reformi i negativnih posledica koje on produkuje, bile potpuno opravdane. Robni uvoz, izražen u dolarima, povećan je za 32, a uvoz usluga za čak 67 posto; uvoz robe i usluga za 34.6%, spoljno-trgovinski deficit za 40%, deficit razmene robe i usluga za čak 50% i deficit tekućeg računa platnoga bilansa povećan čak za 437 posto, što je

sve skupa bilo u ogromnom neskladu sa programima i projekcijama raznih domaćih i stranih institucija, kao i niza domaćih ekonomista. S druge strane, suprotno optimističkim prognozama i projekcijama, BDP je povećan za samo 4.2% a industrijska proizvodnja za samo 1.8 posto.

I pored tih vrlo nepovoljnih rezultata, međunarodne institucije, pre svega MMF, ali i državne institucije poput NBJ-e te strani i domaći instituti i brojni akademski ekonomisti nastavljaju da produkuju vrlo optimističke prognoze i projekcije, i da hvale rezultate privrednih reformi u Srbiji. Tako je sredinom aprila 2003. godine tadašnji prvi zamenik generalnog direktora MMF-a An Kriger (En Kruger) izjavila da MMF pohvaljuje vlasti Srbije i Crne Gore za *impresivan* (podvukao M. K.) napredak koji je postignut u procesu stabilizacije i u sprovođenju reformi. Sredinom iste godine ona je izjavila da „ekonomska situacija Srbije i Crne Gore nastavlja da se poboljšava, uz dalje smanjenje inflacije i *poboljšanje spoljno-trgovinskog deficita*“ (podvukao M. K.), što je bila potpuna neistina. Samoobmanjivanje i „širenje pozitivne energije“ naročito je došlo do izražaja u kvazi-studiji *Konkurentnost privrede Srbije*, čiju izradu je finansirala Narodna banka Srbije, a realizaciju obavio neki Jefferson Institute⁵⁰, angažujući, prema izjavi direktora Instituta Arona Presnala (Aaron Presnall), „tim najboljih srpskih ekonomista“.⁵¹

U toj kvazi-studiji ekstreman optimizam je izražen kada su bile u pitanju projekcije platnog bilansa i spoljnog duga za

⁵⁰ Vidi: Jefferson Institute. 2003. *Konkurentnost privrede Srbije*, Beograd: NBS, str. 4

⁵¹ On je tu kvalifikaciju dao u propratnom pismu, a tzv. makroekonomski tim činili su Stojan Stamenković, Davor Savin, Miladin Kovačević, Vladimir Vučković, Gordana Vukotić-Čotić, Marijana Maksimović i Ivan Nikolić, dok su u mikroekonomskom timu bili Gordana Petković, Jelena Kozomara, Predrag Bjelić, Kosovka Ognjenović, Aleksandra Branković, Iva Jovanović i Dejan Gajić.

period 2002-2010. godine koje su, što je vreme brzo pokazalo, bile „van prostora i vremena“. Ono što odmah pada u oči pri čitanju teksta ove „studije“ jeste često isticanje da je „ekonometrijskim analizama utvrđeno da nema signifikantne veze između izvoza i deviznog kursa (Jefferson Institute, *ibidem*). Vrlo sličan optimizam bio je prisutan i u radu Narodne banke Srbije pod nazivom „Održivost spoljnog duga Srbije“, koji je bio prihvaćen sredinom 2004. godine. U tom radu zauzet je stav da Srbija neće zapasti u dužničku krizu samo ako bude dobijala više novih kredita nego što će iznositi anuiteti po osnovu korišćenih kredita. Međutim, stvarnost je vrlo brzo demantovala opravdanost tog preteranog optimizma, pa je krajem iste godine u istoj ustanovi prihvaćena nova verzija rada pod istim naslovom, u kome je bilo manje, ali još uvek mnogo neopravdanog optimizma.⁵²

Na savetovanju ekonomista održanom sredinom aprila 2004. godine u organizaciji Naučnog društva ekonomista, u svom referatu sam ponovo, ogromnim brojem podataka dokazivao da je koncept reformi potpuno defektan i da se sve više pretvara u koncept „spržene zemlje“. Taj referat sam zaključio sledećom konstatacijom: „Potpuno mi je jasno da moje zalaganje (i zalaganje malog broja mojih kolega) za napuštanje „vizija“ koje je tim „vizionara“ kreirao pre tri godine i koje će čelnici stranke G-17 plus dalje forsirati – nema nikakve šanse da se brzo realizuje. I pored toga, smatram svojom patriotskom obavezom (ma koliko to zvučalo patetično) prema budućim generacijama da i dalje dokazujem da je ta „vizija“ usmerila Srbiju na stranputicu, da je njena primena već i do sada proizvela ogromne štete i da će se, u slučaju njene buduće dosledne primene, one samo uvećavati.

⁵² To i nije čudno ako se zna da su glavni autori tih radova bili matematičari koji su bili projektanti i u kvazistudiji *Konkurentnost privrede Srbije*, Stojan Stamenković i Miladin Kovačević (prim. aut)

Zbog toga će i ti „vizionari“ relativno brzo definitivno nestati sa političke scene Srbije, što neće biti šteta, ali će stanovništvo i privreda vrlo dugo osećati teške štetne posledice realizacije te „vizije“, a to je naša tragedija. (Kovačević, 2004: 138).

S obzirom na činjenicu da je suzbijanje inflacije i ostvarivanje stabilizacije bio prioritet za sve vlade i Narodnu banku, forsirana je politika visokih referentnih kamatnih stopa, što su koristile poslovne banke da pri kreditiranju privrede nameću vrlo visoke kamate, mada su pri tome i njihova pohlepa, kao i nemoć države da na njih utiče imale ne malu ulogu. Zbog toga, ali i zbog prihvaćene filozofije neoliberalizma i sve podcenjenje vrednosti stranih valuta, te zbog verovanja da će se to stanje moći dugo održati, zaduživanje preduzeća u inostranstvu od sredine tekuće decenije vrlo dinamično raste. Zbog sve većeg deviznog priliva po tom osnovu, kao i deviznog priliva po osnovu prodaje imovine stranim licima i sve većeg priliva doznaka naših radnika zaposlenih u inostranstvu, ali takođe i zbog sistematskog izvrđavanja države da brže servisira svoje *de iure* i *de facto* devizne obaveze⁵³, vremenom dolazi do sve veće deformacije ponude i tražnje deviza, pa ponuda znatno prevazilazi tražnju, zbog čega dinar postaje sve precenjeniji, što pored niza drugih šteta, ima za posledicu i olako zaduživanje u inostranstvu.

Na moju inicijativu, Naučno društvo ekonomista je organizovalo dva okrugla stola posvećena toj materiji. U maju 2004. godine to Društvo i Ekonomski fakultet u Beogradu, u saradnji sa Institutom za međunarodnu politiku i privredu, organizovali su okrugli sto na temu „Spoljna zaduženost SDG – stanje, perspektive, politika“, u kome je učešće uzelo 13

⁵³ Na primer, pri servisiranju stare devizne štednje nasleđenih a nereguliranih spoljnih dugova zemlje, posebno po osnovu nužnog obeštećenja naslednika nacionalizovane imovine koji žive u inostranstvu, a kojima se imovina njihovih predaka ne može vratiti u naturi (prim .aut)

ekonomista (vidi: Kovačević, Mladen 2004b).⁵⁴ Zbog nastavka vrlo dinamičnog rasta spoljnog duga i shvatanja da on postaje vrlo ozbiljan problem, Naučno društvo ekonomista u saradnji sa BK Univerzitetom u maju 2005. godine ponovo organizuje okrugli sto na temu „Spoljna zaduženost Srbije i pretnja dužničke krize“, na kome je učešće uzelo 11 ekonomista.⁵⁵

Kao uvodni referent na oba pomenuta okrugla stola ukazivao sam na ogromne rizike i probleme koji će nastati ako se nastavi praksa olakog zaduživanja. Svi ostali učesnici takođe su imali vrlo slične stavove. Nažalost, sve to nije imalo nikakav efekat, pa je spoljni dug, i pored otpisa oko 5.5 milijardi dolara, nastavio vrlo dinamičan rast, zbog čega se i stepen spoljne zaduženosti zemlje takođe vrlo dinamično povećavao.

Zvanične institucije i zvaničnici – samozvani „vizionari“ ekonomskih reformi – nisu poklanjali nikakvu pažnju svim tim nalazima i upozorenjima. Naprotiv, nipodaštavali su sve to, a pri tome su se posebno isticali tadašnji potpredsednik Vlade Srbije prof. Dr Labus i tadašnji ministar za finansije Dinkić. Tako su početkom 2006. godine, nakon donošenja odluke Pariskog kluba o otpisu preostale rate dogovorenog otpisa (oko 653 miliona dolara), obojica navedenih zvaničnika isticali su da je problem spoljnog duga rešen i da spoljni dug neće praviti nikakve političke probleme. Uz to, oni su tada izneli čitav niz neistina vezanih za spoljni dug kako bi uveličali svoj „najveći uspeh“⁵⁶ (o čemu je bilo reči u prethodnom delu ovog rada).

Zbog toga su zvanične institucije, a posebno vlade, NBS i zvaničnici još manju pažnju poklanjali problemu sve većeg

⁵⁴ Autorizovana izlaganja svih učesnika objavljena su u: *Ekonomski anali*, tematski broj, maj 2004 (prim. aut)

⁵⁵ Autorizovana izlaganja svih učesnika objavljena su u *Ekonomskim analima*, tematski broj, maj 2006.

⁵⁶ To je bilo naročito izraženo u autorskom tekstu Miroljuba Labusa u *Politici*, od 11. 02. 2006. i u razgovoru sa novinarom *Politike*, od 08. 02. 2006. godine.

spoljnog duga. Naprotiv, oni nastavljaju da taj problem ignorišu, a neki od njih, naročito Dinkić, iznose nebulozne planove o osetnom smanjenju spoljnog duga i stepenu spoljne zaduženosti Srbije (Dinkić, 2006a: 1-13).

Iz vrlo sumnjivih pobuda, Vlada Srbije je krajem 2006. godine donela odluku da prevremeno, tj. krajem 2006. i početkom 2007. godine vrati preostali dug MMF-u. Preostali dug prema MMF-u je zaista vraćen krajem 2006. i početkom 2007. godine, ali je ukupan dug nastavio da vrlo dinamično raste, pa je i pored otpisa 550 miliona dolara duga Kosovu i Metohiji prema Svetskoj banci (do čega je došlo 2008. godine), dostigao 32.7 milijardi dolara krajem 2009. godine ili, izraženo u evrima – 22.8 milijardi. Stepem spoljne zaduženosti se takođe vrlo dinamično povećava, pa je iznos otplata u 2009. godini iznosio oko 40% vrednosti izvoza robe i usluga, ili čak oko 11% BDP-a⁵⁷. Zvaničnici, kao i mnogi akademski ekonomisti i tzv. ekonomski analitičari prećutkuju ove vrlo nepovoljne odnose, jer oni pokazuju da je Srbija visoko zadužena zemlja. Naime, ako je iznos spoljnog duga na kraju konkretne godine za preko 2.2 puta veći od izvoza robe i usluga u toj godini, ili ako godišnji anuiteti po osnovu spoljnog duga prelaze 25% vrednosti izvoza robe i usluga, ili ako je njihov apsolutni iznos veći od vrednosti realnog prirasta BDP-a, onda je zemlja visoko zadužena, bez obzira koliki je odnos spoljnog duga i BDP-a. Posmatrano iz stručnog ugla, posebno je nedopustivo što u cilju „dokazivanja“ tvrdnje da je Srbija srednje zadužena zemlja, državne institucije, zvaničnici i niz akademskih ekonomista, koriste potpuno neupotrebljiv odnos spoljnog duga i BDP-a. Naime, u toj računici koristi se veličina BDP-a u tekućim cenama koji je zbog visoke inflacije ekstremno naduvan, pa se na taj način

⁵⁷ Pri tome, trebalo bi imati u vidu da se u toj računici koristi vrednost bruto domaćeg proizvoda u tekućim cenama, pa se ona deli sa precenjenom vrednošću dinara, te se tako po oba osnova ekstremno povećava, što znači da bi taj odnos, koji je i inače vrlo visok, bio još znatno viši (prim. aut)

dobijena veličina deli sa potcenjenom vrednošću evra (ili dolara), te se tako dodatno nerealno uvećava i ta virtuelna veličina deli sa veličinom spoljnog duga. Kao rezultat te kvazi-računice, oni zaključuju da Srbija nije visoko zadužena zemlja.

S obzirom na činjenicu da je realna vrednost dinara u periodu 2000-2005. godine vrlo dinamično rasla, Naučno društvo ekonomista je sredinom 2005. godine (na moj predlog) organizovalo okrugli sto na temu „Uzroci i posledice aprecijacije dinara“. U mom uvodnom referatu (Kovačević, 2005c: 139-164), kao i u referatima brojnih učesnika, a posebno Ljubomira Madžara (Madžar, 2005: 115-139) i Milana Kovačevića (Kovačević, 2005: 164-171), istaknute su ogromne štete od sve preecenjenije vrednosti dinara, a među njima se ističu:

- 1) ogroman rast uvoza robe i usluga;
- 2) destimulisanje izvoza robe i usluga;
- 3) enorman rast spoljnotrgovinskog deficita i deficita tekućeg računa platnog bilansa;
- 4) gušenje domaće proizvodnje;
- 5) rast nezaposlenosti;
- 6) destimulisanje štednje, a stimulisanje potrošnje, naročito uvoznih proizvoda široke potrošnje i uvoznih usluga;
- 7) destimulisanje investiranja i neracionalno investiranje;
- 8) neracionalna alokacija resursa;
- 9) deformacija cena, ponude i tražnje;
- 10) olako zaduživanje preduzeća u inostranstvu;
- 11) olako zaduživanje građana koji nisu ozbiljno shvatili rizik prihvatanja tzv. devizne klauzule;
- 12) bogaćenje uvoznika i sl.

Nažalost, zvaničnici nisu poklanjali nikakvu pažnju ni tim nalazima, pa je realna vrednost dinara nastavila da dinamično raste, tako da je po obračunu stručnih službi NBS-a, krajem septembra 2008. godine njegova realna vrednost bila čak za 110%

na višem nivou nego krajem 2000. godine⁵⁸, pa su otuda negativne ekonomske i socijalne posledice tog „čuda“ dostigle enormne razmere.

Tokom prvih osam godina novog veka, zvanične institucije, zvaničnici, brojni akademski ekonomisti i tzv. ekonomski analitičari uveličavali su rast BDP-a i perspektive njegovog rasta. To je naročito dolazilo do izražaja u prihvaćenim raznim strategijama.

Tako je, na primer, početkom 2006. godine objavljena *Strategija podsticanja i razvoja stranih ulaganja*,⁵⁹ u kojoj je za narednih deset godina obećana napredna Srbija, sa niskom stopom nezaposlenosti, višim životnim standardom nego u zemljama koje su nedavno primljene u Evropsku uniju, brz porast i udvostručenje BDP-a po glavi stanovnika. U istoj godini usvojena je *Nacionalna strategija privrednog razvoja* za period od 2006-2012. godine. Jedini predstavnik akademske ekonomske nauke, stalni savetnik brojnih premijera u periodu 1990-2010, prof. dr Jurij Bajec, isticao je da će Srbija u tom periodu ostvariti prosečnu stopu rasta BDP-a od čak 7 posto.⁶⁰ U finalnoj verziji te Strategije prihvaćeno je opredeljenje da će se u tom periodu ostvariti prosečna stopa rasta od 7%, dok je alternativna stopa od 5% označena kao „konzervativna“.⁶¹

Ove, kao i druge projektante, uopšte nije zabrinjavala činjenica da je stopa rasta BDP-a i pored sve obimnijeg priliva kapitala iz inostranstva imala tendenciju pada, pa je u 2008. godine iznosila samo oko 5%. Svi oni su prećutkivali da je taj rast bio više virtuelna nego realna kategorija, pogotovo kada se radi o nominalnom rastu BDP-a i *per capita* dohotku, o čemu sam

⁵⁸ Narodna banka Srbije, Statistički bilten, decembar 2008.

⁵⁹ Vidi: „Strategija podsticanja i razvoja stranih ulaganja“, u: *Glasnik Republike Srbije*, Beograd, 16. 03. 2006.

⁶⁰ *Privredni pregled*, 03. 07. 2006, str. 2.

⁶¹ Republički zavod za razvoj (2006) *Nacionalna strategija privrednog razvoja Srbije, 2006-2012*, Beograd, 2006.

detaljno pisao 2006. (vidi: Kovačević, 2006. i 2007.) (Kovačević, 2008a: 98-114). Oni su previdali ili su prećutkivali da je on bio praćen velikim brojem „minusa“, a među njima se ističu sledeći:

1) S obzirom na činjenicu da je u Srbiju (bez KiM) od početka 2001. pa zaključno sa krajem 2008. godine, po osnovu neto stranih kredita, neto tekućih transfera (pre svega, po osnovu doznaka), neto stranih investicija i donacija došlo preko 70 milijardi dolara – prosečna stopa rasta BDP-a od nešto preko 5% je vrlo skromna. Sâma činjenica da je njegov nivo u 2008. godini iznosio samo 52% nivoa iz daleke 1989. godine i da su veći zaostatak u odnosu na 1989. godinu imale samo tri zemlje u tranziciji, dovoljno govori o potpunom besmislu veličanja rasta BDP-a. S obzirom da je BDP Srbije u 2009. godini realno smanjen za 3 posto, proizilazi da je njegov nivo u toj godini jedva prešao 50% nivoa iz daleke 1989. godine što je samo po sebi krajnje zabrinjavajuće;

2) Oko 4/5 prirasta BDP-a ostvareno je u sferi usluga, pre svega trgovine, bankarstva, saobraćaja, prometa nekretnina i sl;

3) Rast BDP-a nije bio izvozno orijentisan, pa je po Svetskom ekonomskom forumu, izvoz robe i usluga u 2009. godini iznosio samo 20.9% BDP-a, zbog čega je Srbija po veličini tog koeficijenta bila tek na 115. mestu (od 139 zemalja, na koje skupa otpada oko 98% svetskog bruto proizvoda).⁶²

4) Skroman rast BDP-a bio je praćen ogromnim porastom deficita tekućeg računa platnog bilansa i ogromnim rastom spoljnog duga i stepena spoljne zaduženosti;

5) Rast tzv. realnog sektora, a posebno industrije, bio je vrlo skroman. Prema jednom istraživanju, u periodu 2000-2007. godine prosečna stopa rasta prerađivačke industrije Srbije iznosila je simboličnih 0.8% i po tom parametru Srbija je bila tek na 149.

⁶² Vidi: URL.<http://www.weforum.org> (Datum posete web stranice 09. 09. 2010.)

mestu od 184 zemlje (Zdravković, 2009: 11). Po tom istraživanju, njen udeo u stvaranju ukupnog BDP-a se smanjio sa 18.4% u 2000. godini na samo 14.2% u 2007. godini, i po tom procentu Srbija je pala sa 36. na 71. mesto. Takođe, nivo ukupne industrijske proizvodnje u 2008. godini bio je za 4% niži nego 1998. godine, a čak za 58% niži nego daleke 1989. godine. S obzirom na činjenicu da je njen obim u 2009. godini smanjen za oko 12 posto, proizilazi da je u toj godini bio za oko 15.5% niži nego 1998. godine i čak za 58% niži nego 1989. godine.

6) Broj nezaposlenih lica je znatno povećan poslednjih godina, a osetno je veći nego krajem 2000. godine, tako da će krajem 2010. godine i dostići 750.000 lica.

7) Kao što smo istakli na početku ovog rada, Srbija je u poslednje dve godine na rang-listi zemalja po konkurentnosti pala sa 85. na 96. mesto (od 139 zemalja) i ispred nje su se našle čak i Crna Gora, Makedonija, pa čak i Namibija, Ruanda, Trinidad i Tobago, Gambija, Gruzija, Šri Lanka i Albanija (Zdravković, 2009: 11);

8) U proteklih gotovo deset godina, razlike u nivou razvijenosti između regiona drastično su povećane;

9) Veliki deo društvene imovine najboljih preduzeća u

Srbiji otišao je u vlasništvo stranih kompanija i stranih banaka.

Vrlo teška ekonomska kriza privremeno se ublažavala novim zaduživanjima kod međunarodnih finansijskih institucija, stranih poslovnih banaka i nekih država. Međutim, ako se najveći deo tih novih kredita potroši za odbranu još uvek precenjenog valutnog kursa dinara ili preko budžeta, postavlja se pitanje opravdanosti njihovog uzimanja, kako sa ekonomske tako i sa moralne strane. Takođe, postavlja se pitanje da li je moralno da se pored postojećeg ogromnog spoljnog duga uzimaju novi krediti u visokom iznosu i da se ti dugovi prenesu na buduće generacije.

Kao što sam više puta istakao, za mene je pravno, ekonomski i društveno neprihvatljiva prodaja Telekom-a i drugih preostalih dobrih državnih i društvenih preduzeća, pogotovo u uslovima svetske ekonomske krize, jer bi se njihovom eventualnom prodajom ostvario nizak prihod. I da ponovim mudrost starih latina – „Uvek misli o kraju“. Obećanja koja daju zvaničnici, neki podobni ekonomisti, odnosno ekonomski savetnici zvaničnika i tzv. ekonomski analitičari o tome da će se u narednim godinama rast BDP-a dinamično povećavati nemaju nikakvu realnu osnovu. Lako je reći i obećati da će se izvoz, strane direktne investicije i investiranje dinamično povećavati, te da će se Srbija po konkurentnosti privrede za dve godine pomeriti na 70. mesto,⁶³ itd – ali je jasno da ta obećanja nemaju nikakvu realnu osnovu.

Kada se razmatra „kritika kritika“, kako prof. Madžar karakteriše svoj obiman rad u ovom časopisu, posebnu pažnju zaslužuje njegova sledeća kritika: „Neka na kraju bude istaknuta jedna krupna kontradikcija u masi napisa, u njihovom preovlađujućem broju, u kojima se vlast kritikuje sa posebnom žestinom. Biće da nije slučajno da su svi ti kritičari – trenutno u sećanje ne dolazi ni jedan izuzetak – istovremeno i predani analitičari tržišnih otkaza i veliki skeptici, kada su u pitanju dometi spontanih procesa u privredi. S druge strane, oni nastupaju kao vatreni zagovornici državne intervencije. Šta je protivrečnije nego tražiti i čak očekivati da država (najzad!) iz samog temelja preokrene svoje (naopake!), obrasce delovanja i po kratkom postupku otkloni pogubne tržišne projekte, a s druge strane vrlo

⁶³ Tako je 29. marta tekuće godine predsednik Nacionalnog saveta za konkurentnost, Božidar Đelić, rekao da je to cilj Srbije (vidi: Đelić, Božidar. 2010. Intervju. u: listu *Korak*, Beograd: Privredna komora Srbije, april, br. 58)

detaljno i možda sa nekom gorkom nasladom razrađivati promašaje u toj politici i metodično dokazivati da je ona kumovala aktuelnoj nepovoljnoj situaciji koju kritičari bez naročite zadržke i makar ograničene kvalifikacije karakterišu kao (opšte)društvenu kataklizmu“ (Madžar, 2009: 67). U skladu sa svojim neoliberalnim ubeđenjem, Madžar kaže: „Ekonomisti sa većom verom u efikasnost tržišta i sa ogromnom nevericom u društvenu racionalnost državne intervencije traže od države da (najzad dobro) radi ono za šta je pozvana i specijalizovana, što društvu *samo ona* može da pruži. To je izgradnja i razvijanje pravnog poretka, jačanje sudstva, zaštita ugovora i bespoštedno isterivanje finansijske discipline“, pa se tako raširene i popularne kritike države mogu okarakterisati kao „naučno neutemeljene“ (Madžar, *ibidem* 28). I ove njegove konstatacije su, najblaže rečeno, neprihvatljive, pogotovo one koje govore da su kritičari države i Vlada u Srbiji u logičkoj kontradikciji. Možemo se složiti sa njegovim navođenjem četiri oblasti u kojima država ima monopol. Međutim, smatram da je ta njegova konstatacija samo knjiška. Ne sporim da u tim oblastima u svakoj zemlji, pa i u Srbiji, država mora imati isključivu moć regulisanja. Međutim, Madžar zanemaruje da se Srbija odlučila za tranziciju iz socijalističkog u kapitalistički sistem i da je samim tim ona morala imati niz aktivnosti koje stare kapitalističke zemlje nemaju. Prvo, mora se kreirati optimalan model te tranzicije. Iz tekstova Madžara koji se odnose na ovu materiju stiče se utisak da on veruje da je jedini prihvatljiv model onaj koji se zasniva na ekstremnom neoliberalizmu, odnosno tzv. Vašingtonskom konsenzusu koji je potpuno prihvatio i MMF, jer je bio akter tog Sporazuma. Spadam u one malobrojne ekonomiste koji su od 2001. godine bili žestoki kritičari tog modela. Ali, zavisno ili nezavisno od toga, država u tranziciji mora prihvatiti i realizovati optimalan model privatizacije što, nažalost, po mom, ali takođe i po mišljenju mase akademskih ekonomista, nije bio slučaj kada je reč o Srbiji. Država koja jedino realizuje privatizaciju mora

maksimalno racionalno trošiti sredstva dobijena po tom osnovu, što nije bio slučaj u Srbiji, jer država nije usmerila ta sredstva u investicije, već u potrošnju. U procesu privatizacije svaka država mora kreirati i realizovati optimalnu spoljno-trgovinsku politiku, odnosno liberalizaciju uvoza što, nažalost, takođe nije bio slučaj sa SR Jugoslavijom, odnosno Srbijom (o čemu je već bilo reči u tekstu). Svaka država u tranziciji mora krajnje racionalno upravljati spoljnim dugom i u skladu sa tim maksimalno voditi računa o prihvatljivom stepenu spoljne zaduženosti, što, opet, nije bio slučaj sa Srbijom. U procesu privatizacije država dolazi do nemalog iznosa sredstava, a posebno deviznih sredstava, te ih mora krajnje racionalno koristiti, što u Srbiji nije bio slučaj, jer su sredstva iz NIP-a često usmeravana ne na bazi ekonomskih, već partijskih kriterijuma (o čemu je delimično već bilo reči). Ili, pošto se privatizacija nije mogla obaviti u kratkom roku, jer se tzv. „šok terapija“ pokazala kao potpuni promašaj, država je morala obezbediti vrhunske menadžerske timove koji će rukovoditi državnim, javnim i društvenim preduzećima. Na opštu žalost, u slučaju države Srbije ni to se nije desilo, jer je pri izboru menadžmenta u tim preduzećima umesto stručne podobnosti prednost data političkoj podobnosti.

Svaka bivša socijalistička zemlja koja se opredelila za tranziciju morala je doneti zakon o denacionalizaciji, odnosno restituciji, a država Srbija to još nije učinila. U skladu sa prethodno navedenim, u svim zemljama u tranziciji pojavljuje se problem deformacije ponude i tražnje deviza, što stvara uslove za precenjivanje vrednosti nacionalne valute. Da se to ne bi dogodilo, svaka država u tranziciji mora voditi ekonomsku politiku i preduzimati takav skup mera kako bi se podjednako u kratkom i u dugom roku vodila politika, realne, (?) pa čak i politika podcjenjene vrednosti nacionalne valute. Država Srbija je i u toj oblasti potpuno omanula, te je otuda realna vrednost dinara krajem septembra 2008. godine, verovali ili ne, bila za 110% na višem nivou nego krajem 2000. godine, tako da je to ostavilo

teške ekonomske i socijalne posledice jer je, nadopunjeno naglom i preteranom liberalizacijom uvoza, ostavilo efekat „spržene zemlje“. Gotovo sve bivše socijalističke zemlje, pa tako i Srbija, imale su ogroman broj monopola u momentu odluke da krenu u tranziciju, te su otuda u cilju kreiranja tržišne privrede morale stvarati konkurenciju, tj. smanjivati monopolisanost domaćeg tržišta. Srbija je i tu potpuno „zakazala“, što dokazuje najnoviji nalaz Svetskog ekonomskog foruma o stepenu monopolizacije na domaćem tržištu, prema kome se, verovali ili ne, iza Srbije nalazila samo jedna zemlja od ukupno 139 zemalja na rang-listi.⁶⁴ U vezi sa tim, država uopšte, a posebno zemlja u tranziciji, mora učiniti sve što je u njenoj moći da se poveća efikasnost antimonopolske politike. Ni to nije bio slučaj sa Srbijom, pa su na rang-listi tog Forumu, u lošijem položaju bile samo dve zemlje u tom domenu. Takođe, sve zemlje koje su krenule u tranziciju imale su vrlo visok stepen administriranja i tzv. papirologije, tako da su se trudile da u toj oblasti učine što veći napredak. Prethodne Vlade Srbije vrlo malo su učinile da se unapredi stanje u toj oblasti. Aktuelna Vlada je pre dve godine obećala tzv. „giljotinu propisa“. Rezultat tog obećanja je da je Srbija na rang-listi Svetskog ekonomskog foruma simbolično popravila svoju poziciju po tom obeležju, tako da se nalazi tek na 131. mestu, drugim rečima, samo osam zemalja nalazi se u gorjoj situaciji od Srbije. U cilju kvalitetnog održivog razvoja privrede, a naročito zarad unapređenja vrlo loše strukture izvoza, države zemalja u tranziciji moraju obezbediti što viši nivo sredstava za razvoj naučno-istraživačkog rada. Pojedine zemlje, poput Kine, Češke Republike, Slovenije i dr, imale su vrlo zapažene rezultate u toj sferi što, nažalost, nije bio slučaj sa Srbijom, jer je ona u periodu od 2001. do 2009. godine za tu delatnost izdvajala samo 0.34% BDP-a, što je manje nego u nizu ekstremno nerazvijenih zemalja

⁶⁴ Vidi: URL: <http://www.weforum.org> (datum posete stranice: 10.10.2010)

Azije i Afrike (The World Bank, 2010: 340-342). Poznato je da zemlje u tranziciji imaju nerazvijene razne nužne a važne institucije, te da se međusobno puno razlikuju u performansama koje su postigle u toj oblasti. Nažalost, Srbija i tu, najblaže rečeno, postiže vrlo skromne rezultate, što je posledica slabosti vlada, slabosti političkog sistema, negativne selekcije kadrova na svim nivoima, krize Parlamenta, krize Vlada, krize nepoverenja i niza drugih faktora o kojima je bilo reči na početku ovog rada.

I na kraju, postavlja se pitanje zašto je Srbija vrlo malo napredovala, ako je uopšte napredovala, u regulisanju oblasti koje prof. dr Madžar navodi? Zašto je učinjeno tako malo i zašto je ona još uvek daleko od pojma pravne države?

S obzirom na sve prethodno navedeno, država i neke institucije nisu radile ono što su morale, a često su radile ono što nije trebalo, a i to što su radile bilo je pogrešno ili slabo. I to je dominantan razlog moje žestoke kritike i kritike malobrojnog skupa ekonomista. Vrlo sam iznenađen što prof. dr Madžar smatra da mi padamo u neku kontradikciju. Ne mogu se složiti sa njegovom često isticanom tvrdnjom da su pomenuti problemi posledica vrlo teške upravljivosti državom, niti sa tvrdnjom da smo mi kritičari – „utopisti“. Shvatam da su brojna ograničenja u Srbiji vrlo teška, ali nikako se ne bih mogao složiti da se zbog toga ništa ozbiljnije ne može postići. Uvek sam smatrao, pa i pri pisanju kritičkih tekstova, da je moja profesionalna, pa i moralna i patriotska obaveza, da kritikujem koncept reformi i mere ekonomske politike koji su zemlju doveli do teške ekonomske i društvene krize.

Iako znam da je u uslovima narkomanske zavisnosti Srbije od stranog kapitala, pre svega od onog iz međunarodnih finansijskih institucija, to teško izvodljivo, još jednom ponavljam da bi Srbija, poput Kine, Poljske, Slovenije i Bocvane, trebalo da formira tim najuglednijih naučnih radnika, kako onih koji žive u Srbiji, tako i onih koji žive u inostranstvu ali su rođeni u Srbiji, koji bi uradio viziju budućeg društvenog i ekonomskog sistema, a

koja bi se nakon svestranog razmatranja usavršila, potom usvojila konsenzusom u Parlamentu i na kraju dosledno realizovala. U protivnom, Srbija će se sve više pretvarati u državu očajnog staračkog stanovništva što je, jednostavno, nedopustivo.

Ako već i vrapci na grani znaju da je korupcija dostigla najviši nivo, posebno u strankama (a sudeći po pokazateljima Svetskog ekonomskog foruma, to je najveća prepreka za razvoj biznisa u Srbiji) – teško da postoji osoba koja ne veruje da su u to umešani i „najbolji među nama“, jer se gotovo svi od njih nalaze u vrhovima ili na sâmom vrhu vladajućih stranaka, ili se, pak, nalaze na najvažnijim mestima kada su u pitanju javne nabavke. Na kraju, u proteklih deset godina bilo je vrlo mnogo velikih afera, počev od privatizacije Sartida, preko Knjaza Miloša, „Mobtela“ itd., pa sve do Nacionalne štedionice, tzv. kiparskih para i sl. – u kojima su pominjani ti samozvani „vizionari“ ekonomskih reformi („najbolji od nas“) – ali nijedna afera nije rasvetljena do kraja, već su gurane „pod tepih“, pa se može posumnjati da je neko sa vrha, a moguće i neki od „najboljih“, uticao da se one zataškaju. Na kraju, iako Revizorska komisija iz samo njoj poznatih (ali sumnjivih) razloga nije kontrolisala finansijsko poslovanje svih ministarstava, zapanjujuće je koliko je u Vladi, kao i u onim ministarstvima čije je poslovanje samo delimično analizirala, našla kršenje zakona, pa i kriminal. Krajnje su sumnjivi motivi bivših vlada, pa i aktuelne Vlade zašto se Revizorska komisija nije kadrovski oformila i materijalno obezbedila kako bi mogla obaviti kontrolu finansijskog poslovanja svih ministarstava, državnih ustanova i javnih preduzeća. Da je to učinjeno, pokazalo bi se da je u 2009. godini bilo na hiljade nepravilnosti, neodgovornog trošenja državnih para, te je otuda verovatno da su među krivcima koji su umešani u te prekršaje bili neki, a moguće i svi oni koje prof. Madžar svrstava u „najbolje među nama“.

Zaključak

Na osnovu svega iznetog, jasno je da je Srbija zbog potpuno pogrešnog koncepta privrednih reformi od početka 2001. pa zaključno sa poslednjim kvartalom 2008. godine prosto srljala u tešku ekonomsku krizu, koja je uz to pojačavala tešku društvenu krizu. U tom periodu ostvaren je vrlo skroman rast BDP-a, ali je on bio praćen vrlo velikim brojem problema i slabosti koji su pokazivali da se Srbija na kraju tog perioda nalazila u dubokoj ekonomskoj krizi. Među tim pokazateljima posebno su se isticali sledeći:

- 1) ogroman spoljni dug i vrlo visok stepen spoljne zaduženosti (meren odnosom otplata i BDP-a);
- 2) ogroman deficit tekućeg računa platnog bilansa;
- 3) ogroman spoljnotrgovinski deficit;
- 4) ogroman uvoz koji je velikim delom ugušio industriju, a delom i poljoprivredu;
- 5) pad konkurentnosti privrede;
- 6) sve veća razlika u razvijenosti regiona;
- 7) narkomanska zavisnost od stranog kapitala;
- 8) sve veća demografska kriza i kriza ljudskog kapitala;
- 9) vrlo visok nivo nezaposlenosti. itd.

A kada je u takvom bolesnom stanju privrede Srbije nastupila svetska ekonomska kriza – domaća kriza se dodatno pojačala.

Negativni efekti svetske ekonomske krize ispoljili su se preko smanjenja izvoza (u 2009. godini), a usled toga i preko smanjenja industrijske proizvodnje, te preko smanjenja tzv. stranih direktnih investicija i deviznih tekućih transfera (pre svega, doznaka). Međutim, zvaničnici i mnogi ekonomski analitičari prećutkuju činjenicu da je Srbija takođe imala i koristi od svetske ekonomske krize, kako zbog drastičnog pada cena

nafte i niza drugih važnih sirovina koje ona uvozi (što je imalo za rezultat znatno smanjenje uvoza), tako i po osnovu zapadanja poljoprivrede u krizu u nizu zemalja, i po tom osnovu veoma izraženog rasta njihovih cena na svetskom tržištu, a otuda i znatnog povećanja izvoza poljoprivredno-prehrambenih proizvoda. Sve u svemu, Srbija nije zapala u tešku ekonomsku krizu zbog svetske ekonomske krize, već pre svega zbog pogrešnog koncepta reformi koji, kao što reče nobelovac Stiglic prošle godine, ima vrlo ozbiljnu sistemsku grešku, ili kako sam od 2001. godine naovamo dokazivao – konstrukcionu grešku. Zbog svega toga, neodgovorne su i vrlo štetne priče zvaničnika, te „najboljih“ i „eminentnih“ ekonomista da je Srbija izašla iz ekonomske krize i da zbog toga sledi njen brz oporavak i visok rast BDP-a, što je naročito došlo do izražaja u radu *Postkrizni model ekonomskog rasta i razvoja Srbije 2011-2020*, kao i u *Strategiji razvoja Srbije 2011-2020*, koji je sredinom decembra usvojila Demokratska stranka.

Literatura

1. O.T. Bogomolov. 2000. *Moja prehodnog vremeni*. Moskva: *Ekonomika*
2. Cvetković, Mirko i Vlahović, Aleksandar. 2004. „Iskustva procesa privatizacije u Srbiji“, u: zbornik referata *Strategija i efekti reformi u Srbiji*. časopis *Ekonomski anali*, tematski broj, april
3. Centar za ekonomska i politička istraživanja. 2009. *Izveštaj*. citirano prema: *Ekonomski pregled*, 7. oktobar
4. Dinkić, Mladen. 2002. „Mehanizmi za podsticanje izvoza u uslovima makroekonomske stabilizacije“, u *Ekonomski anali*, tematski broj, oktobar 2002, str 65-71.
5. Dinkić, Mladen. 2002a. „Monetarna politika i reforma bankarskog sistema –rezultati u 2001. i planovi za 2002.“, u: zbornik *Ekonomska politika 2001/2002*, Beograd: *Ekonomski anali*. Ekonomski fakultet, tematski broj, januar

6. Dinkić, Mlađan. 2002b. „Replika na izlaganje M. Kovačevića i Lj. Madžara“, u: zbornik *Ekonomska politika 2001/2002, Ekonomski anali*. Beograd: Ekonomski fakultet, tematski broj, januar
7. Dinkić, Mlađan. 2006a. Intervju: „Igramo utakmicu do kraja“, u: *Vreme*. Beograd: NP Vreme, 31. avgust, br. 817
8. Dinkić, Mlađan. 2006b. Intervju. u: *Politika*. Beograd: Politika, 9. septembar
9. Dinkić, Mlađan. 2008. Intervju. u: *Privredni pregled*. Beograd. 3-5. oktobar
10. Dinkić, Mlađan. 2009a. Intervju. u: *NIN*. Beograd, 31. decembar
11. Dinkić, Mlađan. 2009b. Intervju. u: *Politika*. Beograd: Politika, 4. mart
12. Dinkić, Mlađan. 2008. Intervju. u: *Privredni pregled*. Beograd. 3-5. oktobar
13. Dinkić, Mlađan. 2010. Intervju. u: *Privredni pregled*. Beograd. 19. januar
14. Dušanić, Jovan B. 2001a. *Tranzicija – velika šansa, ali i opasna zamka*. Beograd: Nikola Pašić
15. Dušanić, Jovan B. 2001b. „Jugoslovenska privreda na početku trećeg milenijuma“, u: *Finansije*, broj 1-2
16. Dušanić, Jovan B. 2002. „Srbija na dobrom (reformskom) putu ili ne?“, u: zbornik radova *Tekuća privredna kretanja i opcije ekonomske politike za 2003. Ekonomski anali*. Beograd: Ekonomski fakultet, tematski broj, decembar
17. Dušanić, Jovan B. 2004. „Monetarni i tržišni fundamentalizam“, u: *Politika*. Beograd: Politika
18. Dušanić, Jovan B. 2008. *Bečarska ekonomija*. Beograd: Beogradska poslovna škola
19. Dušanić, Jovan B. 2010. *Destrukcija ekonomije* (knjiga I). Beograd
20. Đelić, Božidar. 2002. „Srednjoročna ekonomska vizija i glavne smernice ekonomske politike za 2002.“, u:

Ekonomski anali. Beograd: Ekonomski fakultet, tematski broj

21. Đelić, Božidar. 2006. *Kada će nam biti bolje.* Beograd: Službeni glasnik/B92
22. Đelić, Božidar. 2008. Intervju, u: *Razgovori 2007-2008.* Beograd: *Politikin poslovni klub*, jun 2008
23. Đelić, Božidar. 2010. Intervju, u: *Politika.* 03.06.2007.
24. Đelić, Božidar. 2010. Intervju, u: list *Korak.* Beograd: Privredna komora Srbije, april br. 58.
25. Galbrajt, Džejms. 2009. Intervju za zagrebački *Globus* koji je preneo beogradski nedeljnik *NIN.* Beograd: *Politika*, 16. 04. 2009, str. 8
26. Grečić, Vladimir. 2010. „Ljudski kapital u funkciji unapređenja izvoza Srbije“, u: zbornik radova *Kako povećati konkurentnost privrede i izvoza Srbije.* Beograd: Naučno društvo ekonomista, Akademija ekonomskih nauka i Ekonomski fakultet u Beogradu
27. Horvat, Branko. 2002. *Kakvu državu imamo, a kakvu državu trebamo.* Zagreb: Prometej
28. Jefferson Institute. 2003. *Konkurentnost privrede Srbije.* Beograd: NBS
29. Klajn, Naomi. 2009. *Doktrina šoka.* Beograd: RDP B92, Samizdat B92
30. Kolodko W. Grzegorz. 2000. *From Shock to Therapy – The Political Economy of Postsocialist Transformation.* Oxford: Oxford University Press
31. Kovačević, Mladen 1991. „Ekonomska katastrofa je naša stvarnost i neposredna budućnost“, uvodni referat za savetovanje na Brionima, u: zbornik *Privredna kretanja i mere ekonomske politike.* Beograd: Savez ekonomista i Naučno društvo ekonomista
32. Kovačević, Mladen 1998. „Ekonomski odnosi sa inostranstvom i tranzicija jugoslovenske privrede“ (uvodna studija za savetovanje u organizaciji Naučnog društva ekonomista Jugoslavije). u: zbornik *Ekonomski odnosi sa inostranstvom i tranzicija jugoslovenske privrede*

33. Kovačević, Mladen 2001b. „Stanje i osnovi strategije ekonomsko-finansijskih odnosa sa inostranstvom”, u: zbornik *Ekonomsko-finansijski odnosi sa inostranstvom u funkciji obnove i razvoja privrede*. Beograd: Naučno društvo ekonomista, Ekonomski fakultet u Beogradu i Akademija ekonomskih nauka, septembar
34. Kovačević, Mladen 2002a. „Efekti postojeće politike valutnog kursa i liberalizacije uvoza“, u: zbornik *Ekonomska politika 2001/2002, Ekonomski anali*. Beograd: Ekonomski fakultet, tematski broj
35. Kovačević, Mladen 2002b. „Pokazatelji o ekonomsko-finansijskim odnosima sa inostranstvom u periodu januar-avgust 2002. godine – replike na referat i izlaganje guvernera M. Dinkića“, *Ekonomski anali*, tematski broj, oktobar, str. 96-103
36. Kovačević, Mladen 2002c. „Holandski virus i među nama“, u: *Privredni pregled*. Beograd: novembar, br. 2-4
37. Kovačević, Mladen 2002d. „Nužnost napuštanja dosadašnjeg koncepta ekonomske politike“ (zbornik radova *Ekonomska politika u 2003. godini*). u: *Ekonomski anali*. Beograd: Ekonomski fakultet, tematski broj, decembar
38. Kovačević, Mladen 2003. „Izgledi i podsticajne mere za strana ulaganja u Srbiji i Crnoj Gori” (uvodni referat na Okruglom stolu u organizaciji Naučnog društva ekonomista i Instituta za međunarodnu politiku i privredu) u: *Ekonomski anali*. Beograd: Ekonomski fakultet, tematski broj, april.
39. Kovačević, Mladen 2004a. „Efekti reformskog koncepta ekonomske politike u protekle tri i po godine“ (zbornik referata *Strategija i efekti reformi u Srbiji*), u: *Ekonomski anali*. Beograd: Ekonomski fakultet, tematski broj, april
40. Kovačević, Mladen 2004b. „Spoljna zaduženost Srbije i Crne Gore“ (uvodno izlaganje na Okruglom stolu na temu: „Spoljna zaduženost Srbije i Crne Gore: stanje, perspektive, politika“), u: *Ekonomski anali*, Beograd: Ekonomski fakultet, tematski broj

41. Kovačević, Mladen 2004c. „Dugoročne tendencije, stanje i ograničavanja rasta konkurentnosti privrede i izvoza Srbije“ (uvodni referat na savetovanju na temu: „Ekonomsko-finansijski odnosi sa inostranstvom – Konkurentnost privrede i izvoza“), u: *Ekonomski anali*. Beograd: Ekonomski fakultet, tematski broj
42. Kovačević, Mladen 2004d. „Nužnost napuštanja postojeće spoljnotrgovinske politike i valutnog kursa“ (zbornik referata sa savetovanja na temu: „Ekonomske politike i razvoj 2004/2005. godine“), u: *Ekonomski anali*. Beograd: Ekonomski fakultet, tematski broj.
43. Kovačević, Milan. 2005. „Da li je dinar na ispravnom putu“, u: *Ekonomska misao*, Beograd: br. 3-4 (str. 164-171)
44. Kovačević, Mladen. 2005a. „Nepodnošljiva lakoća zaduživanja“, u: *Politika*. Beograd: Politika, 11. mart
45. Kovačević, Mladen. 2005b. „Rizici daljeg olakog zaduživanja Srbije u inostranstvu“ (uvodni referat na Okruglom stolu na temu: „Spoljna zaduženost Srbije i pretnja dužničke krize“), u: *Ekonomski anali*. Beograd: Ekonomski fakultet, tematski broj, maj
46. Kovačević, Mladen. 2005c. „Uzroci i posledice aprecijacije dinara“, u: *Ekonomska misao*, Savez ekonomista Srbije, br. 3-4
47. Kovačević, Mladen. 2006. „Stanje i perspektive privrede Srbije“ (uvodna studija za savetovanje u organizaciji Instituta ekonomskih nauka i Bankarske akademije), u: zbornik radova *Stanje i perspektive privrede Srbije*
48. Kovačević, Mladen. 2007a. „Aktuelni problemi ekonomsko-finansijskih odnosa sa inostranstvom“, u: zbornik radova *Ekonomsko-finansijski odnosi sa inostranstvom*. Beograd: Ekonomski fakultet u Beogradu
49. Kovačević, Mladen. 2007b. „Spoljni dug i stepen spoljne zaduženosti Srbije“, u: *Nova srpska politička misao*. Beograd: IIC NSPM, br. 3/4
50. Kovačević, Mladen. 2008a. „Realne i virtuelne performanse privrede Srbije u periodu 2000-2007. godine“, u: zbornik *Tekuća privredna kretanja*,

ekonomska politika i strukturne promene u Srbiji 2007/2008. godine. Beograd: Naučno društvo ekonomista, Akademija ekonomskih nauka i Ekonomski fakultet u Beogradu

51. Kovačević, Mladen. 2008b. „Trendovi, stanje i perspektive ekonomsko-finansijskih odnosa Srbije sa inostranstvom“, u: zbornik *Ekonomsko-finansijski odnosi sa inostranstvom – aktuelna pitanja i perspektive.* Beograd: Naučno društvo ekonomista, Akademija ekonomskih nauka i Ekonomski fakultet u Beogradu
52. Kovačević, Mladen. 2009a. „Uzroci i posledice svetske ekonomske krize i efekti na Srbiju“ (uvodno izlaganje na savetovanju u Institutu za međunarodnu politiku i privredu), u: *Ekonomska diplomatija.* Beograd: Institut za ekonomsku diplomatiju, br. 1-2/3-4
53. Kovačević, Mladen. 2009b. „Uzroci dramatičnog stanja u realnom sektoru privrede Srbije“ (zbornik radova *Ekonomska kriza i realni sektor privrede Srbije*), u: *Ekonomski vidici.* Beograd: Društvo ekonomista Beograda, br. 2
54. Kovačević, Mladen. 2009c. „Ekonomsko-finansijski odnosi Srbije sa inostranstvom – Nužnost nove strategije“, u: zbornik radova *Ekonomsko-finansijski odnosi Srbije sa inostranstvom – nužnost nove strategije.* Beograd: Naučno društvo ekonomista, Akademija ekonomskih nauka i Ekonomski fakultet u Beogradu, oktobar
55. Kovačević, Mladen. 2010a. „Privatizacija u začaranim krugovima“, u: zbornik radova *Kraj privatizacije – posledice po razvoj i zaposlenost.* Beograd: Institut ekonomskih nauka
56. Kovačević, Mladen. 2010b. „Uzroci niskog nivoa i pada konkurentnosti Srbije“, u: zbornik *Kako povećati konkurentnost privrede i izvoza Srbije.* Beograd: Naučno društvo ekonomista, Akademija nauka i Ekonomski fakultet u Beogradu, oktobar
57. Kovačević, Mladen. 2010c. „Privatizacija u začaranim krugovima“, u: zbornik *Kraj privatizacije – posledice po ekonomski razvoj i nezaposlenost u Srbiji.* Beograd:

Institut ekonomskih nauka, Beogradska bankarska akademija i Savez samostalnih sindikata Srbije

58. Krugman, Pol. 2009. „Spor i težak put ekonomske obnove“, u: *NIN*. Beograd: Politika, 24. 09. 2009, str. 28-29
59. Labus, Miroljub. 2002. „Elementi ekonomske politike u 2002. godini“, u: zbornik *Ekonomska politika 2001/2002*. Beograd: *Ekonomski anali*, tematski broj, januar
60. Labus, Miroljub. 2004. Intervju u časopisu Privredne komore Srbije *Korak*, februar-mart
61. Labus, Miroljub. 2006a. „Ekonomska stvarnost Srbije i izazovi za 2006. godinu“, u: zbornik referata *Ekonomska politika u 2006. godini*. Beograd: Naučno društvo ekonomista i Ekonomski fakultet
62. Labus, Miroljub. 2006b. Autorski tekst u listu *Politika*. Beograd: Politika, 11. 02. 2006
63. Labus, Miroljub. 2006c. Intervju u listu *Politika*. Beograd: Politika, 08.02. 2006
64. Madžar, Ljubomir. 2002. „Politika deviznog kursa, alternativa i dileme“, u Zborniku *Ekonomska politika 2001/2002, Ekonomski anali*, tematski broj, januar 2002, str. 195-207
65. Madžar, Ljubomir. 2002b. „Dodatne varijacije na temu Politika deviznog kursa“, u: *Ekonomski anali*, tematski broj, Beograd, oktobar
66. Madžar, Ljubomir. 2005. „Voznesenije dinara“, u: *Ekonomska misao*. Beograd: Savez ekonomista Srbije, br. 3-4
67. Madžar, Ljubomir 2009. „Dometi ekonomske politike u svetlu institucionalnih ograničenja“, u: *Glasnik za društvene nauke*. Beograd: Fakultet za trgovinu i bankarstvo Alfa Univerziteta, br. 1
68. OECD Economic Surveys, Federal Republic of Yugoslavia. Paris: november 2002
69. Polanyi, Karl. 1944. *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time*. College of Arts and Sciences, University of Tennessee

70. Polanji, Karl. 2003. *Velika transformacija: politička i ekonomska ishodišta našeg vremena*. Beograd: Filip Višnjić
71. Republički zavod za razvoj. 2006. *Nacionalna strategija privrednog razvoja Srbije 2006-2012*. Beograd: Vlada Republike Srbije
72. Ribnikar, Ivan. Intervju u: *Politika* od 30. 09. 2002
73. Ribnikar, Ivan. Intervju u: *Politika*, od 14. 10. 2002
74. Sekulović, Marko. 2002. „Reforma države – uslov uspešne tranzicije“, u: *Ekonomski anali*. Beograd
75. Sekulović, Marko. 2004. *Ogledi o tranziciji*. Niš
76. Stamenković, Stojan; Dragutinović, Dijana; Arsić, Miloško i Živković, Boško. 2001. „Ekonomska politika u 2001. godini u okviru programa oporavka i tranzicije privrede SRJ“, u: zbornik radova *Privredna kretanja i ekonomska politika 2001*. Beograd: Ekonomski anali, tematski broj, april
77. Spens, Michael and Solow, Robert. 2008. *The growth Report: Strategies for Sustained Growth and Inclusive Development*, US Washington
78. Stiglic, Džozef. 2001a. Intervju u: *Ekonomist magazin*. Beograd: Ekonom: east Media Group, 12. mart 2001
79. Stiglitz, Joseph. 2001b. „IMF’s Four Steps to Damnation“, u: *The Observer*. London: Guardian Media Group, 29. 04. 2001
80. Stiglic, Džozef. 2001c. „Zamke prebrze privatizacije“, u: *Politika*. Beograd: Politika 15. 10. 2001, str. 14
81. Stiglitz, Joseph. 2002. *Globalization and Its Discontents*. New York: W. W. Norton & Company
82. Stiglic, Džozef. 2002. *Protivrečnosti globalizacije*. Beograd: SBM – X
83. Stiglic, Džozef. 2009. Intervju, u: *NIN*. Beograd: Politika, 04. 12. 2009, str. 30
84. Stiglic, Džozef. 2009. Izlaganje na Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija, u: *Politika*. Beograd: Politika, 27. 06. 2009, str.
85. „Strategija podsticanja i razvoja stranih ulaganja“, u: *Glasnik Republike Srbije*, Beograd: 16. 03. 2006

86. Svetska banka. 2004. *Republika Srbija – Program za ekonomski rast i zapošljavanje*, Izveštaj broj 29258 Yu, 6. decembar
87. The World Bank. 2010. *World Development Indicators*
88. World Economic Forum. 2009. *The Global Competitiveness Report 2009-2010*. New York, Geneva
89. World Economic Forum. 2010. *The Global Competitiveness Report 2010-2011*. New York, Geneva
90. Zdravković, Miroslav. 2009. Intervju u listu *Politika*. Beograd: *Politika* 19. 11. 2009

URL:<http://www.imf.org> (external/pubs/11/scr.2009)

URL:<http://www.weforum.org> (datum posete stranice: 09. 11. 2009.)

URL:<http://www.fren.org.rs> (datum posete stranice: 08.09. 2009.)

URL:<http://www.ecinst.org.rs> (datum posete stranice: 08.09. 2009.)

URL:<http://www.bep.org.rs> (datum posete stranice: 08.09.2009.)

(URL:<http://www.guardian.co.uk/business/2001/apr/29/business.mbas/print> (page 2 of 4; datum posete stranice 10.10.2010.

Mladen Kovačević

Causes of the Profound Economic Crisis in Serbia

Abstract

The Prime Minister of Serbia as well as many economists and academics have claimed for months that Serbia has come out of the economic crisis. In accordance with this claim they have announced, projected or planned a GDP growth of 3 % in 2011, and for the period of 2011-2020 an average growth rate of no less than 5.8 %. Unfortunately, very many indicators show that the claim that Serbian economy is in very serious crisis is right. Besides, Serbia is also in very serious social crisis and the two crises are mutually supportive. The officials and many economists state that the main cause of the economic crisis in the country, which was especially evident in 2009 and 2010, is the world economic crisis. This crisis has undoubtedly influenced the Serbian economy leading to a decrease in export, a fall in foreign direct investment, and some other negative trends. However, Serbia has had some benefits from the world economic crisis, primarily in terms of the dramatic decline of prices of crude oil at the world market, and a few other raw materials which are imported into Serbia. Moreover, the world economic crisis has had as its consequence the crisis in agriculture in many developed countries, which has led, together with some other unfavourable conditions, to a dynamic increase in the cost of a number of agricultural products and some basic foodstuffs at the world market. The situation has been favourable for Serbia which has increased significantly its export of agricultural products and

foodstuffs, thus raising its trade surplus. Due to its erroneous concept of economic reforms, Serbian economy has been going downwards since the beginning of 2001 and when the world economic crisis emerged, Serbia has already been in the crisis for a long period, with the crisis being significantly deepened in 2009 and 2010.

From the end of 2009, the officials and many economists have stated that the transition model implemented since 2001, has been 'worn out' and obsolete and that it has to be replaced by a new model that will be based on the re-industrialization, export growth and an increase in foreign direct investment. However, their arguments in favour of the implementation of this new model have been very implausible.

Key words: economic crisis, social crisis, causes, reform concept, unreal promises